

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ГРИНИШИН ХРИСТИНА МИХАЙЛІВНА

УДК 347.191.4+347.724+347.45

ДИСЕРТАЦІЯ
ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Спеціальність 081 – Право

Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ (Х. М. Гринишин)

Науковий керівник: Яворська Олександра Степанівна, завідувач кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор.

ЛЬВІВ- 2024

АНОТАЦІЯ

Гринишин Х. М. Значні правочини господарських товариств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 – Право. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2024.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню значних правочинів господарських товариств, умовам їх дійсності та порядку їх вчинення. Основні питання, які розглядаються у роботі кореспондують сучасним викликам, що ставляться перед правовою науковою, практикою та правотворчістю у сфері корпоративного права.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що у процесі провадження своєї діяльності господарські товариства вчиняють різні правочини (договори). Окремі з них можуть укладатися на значну суму чи на їх підставі може відчужуватися майно, що може обумовити певні майнові ризики як для товариства, так і для його учасників. Тому на законодавчому рівні встановлені особливі умови, порівняно із загальними умовами вчинення правочинів, та порядок вчинення таких правочинів, що отримали назву – значні правочини. Разом з тим укладення договору господарським товариством з контрагентом на ринку може створювати певні ризики і для нього. Відтак комплексне наукове дослідження умов та порядку вчинення значних правочинів господарських товариств, правових наслідків їх вчинення для самого товариства, його учасників та кредиторів є актуальним та витребуваним з практичної точки зору.

Мета та завдання, поставлені в дисертаційному дослідженні, зумовили побудову відповідної структури дослідження. Розділ 1 «Загальнотеоретичні положення про значні правочини господарських товариств» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню генези правового регулювання значних правочинів господарських товариств, локальних корпоративних актів в механізмі правового регулювання значних правочинів господарських

товариств. Також у першому розділі проаналізовано поняття та ознаки значного правочину.

Досліджуючи загальнотеоретичні положення про значні правочини господарських товариств та генезу їх правового регулювання, виокремлено такі його етапи: 1. Становлення правового регулювання від моменту проголошення незалежності України до прийняття у 2008 році Закону України «Про АТ». На цьому етапі поняття «значний правочин» у законодавстві не застосовувалося. Окремі законодавчі акти України містили особливі правила затвердження угод, укладених на певну, визначену у статуті, суму, або ж прийняття рішення про відчуження майна товариства на суму 50 і більше відсотків майна. 2. З прийняттям Закону «Про АТ» у 2008 році розпочався етап деталізації та позитивного наповнення національного корпоративного законодавства відповідними правовими приписами. Поняття значного правочину знайшло законодавче закріплення, деталізовано порядок їх вчинення щодо різних видів господарських товариств. 3. Удосконалення національного корпоративного законодавства з урахуванням європейських стандартів корпоративного управління. На цьому етапі прийнято Закон «Про ТОВ та ТДВ», у 2022 році прийнято новий Закон «Про АТ», що включали норми, присвячені правовому регулюванню значних правочинів ТОВ/ТДВ та АТ.

Значну роль у механізмі правового регулювання значних правочинів господарських товариств відіграють локальні акти. На підставі аналізу правової природи, функціонального призначення локальних корпоративних актів встановлено, що такі покликані деталізувати, конкретизувати нормативні приписи щодо вчинення значних правочинів з огляду на суб'єкта їх вчинення, повноваження органу, що вправі приймати рішення щодо вчинення значного правочину, порядок їх прийняття тощо.

Ураховуючи специфіку корпоративного управління у повних та командитних товариствах, відсутнє пряме законодавче регулювання значних правочинів цих товариств. Доведено доцільність локального регулювання

відповідних відносин у цих товариствах. У їх засновницьких договорах доцільно визначати критерії віднесення правочинів до категорії значних, особливості надання згоди на їх вчинення, правові наслідки недотримання процедури погодження тощо.

На основі проведеного аналізу локальних актів існуючих АТ та ТОВ/ТДВ встановлено найбільш поширені спеціальні критерії віднесення правочину до категорії значних: вартість предмета правочину, а також його характер. Запропоновано уніфікувати підходи та при визначенні належності правочину до категорії значних використовувати саме ринкову вартість предмета правочину, яку порівнювати із вартістю активів товариства. Обґрунтовані відповідні зміни до законодавства.

На підставі аналізу чинного законодавства, локальних актів, доктринальних підходів встановлено такі основні ознаки значного правочину господарського товариства: 1) вчинення такого правочину господарським товариством; 2) необхідність надання згоди на його вчинення уповноваженим на це органом управління, як спеціальна умова вчинення такого правочину; 3) відповідність такого правочину певним критеріям, встановленим у законах України та/або локальних актах юридичної особи.

Запропоновано визначати значний правочин як правочин господарського товариства, для вчинення якого необхідним є надання згоди на це уповноваженим органом управління товариством у встановленому законом порядку та який відповідає спеціальним критеріям, визначеним у законах України та/або локальних актах товариства.

У другому розділі «Значні правочини акціонерного товариства» досліджено загальні та спеціальні умови дійсності, порядок укладення значного правочину АТ. Встановлено, що спеціальною умовою вчинення значного правочину є прийняття рішення про це компетентним органом управління АТ, визначеним законом. Ця умова буде дотримана також у разі вчинення значного правочину виконавчим органом ПрАТ на підставі раніше наданої попередньої згоди на це. Важливим при цьому є дотримання

викладених в попередній згоді обмежень: 1) часових – протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення; 2) вартісних – в межах зазначеної граничної сукупної вартості предмету правочину; 3) змістовних – з урахуванням характеру правочинів, на вчинення яких надана попередня згода.

Порівняльний аналіз норм Законів «Про АТ» 2008 та 2022 років доводить розширення переліку випадків, до яких не застосовуються законодавчі положення щодо порядку вчинення значного правочину, зокрема, правочини у рамках провадження звичайної господарської діяльності.

Обґрунтовано, що в АТ, 100 відсотків акцій якого належать одній особі, дотримання процедури надання згоди на вчинення значних правочинів, за загальним правилом, є недоцільним. Аргументовано, що в такому АТ обмеження повноважень директора на вчинення значних правочинів може бути необхідним при залученні директора на договірних засадах.

Згідно Закону «Про АТ» прийняття рішення про вчинення значного правочину належить до компетенції різних органів управління АТ. Конкретний орган, уповноважений приймати відповідне рішення, визначається з урахуванням двох аспектів: 1) ринкової вартості предмета значного правочину; 2) структури управління конкретним товариством, визначеної в його статуті. Досліджено компетенцію різних органів АТ та порядок прийняття ними рішень щодо значних правочинів товариства.

Досліджено механізм попереднього погодження значних правочинів, який можливий лише у ПрАТ.

За загальним правилом, значний правочин, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення, є недійсним та не спричиняє інших юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Якщо ж в подальшому значний правочин, вчинений з порушенням порядку прийняття відповідного рішення, буде схвалено, такий правочин

вважатиметься дійсним та створюватиме, змінюватиме, припинятиме цивільні права та обов'язки АТ.

У третьому розділі роботи «Значні правочини товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю» на підставі аналізу чинного законодавства та судової практики досліджені умови дійсності та порядок укладення значних правочинів ТОВ/ТДВ.

Встановлено, що Закон «Про ТОВ та ТДВ» втілює принцип диспозитивності правового регулювання корпоративних відносин, відповідно до якого товариства мають право: самостійно визначати як критерії віднесення правочинів до категорії значних, так і уповноважені органи, які вправі приймати рішення про надання згоди на вчинення значного правочину чи наступне його схвалення. Надання згоди уповноваженим органом товариств на вчинення значного правочину не розцінюється як етап в його укладенні, а розглядається крізь призму наявності в органі товариства необхідного обсягу повноважень. Відтак, значні правочини, вчинені без згоди уповноваженого органу товариств, вважаються та"кими, що вчинені з перевищенням повноважень відповідним органом товариств.

Обґрунтовані законодавчі доповнення щодо укладення значних правочинів на початку діяльності товариств.

За відсутності прямої законодавчої вказівки щодо моменту, на який має визначатися вартість предмету правочину, обґрунтовано, що така має визначатися на момент його вчинення (на момент укладення договору).

Вчинення значного правочину з порушенням законодавчого порядку (чи порядку, встановленого локальними актами) може порушувати права самих товариств як сторони правочину (договору). Разом з тим такі дії потенційно можуть створювати загрозу порушення корпоративних прав учасників. Досліджено можливість застосування похідних позовів, які можуть бути подані учасником (учасниками) товариства лише з метою захисту прав та інтересів самого товариства. Доведено, що опосередковано учасник (учасники), який (які) подає (подають) такий позов, намагається

захистити не лише права товариства, а й свої права також, оскільки такий учасник є бенефіціаром товариства і має право на дивіденди, має право на одержання частини майна товариства при виході зі складу учасників тощо.

На підставі аналізу чинного законодавства та практики його застосування досліджено підстави та характер відповідальності посадових осіб ТОВ/ТДВ за збитки, заподіяні товариствам. Проаналізовано склад правопорушення, що є підставою притягнення посадової особи до відповідальності. Досліджено об'єктивну сторону складу правопорушення, що проявляється у протиправності дій посадової особи (невиконанні нею своїх посадових обов'язків), структуру збитків (прямі збитки та упущена вигода), що є у прямому причинному зв'язку з фактом протиправності; вину як умову відповідальності.

У четвертому розділі роботи «Охорона прав та інтересів кредиторів у разі порушення вчинення значних правочинів господарських товариств» досліджені теоретичні та прикладні проблеми захисту прав кредиторів у разі вчинення значного правочину товариства з порушенням установленого порядку. Проаналізована природа фродакторного правочину та наукові погляди у цьому аспекті.

Встановлено, що правова вимога кредитора про визнання значного правочину, вчиненого із порушенням порядку надання згоди на його вчинення, недійсним може бути задоволена за умови встановлення як факту відсутності надання згоди уповноваженого органу, так і факту відсутності подальшого схвалення значного правочину або ж за наявності рішення (акту) уповноваженого органу товариства про несхвалення такого правочину.

Задля уникнення спірних ситуацій обґрунтовано доцільність фіксувати у конкретному договорі наступне положення: «Згідно із положеннями законодавства та положеннями статуту товариства, цей правочин (договір) не вважається значним правочином для товариства, тому не потребує згоди на його укладення загальними зборами учасників чи іншим уповноваженим органом» або ж «Цей правочин (договір) є значним правочином для

товариства згідно із даними останньої (річної) фінансової звітності. Рішення про надання згоди на вчинення цього правочину прийняте (вказати орган, який прийняв рішення, його номер і дату), копія якого додається до цього правочину та є його невід'ємною частиною. Сторони договору повідомлені про те, що у виконавчого органу товариства відсутні обмеження щодо вчинення цього правочину».

Обґрунтовані та запропоновані відповідні зміни, доповнення, уточнення до чинного законодавства.

Загалом, наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше на дисертаційному рівні проведено комплексний теоретичний аналіз значних правочинів у господарських товариствах, визначено перспективи розвитку законодавства у цій сфері, а також систематизовано одержані результати. Варто зазначити, що на підставі проведеного дослідження автор, окрім іншого уперше:

- встановив основні ознаки значного правочину господарського товариства та запропоноване універсальне визначення значного правочину як правочину господарського товариства, для вчинення якого необхідним є надання згоди на це уповноваженим органом управління товариством у встановленому законом порядку та який відповідає спеціальним критеріям, визначеним у законах України та/або локальних актах товариства;

- запропоновував уніфікувати законодавчі підходи щодо критеріїв віднесення правочину до категорії «значний». При визначенні належності правочину до категорії значних використовувати ринкову вартість предмета правочину (а не вартість), яку порівнювати із вартістю активів товариства (а не чистих активів). Обґрунтовані відповідні зміни до ч. 1 та 2 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ»;

- запропоновував, що у разі зміни структури корпоративного управління з дворівневої на однорівневу подальше схвалення значного правочину товариством, вчиненого з порушенням порядку прийняття

рішення про його вчинення, здійснюється загальними зборами. Обґрунтовані доповнення до ч. 1 ст. 108 Закону «Про АТ»;

– запропонував встановлений порядок вчинення значних правочинів застосовувати до новостворених товариств після спливу 6 місяців з моменту їх державної реєстрації, якщо менший строк не встановлено статутом товариства. Обґрунтовані відповідні доповнення до ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ»;

Також дисертант удосконалив:

– підходи до визначення значних правочинів повних та командитних товариств. Обґрунтовано доцільність урегулювати відносини щодо значних правочинів у засновницькому договорі цих товариств: критерії віднесення правочинів до категорії значних, особливості надання згоди на їх вчинення, правові наслідки недотримання процедури погодження;

– положення про необхідність встановлення граничних строків для отримання погодження на вчинення значного правочину;

– положення про обчислення річного строку протягом якого вчинення кількох правочинів з одним контрагентом та/або з афілійованими особами такого контрагента щодо одного предмета вважається вчиненням одного правочину. Запропоновано обчислювати річний строк з моменту укладення першого правочину з контрагентом та/або з його афілійованими особами щодо відповідного предмета. обґрунтовані відповідні доповнення до ч. 6 ст. 106 Закону України «Про АТ»;

– запропоновано доповнити ст. 49 Закону «Про АТ» нормою, відповідно до якої надати виконавчому органу право вносити пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів акціонерів у разі необхідності вчинення значного правочину;

– договірну практику рекомендацією про доцільність зазначення у конкретному договорі (що є значним правочином для товариства) положень наступного змісту: «Згідно із положеннями законодавства та положеннями статуту товариства, цей правочин (договір) не вважається значним

правочином для товариства, тому не потребує згоди на його укладення загальними зборами учасників чи іншим уповноваженим органом». У разі, якщо правочин підпадає під ознаки значного, варто зазначити: «Цей правочин (договір) є значним правочином для товариства згідно із даними останньої (річної) фінансової звітності. Рішення про надання згоди на вчинення цього правочину прийняте (вказати орган, який прийняв рішення, його номер і дату), копія якого додається до цього правочину та є його невід'ємною частиною. Сторони договору повідомлені про те, що у виконавчого органу товариства відсутні обмеження щодо вчинення цього правочину»;

– положення щодо підстав визнання значного правочину недійсним. Окрім загальних підстав визнання правочинів недійсними слід враховувати: активні дії товариств чи його учасників, які засвідчують, що такий правочин не відповідає інтересам товариства; можливість (неможливість) визначення того, чи правочин дійсно є значним для товариства; обізнаність контрагента товариства про характер правочину; притягнення особи, яка вчинила значний правочин з перевищенням повноважень, до відповідальності;

– положення щодо часових рамок схвалення значного правочину. Рекомендовано в локальних актах товариств закріплювати строки такого схвалення, наприклад, щомісячно, щоквартально чи щорічно.

У роботі набули подальшого обґрунтування:

– положення про періодизацію законодавчого регулювання значних правочинів: I. Становлення правового регулювання значних правочинів у національному корпоративному законодавстві – від моменту проголошення незалежності України до прийняття у 2008 році Закону України «Про АТ»; II. Деталізація та позитивне наповнення національного корпоративного законодавства – 2008-2018 р.р.; III. Удосконалення національного корпоративного законодавства з урахуванням європейських стандартів корпоративного управління 2018 – по сьогодні;

– положення про момент набрання чинності значним правочином у разі його подальшого схвалення. У такому разі правочин створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства з моменту його вчинення. обґрунтовані доповнення до ч. 2 ст. 108 Закону «Про АТ»;

– положення про порядок вчинення значних правочинів в АТ, 100 відсотків акцій якого належать одній особі. Аргументовано, що в такому товаристві обмеження повноважень директора на вчинення значних правочинів може бути необхідним при залученні його на договірних засадах. обґрунтовані доповнення до п. 5 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ»;

– вчення про зловживання правом. Несхвалення укладеного і частково (чи повністю) виконаного значного правочину, який вчинений із порушенням встановленого законом чи статутом порядку надання згоди на його вчинення, без жодних мотивів, які вказують на невідповідність такого правочину інтересам товариства, є зловживанням правом та суперечить правилам чесної ділової практики. Звернення ж господарського товариства до суду з вимогою про визнання правочину недійсним із посиланням на прийняте рішення про його несхвалення слід також розглядати як зловживання правом на судовий захист;

– вчення про відповідальність посадових осіб товариств, винних у порушенні порядку вчинення значних правочинів. Суб'єктом відповідальності є посадові особи господарського товариства, незалежно від того, чи вони одноособово приймали рішення, внаслідок якого товариствам було завдано збитків, чи вони входила до складу колегіального органу, який прийняв відповідне рішення. Члени колегіального органу несуть солідарну відповідальність за завдані збитки. Суб'єктом відповідальності є не лише посадові особи, які вчинили правочин без згоди уповноваженого органу, але і ті посадові особи, які надали таку згоду (або відмовили у схваленні правочину), якщо такі дії містять у собі ознаки зловживання правом та порушення прав чи інтересів товариства;

– наукові погляди про фраздаторні рішення, фраздаторні правочини. У разі прийняття уповноваженим органом товариства фраздаторного рішення про несхвалення вчиненого значного правочину, яке суперечить правилам чесної ділової практики та попередній поведінці товариства, кредитор вправі звертатись до суду з вимогою про визнання такого рішення загальних зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради недійсним. Якщо значний правочин товариства спрямований на заподіяння шкоди самому товариству, а не на настання реальних наслідків, у заінтересованої сторони існує можливість доводити недійсність такого правочину як фраздаторного;

– вчення про похідні позови. Вчиненням значного правочину господарських товариств з порушення встановленого законом чи локальними актами порядку потенційно може створюватися загроза порушення корпоративних прав учасників. Похідний позов може бути поданий учасником (учасниками) товариства з метою захисту не тільки прав та інтересів самого товариства, а й належних йому корпоративних прав.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані в: науково-дослідній сфері, як основа для подальших теоретико-правових розвідок з питань охорони, здійснення та захисту корпоративних прав, вчинення значних правочинів господарських товариств; правотворчій та правозастосовній діяльності – у процесі вдосконалення корпоративного законодавства, у локальній корпоративній нормотворчості; навчальному процесі – при підготовці методичних матеріалів, навчальних посібників з навчальної дисципліни «Корпоративне право», спеціалізованих курсів «Акціонерне право», «Право ТОВ/ТДВ»; просвітницькій та правовиховній діяльності – для підвищення правової, корпоративної культури зацікавлених осіб.

Ключові слова: господарські товариства, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, корпоративне управління, орган товариства, директор,

загальні збори учасників, учасник товариства, посадова особа товариства, кредитор товариства, значний правочин, фраздаторний правочин, похідний позов, правовий статус.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гринишин Х. М. Правочини акціонерних товариств, що не підпадають під ознаки значних правочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 76. Т. 1. С. 158-163.

2. Гринишин Х. М. Умови дійсності значних правочинів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 78. Т. 1. С.159-165.

3. Гринишин Х. М. Охорона прав та інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів господарських товариств. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 59-68.

4. Гринишин Х.М. Ознаки значного правочину: проблеми законодавчої визначеності. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 219-223.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гринишин Х.М. Особливості укладення значних правочинів товариствами з обмеженою та додатковою відповідальністю. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXV звітн. наук.-практ. конф. (Львів, 7-8 лют. 2019 р.): у 2 ч. Ч. 1. Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2019. С. 187-190.

2. Гринишин Х.М. Вплив законодавства про компанії Європейського союзу на правове регулювання значних правочинів в Україні. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: Матеріали XIX

міжнар. студент.-аспірант. конф. (Львів, 24 квіт. 2020 р.) Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2020. С. 85-87.

3. Гринишин Х.М. Новий підхід в правовому регулюванні відповідальності посадових осіб акціонерних товариств у проекті закону «Про акціонерні товариства» № 2493. Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи: Матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф.(Івано-Франківськ, 23 жовт. 2020 р.) Юрид. інст. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. С. 29-33.

4. Гринишин Х. М. Особливості порядку укладення значних правочинів акціонерним товариством. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 72-74.

5. Гринишин Х. М. Правові наслідки порушення порядку вчинення значних правочинів. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції: у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 203-205.

6. Гринишин Х. М. Особливості захисту прав акціонерів на інформацію про фінансово-господарську діяльність товариства. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції: у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 189-191.

7. Гринишин Х. М. Значні правочини в ТЗОВ. Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, ІТ та Інтернет права: матеріали Сьомої всеукраїнської науково – практичної конференції. Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2023. С. 42-46.

8. Гринишин Х. М. Поняття та ознаки значного правочину. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті

академіка Національної академії правових наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) «Договір як універсальна форма правового регулювання». Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2023. 175-178.

ABSTRACT

Hrynyshyn Kh. M. Significant transactions of economic societies. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in specialty 081 – Law. – Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2024.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of significant transactions of business associations, the conditions of their validity and the order of their execution. The main issues considered in the work correspond to modern challenges facing legal science, practice and law-making in the field of corporate law.

The relevance of the research topic is determined by the fact that in the process of carrying out their activities, business associations make various transactions (contracts). Some of them can be concluded for a significant amount or on their basis property can be alienated, which can cause certain property risks for both the company and its participants. Therefore, at the legislative level, special conditions have been established, compared to the general conditions for the execution of transactions, and the procedure for the execution of such transactions, which have received the name - significant transactions. At the same time, the conclusion of a contract by a business company with a counterparty on the market can create certain risks for it as well. Therefore, a comprehensive scientific study of the conditions and procedure for the execution of significant acts of business companies, the legal consequences of their execution for the company itself, its participants and creditors is relevant and in demand from a practical point of view.

The goal and tasks set in the dissertation study led to the construction of an appropriate research structure. Chapter 1 "General theoretical provisions on significant transactions of economic companies" consists of three subsections and is dedicated to the study of the genesis of legal regulation of significant transactions of economic companies, local corporate acts in the mechanism of legal regulation of significant transactions of economic companies. Also, in the first chapter, the concepts and signs of a significant transaction are analyzed.

Examining the general theoretical provisions on the significant acts of business companies and the genesis of their legal regulation, the following stages are distinguished: 1. The formation of legal regulation from the moment of the declaration of Ukraine's independence to the adoption of the Law of Ukraine "On JSC" in 2008. At this stage, the concept of "significant transaction" was not applied in the legislation. Separate legislative acts of Ukraine contained special rules for approving agreements concluded for a certain amount specified in the articles of association, or making a decision on the alienation of the company's property in the amount of 50 percent or more of the property. 2. With the adoption of the Law "On JSC" in 2008, the stage of detailing and positive filling of national corporate legislation with relevant legal provisions began. The concept of a significant transaction has been legally consolidated, the procedure for their execution has been detailed in relation to various types of business partnerships. 3. Improvement of national corporate legislation taking into account European standards of corporate governance. At this stage, the Law "On LLCs and VAT" was adopted, in 2022 a new Law "On Joint Stock Companies" was adopted, which included norms dedicated to the legal regulation of significant transactions of LLCs/VATs and JSCs.

Local acts play a significant role in the mechanism of legal regulation of significant transactions of business associations. On the basis of the analysis of the legal nature and functional purpose of local corporate acts, it was established that they are intended to detail and specify the normative prescriptions for the commission of significant transactions with regard to the subject of their commission, the authority of the body empowered to make decisions regarding the commission of a significant transaction, the procedure for their adoption, etc.

Given the specifics of corporate governance in general and limited partnerships, there is no direct legislative regulation of significant transactions of these partnerships. The expediency of local regulation of relevant relations in these societies has been proven. In their founding agreements, it is expedient to determine the criteria for assigning transactions to the category of significant, the

specifics of consent to their commission, the legal consequences of non-compliance with the consent procedure, etc.

On the basis of the analysis of local acts of existing JSCs and LLCs/TDVs, the most common special criteria for assigning a transaction to the category of significant were established: the value of the subject of the transaction, as well as its nature. It is proposed to unify approaches and, when determining whether a transaction belongs to the category of significant, use the market value of the subject of the transaction, which should be compared with the value of the company's assets. Relevant changes to the legislation are substantiated.

On the basis of the analysis of current legislation, local acts, doctrinal approaches, the following main signs of a significant transaction by a business partnership were established: 1) the commission of such a transaction by a business partnership; 2) the need for consent to its execution by the management body authorized for this, as a special condition for the execution of such a transaction; 3) compliance of such a transaction with certain criteria established in the laws of Ukraine and/or local acts of a legal entity.

It is proposed to define a significant transaction as a transaction of a business partnership, for the execution of which it is necessary to give consent to it by the authorized management body of the partnership in accordance with the procedure established by law and which meets the special criteria defined in the laws of Ukraine and/or local acts of the partnership.

In the second chapter, "Significant transactions of a joint-stock company", the general and special conditions of validity, the procedure for concluding a significant transaction of a joint-stock company are studied. It has been established that a special condition for the commission of a significant transaction is the adoption of a decision on this by the competent JSC management body defined by law. This condition will also be observed in the event of a significant transaction being committed by the executive body of PrJSC on the basis of previously given prior consent to this. At the same time, it is important to observe the restrictions set out in the preliminary agreement: 1) time limits - within no more than one year

from the date of such decision; 2) of value - within the limits of the specified maximum total value of the subject of the transaction; 3) substantive - taking into account the nature of the transactions for which prior consent was given.

A comparative analysis of the norms of the Laws "On Joint Stock Companies" of 2008 and 2022 proves the expansion of the list of cases to which the legislative provisions regarding the procedure for committing a significant transaction, in particular, a transaction within the framework of ordinary economic activity, do not apply.

It is substantiated that in a joint-stock company, 100 percent of whose shares belong to one person, compliance with the procedure for granting consent to commit significant transactions is, as a general rule, impractical. It is argued that in such a joint-stock company, limiting the powers of the director to commit significant transactions may be necessary when the director is involved on a contractual basis.

According to the Law "On JSC", the decision to commit a significant transaction belongs to the competence of various JSC management bodies. The specific body authorized to make a relevant decision is determined taking into account two aspects: 1) the market value of the subject of a significant transaction; 2) the management structure of a specific company defined in its charter. The competence of various bodies of the JSC and the procedure for their decision-making regarding significant transactions of the company were studied.

The mechanism of preliminary approval of significant transactions, which is possible only in PrJSC, was studied.

As a general rule, a significant deed committed in violation of the procedure for making a decision on its commission is invalid and does not cause other legal consequences, except those related to its invalidity. If, in the future, a significant act committed in violation of the procedure for making the relevant decision is approved, such an act will be considered valid and will create, change, terminate the civil rights and obligations of JSC.

In the third section of the work "Significant transactions of limited and additional liability companies" based on the analysis of current legislation and court practice, the conditions of validity and the procedure for concluding significant transactions of LLC/TDV are investigated.

It has been established that the Law "On LLCs and TDVs" embodies the principle of dispositive legal regulation of corporate relations, according to which companies have the right to: independently determine the criteria for classifying transactions as significant, as well as the authorized bodies that have the right to make decisions on granting consent to commit significant deed or its subsequent approval. The granting of consent by the authorized body of the company to the execution of a significant transaction is not considered as a stage in its conclusion, but is considered through the prism of the presence of the necessary scope of powers in the body of the company. Therefore, significant acts committed without the consent of the authorized body of companies are considered to be committed in excess of authority by the relevant body of companies.

Reasoned legislative additions regarding the conclusion of significant transactions at the beginning of the activities of companies.

In the absence of a direct legislative instruction regarding the moment at which the value of the subject of the transaction should be determined, it is justified that it should be determined at the time of its execution (at the time of concluding the contract).

The execution of a significant transaction in violation of the legislative order (or the order established by local acts) may violate the rights of the companies themselves as parties to the transaction (agreement). At the same time, such actions can potentially create a threat of violation of the corporate rights of the participants. The possibility of applying derivative lawsuits, which can be filed by a member (participants) of the company only for the purpose of protecting the rights and interests of the company itself, has been investigated. It is proved that indirectly the member(s) who files such a lawsuit is trying to protect not only the rights of the company, but also his own rights, since such a member is a

beneficiary of the company and has the right to dividends, has the right to receive a part property of the company upon leaving the membership, etc.

On the basis of the analysis of the current legislation and the practice of its application, the grounds and nature of the liability of the officials of LLC/TDV for damages caused to the companies were investigated. The composition of the offense was analyzed, which is the basis for bringing the official to justice. The objective side of the composition of the offense, manifested in the illegality of the official's actions (failure to fulfill his official duties), the structure of losses (direct losses and lost profit), which is directly causally related to the fact of illegality, was studied; guilt as a condition of responsibility.

In the fourth chapter of the work "Protection of the rights and interests of creditors in the event of violation of the commission of significant transactions of economic companies" the theoretical and applied problems of protection of the rights of creditors in the event of the commission of a significant transaction of the company in violation of the established procedure are investigated. The nature of the fraudulent act and scientific views in this aspect are analyzed .

It was established that the creditor's legal claim to recognize a significant transaction committed in violation of the consent procedure for its execution as invalid can be satisfied provided that both the fact of the absence of consent from the authorized body and the fact of the lack of further approval of the significant transaction are established, or in the presence of a decision (of the act) of the authorized body of the company on disapproval of such a transaction.

In order to avoid controversial situations, it is reasonable to record the following provision in a specific contract: "According to the provisions of the law and the provisions of the company's charter, this transaction (agreement) is not considered a significant transaction for the company, therefore it does not require the consent of the general meeting of participants or another authorized body" or "This transaction (agreement) is a significant transaction for the company according to the latest (annual) financial statements. The decision to grant consent to the execution of this transaction was made (indicate the body that made the

decision, its number and date), a copy of which is attached to this transaction and is an integral part of it. The parties to the contract are informed that the executive body of the company has no restrictions on the execution of this transaction."

Corresponding changes, additions, clarifications to the current legislation are substantiated and proposed.

In general, the scientific novelty of the obtained results lies in the fact that for the first time at the dissertation level, a comprehensive theoretical analysis of significant transactions in business associations was carried out, the prospects for the development of legislation in this area were determined, and the obtained results were systematized. It is worth noting that on the basis of the conducted research, the author, among other things, for the first time:

- established the main features of a significant transaction of a business partnership and proposed a universal definition of a significant transaction as a transaction of a business partnership, for the execution of which it is necessary to give consent to this by the authorized body of the management of the partnership in accordance with the procedure established by law and which meets the special criteria defined in the laws of Ukraine and/or local acts of the company;

- proposed to unify legislative approaches regarding the criteria for assigning a transaction to the "significant" category. When determining whether a deed belongs to the category of significant, use the market value of the subject of the deed (and not the value), which should be compared with the value of the company's assets (and not net assets). Reasoned relevant changes to part 1 and 2 of Article 44 of the Law "On LLCs and VAT";

- proposed that in the event of a change in the structure of corporate governance from a two-level to a one-level one, further approval of a significant transaction by the company, committed in violation of the procedure for making a decision on its commission, is carried out by the general meeting. Reasoned additions to Part 1 of Art. 108 of the Law "On JSC";

- suggested that the established procedure for committing significant transactions be applied to newly created companies after 6 months from the

moment of their state registration, unless a shorter period is established by the company's charter. Reasoned relevant additions to Art. 44 of the Law "On LLCs and VAT";

The dissertation student also improved:

– approaches to determining significant transactions of general and limited partnerships. The expediency of regulating relations regarding significant transactions in the founding agreement of these companies is substantiated: criteria for classifying transactions as significant, features of consent to their execution, legal consequences of non-compliance with the approval procedure;

- provisions on the need to establish deadlines for obtaining approval for the execution of a significant transaction;

- provisions on calculating the annual period during which the execution of several transactions with one counterparty and/or with affiliated persons of such counterparty in relation to one subject is considered to be the execution of one transaction. It is proposed to calculate the annual period from the moment of concluding the first transaction with the counterparty and/or with its affiliates regarding the relevant subject. Reasonable relevant additions to Part 6 of Art. 106 of the Law of Ukraine "On JSC";

- it is proposed to supplement Art. 49 of the Law "On JSC" by the norm, according to which the executive body shall be given the right to make proposals to the draft agenda of the general meeting of shareholders in case of the need to commit a significant transaction;

- contractual practice with a recommendation on the expediency of specifying in a specific contract (which is a significant transaction for the company) provisions of the following content: "According to the provisions of the law and the provisions of the charter of the company, this transaction (agreement) is not considered a significant transaction for the company, therefore it does not require consent to it concluded by the general meeting of participants or another authorized body". If the transaction falls under the sign of significant, it is worth noting: "This transaction (agreement) is a significant transaction for the company

according to the data of the last (annual) financial statements. The decision to grant consent to the execution of this transaction was made (indicate the body that made the decision, its number and date), a copy of which is attached to this transaction and is an integral part of it. The parties to the contract are informed that the executive body of the company has no restrictions on the execution of this transaction";

- provisions on the grounds for declaring a significant transaction invalid. In addition to the general grounds for declaring transactions invalid, the following should be taken into account: active actions of companies or their participants, which prove that such a transaction does not correspond to the interests of the company; the possibility (impossibility) of determining whether the transaction is really significant for the company; awareness of the counterparty of the company about the nature of the transaction; prosecution of a person who has committed a significant act in excess of authority;

- provisions on the time frame for approval of a significant transaction. It is recommended to fix the terms of such approval in the local acts of companies, for example, monthly, quarterly or annually.

The work gained further justification:

- provisions on the periodization of legislative regulation of significant transactions: I. Formation of legal regulation of significant transactions in national corporate legislation - from the moment of the declaration of Ukraine's independence until the adoption of the Law of Ukraine "On JSC" in 2008; II. Detailing and positive content of national corporate legislation - 2008-2018; III. Improvement of national corporate legislation taking into account European standards of corporate governance 2018 - to date;

- provisions on the moment of entry into force of a significant transaction in the event of its subsequent approval. In this case, the deed creates, changes, terminates the civil rights and obligations of the company from the moment of its execution. Reasoned additions to Part 2 of Art. 108 of the Law "On JSC";

- regulations on the procedure for committing significant transactions in JSC, 100 percent of whose shares belong to one person. It is argued that in such a company, limiting the powers of the director to commit significant transactions may be necessary when involving him on a contractual basis. Reasoned additions to Clause 5, Part 8, Art. 106 of the Law "On JSC";

- the doctrine of abuse of law. Disapproval of a concluded and partially (or fully) executed significant transaction, which was committed in violation of the procedure for granting consent to its execution established by law or statute, without any reasons indicating the incompatibility of such a transaction with the interests of the company, is an abuse of law and contradicts the rules of honest business practice. The application of the business association to the court with the demand to declare the deed invalid with reference to the adopted decision on its disapproval should also be considered as an abuse of the right to judicial protection;

- the doctrine of the responsibility of officials of companies guilty of violating the order of committing significant acts. The subject of responsibility is the officials of the business association, regardless of whether they individually made a decision, as a result of which losses were caused to the association, or whether they were part of a collegial body that made the relevant decision. Members of the collegial body are jointly and severally liable for the damages caused. The subject of responsibility is not only the officials who committed the transaction without the consent of the authorized body, but also those officials who gave such consent (or refused to approve the transaction), if such actions contain signs of abuse of rights and violation of rights or interests societies;

- scientific views on fraudulent decisions, fraudulent acts. In the event that the authorized body of the company makes a fraudulent decision to disapprove of a significant transaction, which is contrary to the rules of honest business practice and previous behavior of the company, the creditor has the right to apply to the court with a demand to declare such a decision of the general meeting of participants (shareholders) or the supervisory board invalid. If a significant

transaction of the company is aimed at causing damage to the company itself, and not at the occurrence of real consequences, the interested party has the opportunity to prove the invalidity of such a transaction as fraudulent;

- the doctrine of derivative claims. Committing a significant act of business companies in violation of the order established by law or local acts can potentially create a threat of violation of the corporate rights of the participants. A derivative lawsuit may be filed by a member (participants) of the company in order to protect not only the rights and interests of the company itself, but also its corporate rights.

The practical significance of the obtained results is that they can be used in: the scientific and research field, as a basis for further theoretical and legal investigations on the protection, exercise and protection of corporate rights, the execution of significant acts of business companies; law-making and law-enforcement activities - in the process of improving corporate legislation, in local corporate rule-making ; the educational process - during the preparation of methodical materials, teaching aids for the educational discipline "Corporate Law", specialized courses "Shareholder Law", "LLC/TDV Law"; educational and legal educational activities - to improve the legal and corporate culture of interested persons.

Keywords: business companies, joint stock company, limited liability company, company with additional liability, corporate governance, company body, director, general meeting of participants, company member, company official, company creditor, significant transaction, fraudulent transaction, derivative action, legal status.

**THE LIST OF AUTHOR'S PUBLISHED WORKS ON THE
DISSERTATION TOPIC**

Works in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Hrynyshyn Kh. M. Transactions of joint stock companies that do not fall under the characteristics of significant transactions. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. 2023. No. 76. Vol. 1. P. 158-163.
2. Hrynyshyn Kh. M. Conditions of validity of significant transactions of companies with limited and additional liability. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. 2023. No. 78. T. 1. P. 159-165.
3. Hrynyshyn Kh. M. Protection of the rights and interests of creditors in case of violation of the procedure for the execution of significant transactions of business associations. Law and society. 2023. No. 4. P. 59-68.
4. Hrynyshyn Kh. M. Signs of a significant transaction: problems of legal certainty. Analytical and comparative jurisprudence. 2023. No. 5. P. 219-223.

which certify the approval of the dissertation materials:

1. Hrynyshyn Kh. M. Peculiarities of concluding significant transactions by limited and additional liability companies. Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: Materials XXV reports science and practice conf. (Lviv, February 7-8, 2019): in 2 h. Part 1. Lviv: Lviv: Faculty of Law of Ivan Franko National University of Lviv, 2019. P. 187-190.
2. Hrynyshyn Kh. M. The influence of the European Union company legislation on the legal regulation of significant transactions in Ukraine. Actual problems of human rights, the state and the legal system: Materials of the 19th international student.- graduate student. Conf. (Lviv, April 24, 2020) Lviv: Lviv: Faculty of Law of Ivan Franko National University of Lviv, 2020. P. 85-87.
3. Hrynyshyn Kh. M. A new approach in the legal regulation of the liability of officials of joint-stock companies in the draft law "On joint-stock companies" No. 2493. Legislation on joint-stock companies: innovations and perspectives: Materials XVIII International. science and practice conference (Ivano-Frankivsk,

October 23, 2020) Law inst. Prikarpat. national University named after V. Stefanyk. P. 29-33.

4. Hrynyshyn Kh. M. Peculiarities of the procedure for concluding significant transactions by a joint-stock company. Actual problems of human rights, the state and the legal system: materials of the 20th International Student - Postgraduate Scientific Conference. Lviv: Faculty of Law of Ivan Franko National University of Lviv, 2021. P. 72-74.

5. Hrynyshyn Kh. M. Legal consequences of violation of the procedure for committing significant transactions. Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: materials of the XXVII scientific and practical conference report: in 2 parts, Part 1. Lviv: Faculty of Law of Ivan Franko National University of Lviv, 2021. P. 203-205.

6. Hrynyshyn Kh. M. Peculiarities of the protection of shareholders' rights to information about the financial and economic activities of the company. Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: materials of the XXIII reportable scientific and practical conference: in 2 parts, Part 1. Lviv: Lviv: Faculty of Law of Ivan Franko National University of Lviv, 2022. P. 189-191.

7. Hrynyshyn Kh. M. transactions in LLC. Actual problems of intellectual, informational, IT and Internet law: materials of the Seventh All-Ukrainian scientific and practical conference. Lviv: Lviv: Faculty of Law of Ivan Franko National University of Lviv, 2023. P. 42-46.

8. Hrynyshyn Kh. M. Concepts and signs of a significant transaction. Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference dedicated to the memory of Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Doctor of Legal Sciences, Professor Volodymyr Vasyliovych Luts (1933-2021) "Contract as a universal form of legal regulation". Ivano-Frankivsk: Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk. 2023. 175-178.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	31
ВСТУП.....	32
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ.....	42
1.1. Генеза правового регулювання значних правочинів господарських товариств	42
1.2. Локальні корпоративні акти в механізмі правового регулювання значних правочинів господарських товариств.....	48
1.3. Поняття та ознаки значного правочину	56
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	81
РОЗДІЛ 2. ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА.....	85
2.1. Умови дійсності значного правочину акціонерного товариства	85
2.2. Порядок прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину	101
2.3. Правові наслідки вчинення значного правочину з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення	116
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	124
РОЗДІЛ 3. ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ/ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	128
3.1. Умови дійсності та порядок вчинення значного правочину товариств з обмеженою/додатковою відповідальністю	128
3.2. Відповідальність посадових осіб за шкоду, заподіяну товариству з обмеженою/додатковою відповідальністю вчиненням значного правочину з порушенням законодавчих вимог.....	160
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ	185
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРІВ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ВЧИНЕННЯ ЗНАЧНИХ ПРАВОЧИНІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ.....	190

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4	213
ВИСНОВКИ	216
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	226
ДОДАТОК.....	251

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЦК України – Цивільний кодекс України

ГК України – Господарський кодекс України

Закон «Про АТ» 2008 р. – Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р.

Закон «Про АТ» – Закон України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 р.

Закон «Про ТОВ та ТДВ» – Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»

АТ – акціонерне товариство

ПрАТ – приватне акціонерне товариство

ПАТ – публічне акціонерне товариство

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ТДВ – товариство з додатковою відповідальністю

ВС – Верховний Суд

ВП ВС – Велика Палата Верховного Суду

НКЦПФР – Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку

ВСТУП

Актуальність теми. У процесі провадження своєї діяльності господарські товариства вчиняють різні правочини (договори). Окремі з них можуть укладатися на значну суму чи на їх підставі може відчужуватися майно, що може обумовити певні майнові ризики як для товариства, так і для його учасників. Тому на законодавчому рівні встановлені особливі умови, порівняно із загальними умовами вчинення правочинів, та порядок вчинення таких правочинів, що отримали назву – значні правочини. Разом з тим укладення договору господарським товариством з контрагентом на ринку може створювати певні ризики і для нього. Відтак комплексне наукове дослідження умов та порядку вчинення значних правочинів господарських товариств, правових наслідків їх вчинення для самого товариства, його учасників та кредиторів є актуальним та витребуваним з практичної точки зору.

Аналіз національного корпоративного законодавства та практики його застосування засвідчує, що Україна активно імплементує європейські стандарти корпоративного управління. Судова практика дозволяє виявити окремі проблеми законодавчого регулювання. Саме комплексний науковий аналіз дозволяє окреслити основні проблеми нормотворення та правозастосування і запропонувати шляхи їх вирішення.

Проблеми здійснення, захисту корпоративних прав, правового статусу господарських товариств у різних аспектах досліджувалися у науковій літературі переважно у контексті більш загальних питань корпоративного права (правового статусу юридичних осіб корпоративного типу, їх правосуб'єктності, здійснення та захисту корпоративних прав тощо). Це, зокрема: дисертаційні дослідження Кібенко О. Р. «Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України» (2006 р.) [60], Жорнокуй Ю. М. «Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах (2016 р.) [51], Бігняк О. В. «Цивільно-правовий

захист корпоративних прав в Україні (2018 р.) [12], Гарагонич О. В. «Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств (2019 р.) [28], Цікало В. І. «Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав» (2023 р.) [242] та низка інших.

Окремі аспекти щодо вчинення значних правочинів досліджувалися на рівні наукових публікацій науковцями Беяневич О. А. [9; 10; 72], Бігняк О.В. [13], Борисова В. І. [15], Бугаєць А. С. [17; 18], Васильєва В.А. [19; 67; 69], Васильєва В. В. [20; 21], Вінник О. М. [23; 24], Вінтоняк Н. Д. [25], Гарагонич О.В. [27; 71], Гончаренко О. М. [29; 30], Жорнокуй Ю. М. [52; 73], Жорнокуй В. Г. [47-50], Зозуляк О. І. [55; 56], Карчевський К. А. [58; 59], Ковалишин О. Р. [61; 62], Кологойда О. В. [64; 65], Луць В.В. [86-88], Пилипенко П. Д. [102], Синчук С.М. [102], Саракун І.Б. [213], Сішук Л. В. [215; 216], Сліпченко С. О. [73; 217; 218] Спасибо-Фатєєва І. В. [66; 74; 222; 223], Харитонова О.І. [239], Цікало В.І. [241], Шишка Р.Б. [243], Шпуганич І.І. [244], Яворська О. С. [68; 70; 248-250] та ін.

Комплексне наукове дослідження стану правового регулювання значних правочинів, умов їх вчинення, правових наслідків порушення встановленого порядку їх вчинення для самого товариства, його учасників та кредиторів проводиться уперше.

Зв'язок роботи з науковими роботами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до теми науково-дослідної роботи кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми охорони і захисту прав інтелектуальної власності» на 2016-2018рр. (Номер державної реєстрації 0116U001651), «Новелізація законодавства України у сфері інтелектуальної власності та його гармонізація з правом Європейського Союзу» на 2019-2021 рр. (Номер державної реєстрації 0119U002408), «Національні та світові стандарти правової охорони інтелектуальних,

інформаційних та корпоративних прав» (2022 – 2024 рр.), а також програми розвитку кафедри на 2021 – 2026 роки.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою Радою Львівського національного університету імені Івана Франка у 2019 році (протокол № 77/11 від 27 листопада 2019 року).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження значних правочинів господарських товариств.

Для досягнення поставленої мети ставилися та вирішувались наступні завдання:

- дослідити генезу правового регулювання значних правочинів господарських товариств;
- дослідити роль та значення локальних корпоративних актів в механізмі правового регулювання значних правочинів господарських товариств;
- проаналізувати поняття та ознаки значного правочину господарського товариства;
- дослідити умови дійсності та порядок прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину акціонерного товариства;
- проаналізувати правові наслідки вчинення значного правочину акціонерного товариства з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення;
- дослідити умови дійсності та порядок вчинення значного правочину товариств з обмеженою/додатковою відповідальністю;
- проаналізувати умови та порядок притягнення до відповідальності посадових осіб за шкоду, заподіяну товариству з обмеженою/додатковою відповідальністю вчиненням значного правочину з порушенням законодавчих вимог;
- дослідити способи та засоби захисту прав та інтересів кредиторів у разі порушення вчинення значних правочинів господарських товариств.

Об'єктом дослідження є корпоративне законодавство України, локальні корпоративні акти господарських товариств, судова практика розгляду справ щодо значних правочинів, наукові доктрини.

Предметом дослідження є значні правочини господарських товариств.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети і завдань у дослідженні використано загальнонаукові та спеціальні юридичні методи наукового пізнання, а саме: порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний, діалектичний тощо. Порівняльно-правовий метод дав змогу співставити національне і зарубіжне законодавство та зробити відповідні висновки щодо стану правового регулювання досліджуваних відносин в Україні (підрозділи 1.3, 2.1.). Звернення до формально-логічних методів пізнання, таких як індукція, дедукція дало змогу провести ґрунтовне дослідження норм законодавства, якими регулюються умови дійсності значного правочину господарського товариства, порядок прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, правові наслідки вчинення значного правочину з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення. Формально-логічний метод дав змогу сформулювати низку суджень, понять і висновків на основі проаналізованих наукових позицій, емпіричного матеріалу, судової практики (Розділи 2, 3, 4). Системно-структурний метод використаний при аналізі чинного національного та зарубіжного законодавства, практики його застосування, їх впливу на регулювання відносин щодо вчинення значних правочинів (підрозділи 1.1.-1.3., 2.1-2.3, 3.1., 3.2., розділ 4). Умови дійсності значного правочину, охорона прав та інтересів кредиторів досліджувалась з допомогою діалектичного методу (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1., 3.2., розділ 4). Застосування в дослідженні історико-правового методу дозволило відслідкувати становлення та розвиток правового регулювання відносин щодо вчинення значних правочинів (підрозділи 1.1, 1.2). Формально-юридичний метод пізнання використано для дослідження джерел вітчизняного та зарубіжного законодавства. Застосування методу аналізу та

узагальнення дало змогу виявити непослідовні, суперечливі, неповні аспекти законодавства щодо значних правочинів та запропонувати шляхи їх вирішення (підрозділ 1.3., 2.2., 2.3., 3.1., 3.2.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному науковому дослідженні значних правочинів господарських товариств, що підтверджується сформульованими у дисертації положеннями:

уперше:

– встановлено основні ознаки значного правочину господарського товариства та запропоноване універсальне визначення значного правочину як правочину господарського товариства, для вчинення якого необхідним є надання згоди на це уповноваженим органом управління товариством у встановленому законом порядку та який відповідає спеціальним критеріям, визначеним у законах України та/або локальних актах товариства;

– запропоновано уніфікувати законодавчі підходи щодо критеріїв віднесення правочину до категорії «значний». При визначенні належності правочину до категорії значних використовувати ринкову вартість предмета правочину (а не вартість), яку порівнювати із вартістю активів товариства (а не чистих активів). Обґрунтовані відповідні зміни до ч. 1 та 2 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ»;

– запропоновано, що у разі зміни структури корпоративного управління з дворівневої на однорівневу подальше схвалення значного правочину товариством, вчиненого з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення, здійснюється загальними зборами. Обґрунтовані доповнення до ч. 1 ст. 108 Закону «Про АТ»;

– запропоновано встановлений порядок вчинення значних правочинів застосовувати до новостворених товариств після спливу 6 місяців з моменту їх державної реєстрації, якщо менший строк не встановлено статутом товариства. Обґрунтовані відповідні доповнення до ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ»;

удосконалено:

– підходи до визначення значних правочинів повних та командитних товариств. Обґрунтовано доцільність урегулювати відносини щодо значних правочинів у засновницькому договорі цих товариств: критерії віднесення правочинів до категорії значних, особливості надання згоди на їх вчинення, правові наслідки недотримання процедури погодження;

– положення про необхідність встановлення граничних строків для отримання погодження на вчинення значного правочину;

– положення про обчислення річного строку протягом якого вчинення кількох правочинів з одним контрагентом та/або з афілійованими особами такого контрагента щодо одного предмета вважається вчиненням одного правочину. Запропоновано обчислювати річний строк з моменту укладення першого правочину з контрагентом та/або з його афілійованими особами щодо відповідного предмета. Обґрунтовані відповідні доповнення до ч. 6 ст. 106 Закону України «Про АТ»;

– запропоновано доповнити ст. 49 Закону «Про АТ» нормою, відповідно до якої надати виконавчому органу право вносити пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів акціонерів у разі необхідності вчинення значного правочину;

– договірну практику рекомендацією про доцільність зазначення у конкретному договорі (що є значним правочином для товариства) положень наступного змісту: «Згідно із положеннями законодавства та положеннями статуту товариства, цей правочин (договір) не вважається значним правочином для товариства, тому не потребує згоди на його укладення загальними зборами учасників чи іншим уповноваженим органом». У разі, якщо правочин підпадає під ознаки значного, варто зазначити: «Цей правочин (договір) є значним правочином для товариства згідно із даними останньої (річної) фінансової звітності. Рішення про надання згоди на вчинення цього правочину прийняте (вказати орган, який прийняв рішення, його номер і дату), копія якого додається до цього правочину та є його

невід'ємною частиною. Сторони договору повідомлені про те, що у виконавчого органу товариства відсутні обмеження щодо вчинення цього правочину»;

– положення щодо підстав визнання значного правочину недійсним. Окрім загальних підстав визнання правочинів недійсними слід враховувати: активні дії товариств чи його учасників, які засвідчують, що такий правочин не відповідає інтересам товариства; можливість (неможливість) визначення того, чи правочин дійсно є значним для товариства; обізнаність контрагента товариства про характер правочину; притягнення особи, яка вчинила значний правочин з перевищенням повноважень, до відповідальності;

– положення щодо часових рамок схвалення значного правочину. Рекомендовано в локальних актах товариств закріплювати строки такого схвалення, наприклад, щомісячно, щоквартально чи щорічно.

дістало подальшого розвитку:

– положення про періодизацію законодавчого регулювання значних правочинів: I. Становлення правового регулювання значних правочинів у національному корпоративному законодавстві – від моменту проголошення незалежності України до прийняття у 2008 році Закону України «Про АТ»; II. Деталізація та позитивне наповнення національного корпоративного законодавства – 2008-2018 р.р.; III. Удосконалення національного корпоративного законодавства з урахуванням європейських стандартів корпоративного управління 2018 – по сьогодні;

– положення про момент набрання чинності значним правочином у разі його подальшого схвалення. У такому разі правочин створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства з моменту його вчинення. Обґрунтовані доповнення до ч. 2 ст. 108 Закону «Про АТ»;

– положення про порядок вчинення значних правочинів в АТ, 100 відсотків акцій якого належать одній особі. Аргументовано, що в такому товаристві обмеження повноважень директора на вчинення значних

правочинів може бути необхідним при залученні його на договірних засадах. Обґрунтовані доповнення до п. 5 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ»;

– вчення про зловживання правом. Несхвалення укладеного і частково (чи повністю) виконаного значного правочину, який вчинений із порушенням встановленого законом чи статутом порядку надання згоди на його вчинення, без жодних мотивів, які вказують на невідповідність такого правочину інтересам товариства, є зловживанням правом та суперечить правилам чесної ділової практики. Звернення ж господарського товариства до суду з вимогою про визнання правочину недійсним із посиланням на прийняте рішення про його несхвалення слід також розглядати як зловживання правом на судовий захист;

– вчення про відповідальність посадових осіб товариств, винних у порушенні порядку вчинення значних правочинів. Суб'єктом відповідальності є посадові особи господарського товариства, незалежно від того, чи вони одноособово приймали рішення, внаслідок якого товариствам було завдано збитків, чи вони входила до складу колегіального органу, який прийняв відповідне рішення. Члени колегіального органу несуть солідарну відповідальність за завдані збитки. Суб'єктом відповідальності є не лише посадові особи, які вчинили правочин без згоди уповноваженого органу, але і ті посадові особи, які надали таку згоду (або відмовили у схваленні правочину), якщо такі дії містять у собі ознаки зловживання правом та порушення прав чи інтересів товариства;

– наукові погляди про фраздаторні рішення, фраздаторні правочини. У разі прийняття уповноваженим органом товариства фраздаторного рішення про несхвалення вчиненого значного правочину, яке суперечить правилам чесної ділової практики та попередній поведінці товариства, кредитор вправі звертатись до суду з вимогою про визнання такого рішення загальних зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради недійсним. Якщо значний правочин товариства спрямований на заподіяння шкоди самому товариству, а

не на настання реальних наслідків, у заінтересованої сторони існує можливість доводити недійсність такого правочину як фраздаторного;

– вчення про похідні позови. Вчиненням значного правочину господарських товариств з порушення встановленого законом чи локальними актами порядку потенційно може створюватися загроза порушення корпоративних прав учасників. Похідний позов може бути поданий учасником (учасниками) товариства з метою захисту не тільки прав та інтересів самого товариства, а й належних йому корпоративних прав.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний так і практичний інтерес і можуть бути використані в: науково-дослідній сфері, як основа для подальших теоретико-правових розвідок з питань охорони, здійснення та захисту корпоративних прав, вчинення значних правочинів господарських товариств; правотворчій та правозастосовній діяльності – у процесі вдосконалення корпоративного законодавства, у локальній корпоративній нормотворчості; навчальному процесі – при підготовці методичних матеріалів, навчальних посібників з навчальної дисципліни «Корпоративне право», спеціалізованих курсів «Акціонерне право», «Право ТОВ/ТДВ»; просвітницькій та правовиховній діяльності – для підвищення правової, корпоративної культури зацікавлених осіб.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею; всі публікації, в яких представлено результати дослідження є одноосібними. Усі результати дисертаційного дослідження, висновки та пропозиції зроблено на підставі особистого аналізу наукових джерел, нормативно-правової бази, судової практики. При використанні праць інших авторів, на них зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертації обговорювались на засіданнях кафедри інтелектуальної власності, інформаційного та корпоративного права Львівського національного університету імені Івана Франка, а також відображені у 12 наукових

публікаціях, з них 4 публікацій надрукованих у фахових виданнях, а також у 8 тезах доповідей і повідомлень на конференціях.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, 4 розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 254 сторінки. Список використаних джерел складає 251 найменування.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

1.1. Генеза правового регулювання значних правочинів господарських товариств

У процесі провадження своєї діяльності господарські товариства вчиняють різноманітні правочини. Правове регулювання порядку їх вчинення, умов дійсності, форми, способів забезпечення виконання, власне виконання та наслідків невиконання тощо здійснюється згідно загальних норм цивільного законодавства. Спеціальними актами у сфері корпоративних відносин встановлюються особливості правового регулювання. Опираючись на диспозитивні засади правового регулювання корпоративних відносин, їх деталізація, конкретизація, специфіка відображається і у локальних корпоративних актах.

Правове регулювання вчинення значних правочинів господарських товариств пройшло певні етапи свого становлення, розвитку, удосконалення з урахуванням змін політичного, економічного, соціального, правового характеру. Вперше термін «значний правочин» було закріплено у п. 4 ст. 2 Закону «Про акціонерні товариства» [167] (далі – Закон «Про АТ» 2008 р.). Ним визнавався такий правочин (крім правочину з розміщення товариством власних акцій), учинений АТ, якщо ринкова вартість майна (робіт, послуг), що є його предметом, становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності.

Однак, насправді правове регулювання значних правочинів існувало ще з перших місяців після проголошення незалежності України. Щоправда, без застосування відповідної термінології.

Закон України «Про господарські товариства», прийнятий 19 вересня 1991 року, хоч і не містив поняття значного правочину, втім, вже виокремлював певну групу договорів (угод) АТ, які повинні були затверджуватися його загальними зборами. У п. «і» абз. 2 ст. 41 цього Закону (втратила чинність) до компетенції загальних зборів АТ було віднесено

затвердження договорів (угод), укладених на суму, що перевищує вказану в статуті товариства.

Така норма фактично встановила обмеження повноважень виконавчого органу АТ через необхідність погодження договорів, що укладаються на певну суму. В той же час важливу роль було відведено локальному регулюванню, з огляду на те, що саме у статуті товариства закріплювалась сума відповідних договорів. На противагу викладеному, слід звернути увагу, що у цьому положенні йшлося саме про договори (угоди), що є за своєю суттю вужчим поняттям, ніж правочини. Окрім цього, застосування відповідного припису можливе лише щодо договорів, укладених на певну суму, що унеможлиблює його використання до безоплатних договорів. Зазначене положення не допускає також можливості його незастосування в окремих випадках, наприклад, у разі укладення договору за тарифами, що врегульовані на держаному чи місцевому рівнях. І наостанок, вказана норма не деталізує характеру договору, до якого вона повинна застосовуватися. Відтак, виникає питання про необхідність її застосування у разі, наприклад, передання майна товариства в оренду.

Наступна подібна норма про особливості вчинення окремих правочинів юридичною особою була (з 2003 р.) і досі є закріплена у абз. 2 ст. 98 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [240]. Згідно з нею рішення про відчуження майна товариства на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, приймаються загальними зборами учасників товариства більшістю не менш як у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом.

Зазначена норма має низку особливостей, адже, по-перше, вона підлягає застосуванню до всіх юридичних осіб, незалежно від виду, а не лише до господарських товариств. По-друге, вона стосується лише договорів про відчуження майна. Таким чином, цей припис не поширюється на договори про надання послуг чи виконання робіт. По-третє, у ній міститься чітка вказівка на вартість майна, що повинна бути визначальним критерієм при

встановленні компетентного суб'єкта, який повинен приймати рішення про його відчуження: майно за цими договорами повинно відчужуватися на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства. При цьому вважаємо некоректним формулювання «майно товариства», як категорія, з якою повинна порівнюватися вартість майна, що відчужується. З іншого боку, це положення буде застосовуватися при укладенні й безоплатних договорів на відповідну суму. Позитивним є також і те, що норма дає чітке розуміння порядку прийняття рішення загальних зборів учасників юридичної особи про відчуження майна на цю суму – не менше як 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом.

Інші статті ЦК України, зокрема, й ті, що стосувалися АТ, не містили жодних положень про віднесення питання погодження чи взагалі вчинення окремих правочинів до компетенції загальних зборів чи наглядової ради.

Важливим в даному аспекті вже тоді було і залишається усвідомлення важливості нормативного обмеження повноважень виконавчого органу, зокрема, у вигляді закріплення законодавчих приписів про погодження чи прийняття рішення про укладення певних договорів саме вищим органом управління – загальними зборами.

Власне із прийняттям у 2008 році вже згаданого вище Закону «Про АТ» розпочався новий етап, на якому не лише було закріплено та розкрито поняття значного правочину, але й деталізовано його особливості, критерії, порядок вчинення, а також правові наслідки порушення визначеного порядку. Цей Закон містив окремий Розділ XIII – Значні правочини та правочини, щодо вчинення яких є заінтересованість, норми якого детально врегульовували процедурні аспекти прийняття рішення про надання згоди уповноваженого органу на вчинення значного правочину і навіть окремі правочини, які не є значними в розумінні відповідного законодавства.

Підписання Україною у 2014 році Угоди про асоціацію [237] зумовило виникнення низки зобов'язань щодо зміни національного законодавства, зокрема, й корпоративного. Директиви Європейського Парламенту і Ради не

оперують термінами «значний правочин», «значна транзакція» тощо. Однак, окремі їх приписи вказують на особливий характер деяких угод, що укладаються компаніями, а також регламентують питання відповідальності посадових осіб компаній за дії, вчинені ними з перевищенням повноважень. Так, у Директиві 2009/101/ЄС [39] акцентовано на важливості розкриття корпоративної інформації, дійсності зобов'язань акціонерних компаній та товариств з обмеженою відповідальністю, зокрема для захисту інтересів третіх осіб. У ст. 10 цієї Директиви вказується на те, що для компанії виникають зобов'язання внаслідок дій її органів, крім випадків, коли такі дії вчинено з перевищенням повноважень, що їх закон покладає або дозволяє покласти на такі органи. І хоча безпосередньо у цій статті не згадуються значні правочини, проте вчинення таких виконавчим органом товариства без дотримання процедури прийняття рішення про це уповноваженим органом є однією із найпоширеніших підстав звернення до суду з позовом про визнання недійсними цих правочинів.

У ст. 13 Директиви 2012/30/ЄС міститься вказівка на спеціальний порядок вчинення значних правочинів незадовго після створення товариства за участі заінтересованої особи [40]. Згідно з цією нормою, якщо до закінчення терміну, встановленого національним законодавством, який не може бути меншим, ніж два роки, з часу реєстрації товариства чи отримання дозволу на здійснення діяльності, товариство придбає будь-які активи, що належать засновникам, за оплату, яка становить не менше однієї десятої підписного капіталу, таке придбання має бути перевірено, а відомості про нього оприлюднені відповідно до процедури та подані на затвердження загальним зборам. Аналогічне правило закріплено і у ч. 7 ст. 106 Закону «Про АТ», яка вказує на необхідність вчинення такого правочину з дотриманням особливої процедури його погодження.

Директива встановлює обмеження щодо застосування даної вимоги. Наведене правило не застосовується до операцій з придбання, здійснених товариством під час звичайної діяльності товариства. Поняття «звичайної

господарської діяльності» також впроваджено у чинне законодавство України, а вчинення правочину у рамках її провадження (який з огляду на ринкову вартість предмета може бути віднесений до категорії значних) можливе без прийняття рішення про це уповноваженим органом товариства.

Варто звернути увагу на те, що у 2016 році Господарський кодекс України (далі – ГК України) [31] було доповнено ст. 73², якою запроваджено поняття «значного господарського зобов'язання». За своєю суттю цей термін дуже подібний до категорії значних правочинів АТ, з тією лише вказівкою, що стосується він лише державних унітарних підприємств. Детальніше співвідношення поняття значного правочину та значного господарського зобов'язання буде розглянуто у підрозділі 1.3 цієї роботи.

У первинній редакції Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон «Про ТОВ та ТДВ»), що є спеціальним нормативно-правовим актом для наведених видів господарських товариств, також міститься окрема Глава V, присвячена значним правочинам та правочинам, щодо вчинення яких є заінтересованість. Визначення значного правочину у цьому Законі фактично відсутнє. У ч. 2 ст. 44 цього акту вказуються лише особливості прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, якщо вартість майна, робіт або послуг, що є його предметом, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності [177]. Однак, видається помилково констатувати, що значними правочинами ТОВ і ТДВ є лише ті, вартість предмета яких становить понад 50 відсотків вартості чистих активів товариства. Така позиція ґрунтується на ч. 1 ст. 44 відповідного акту, яка до категорії значних правочинів відносить ті, що визнані значними законом або статутом товариства залежно від вартості предмета правочину чи інших критеріїв та на вчинення яких потрібна згода уповноваженого органу товариства, отримана в спеціальному порядку.

Окрім Закону «Про ТОВ та ТДВ» у 2018 році було прийнято також Кодекс України з процедур банкрутства [63]. У ньому також міститься

поняття значного правочину, яким визначається правочин щодо майна (робіт, послуг), ринкова вартість яких на день вчинення правочину становить 10 і більше відсотків вартості активів боржника за даними останньої річної фінансової звітності. Фактично вказаний термін закріплено у Кодексі з метою подальшої регламентації особливостей вчинення цих правочинів у процесі санації боржника чи розпорядження його майном.

У 2022 р. було прийнято новий Закон України «Про акціонерні товариства» [168] (далі – Закон «Про АТ»), в якому поняття значного правочину розкривається через низку його сутнісних ознак. У цьому акті загалом збережено загальний підхід до правового регулювання значного правочину, процедури прийняття рішення про його вчинення. Однак, все ж було запроваджено певні особливості, зокрема, визначено перелік випадків, коли прийняття рішення про вчинення правочину відбувається без застосування вимог закону щодо значних правочинів, незважаючи на вартість його предмета, характер тощо.

Підсумовуючи викладене вище, правочини, вартість предмета або ж сам предмет яких є досить суттєвими для товариства, завжди регламентувалися спеціальними нормами. Попри відсутність у законодавстві України до 2008 р. терміну «значний правочин» чинні на той час акти закріплювали особливі правила затвердження угод, укладених на певну, визначену у статуті, суму, або ж прийняття рішення про відчуження майна товариства на суму 50 і більше відсотків майна. Після прийняття Закону України «Про АТ» 2008 р. поняття значного правочину було імплементовано у національне законодавство та згодом використано в Законі «Про ТОВ та ТДВ», Кодексі України з процедур банкрутства й у новому Законі «Про АТ» 2022 р.

Таким чином, досліджуючи генезу правового регулювання значних правочинів господарських товариств, можливим є виокремити наступні її етапи:

I. Становлення правового регулювання значних правочинів у національному корпоративному законодавстві. Цей етап охоплює часові

рамки від моменту проголошення незалежності України до прийняття у 2008 році Закону України «Про АТ». На цьому етапі поняття «значний правочин» у законодавстві не застосовувалося. Окремі законодавчі акти України (Закон України «Про господарські товариства», ЦК України) містили особливі правила затвердження угод, укладених на певну, визначену у статуті, суму, або ж прийняття рішення про відчуження майна товариства на суму 50 і більше відсотків майна.

II. Деталізація та позитивне наповнення національного корпоративного законодавства відповідними правовими приписами з огляду на практичні потреби правозастосування. Цей етап бере початок від 2008 року (прийняття та набрання чинності Законом «Про АТ»). Поняття значного правочину знайшло законодавче закріплення, деталізовано порядок їх вчинення щодо різних видів господарських товариств.

III. Удосконалення національного корпоративного законодавства з урахуванням європейських стандартів корпоративного управління. За часовими рамками початок цього етапу можливо ув'язувати з моментом прийняття окремого Закону «Про ТОВ та ТДВ» у 2018 році. У 2022 році прийнято новий Закон «Про АТ». Названі Закони містили окремі глави (розділи), що включали норми, присвячені правовому регулюванню значних правочинів ТОВ/ТДВ та АТ. Норми про значні правочини включає і Кодекс України з процедур банкрутства.

1.2. Локальні корпоративні акти в механізмі правового регулювання значних правочинів господарських товариств

Вагома роль в механізмі правового регулювання відносин у разі вчинення значних правочинів відведена локальному регулюванню. Локальні корпоративні акти виконують важливу роль та займають особливе місце в системі регуляторів корпоративних правовідносин. Без урахування їх приписів немислиме об'єктивне вирішення будь-яких питань функціонування як загалом юридичних осіб корпоративного типу, так і

господарських товариств зокрема. Зміст локальних актів обов'язково враховується при вирішенні корпоративних спорів за участю юридичної особи корпоративного типу. Науковці слушно вказують, що локальне правове регулювання корпоративних відносин є особливістю корпоративного права. Його допустимість та регуляторний вплив підкреслює диспозитивність законодавчого регулювання у цій сфері [70, с. 53].

Вчені тривалий час дискутують щодо співвідношення локальних та корпоративних актів. Одні наголошують на тому, що корпоративні акти є нормами локальної правотворчості [8, с. 160]. Інші ж вказують на проблематику вирішення локальних і корпоративних норм та актів [221, с. 86] та акцентують на неможливості їх ототожнення з причини належності до різних правових доктрин [236, с. 48]. Дане питання не є предметом цього дослідження, тому зазначимо лише, що підтримуємо твердження про локальний характер корпоративних актів [29, с. 35; 54, с. 307], їх виняткову роль у регулюванні корпоративних правовідносин в процесі створення, діяльності та припинення господарських товариств.

Слушною видається думка Бровченко Т. І., яка розкриває регуляторний вплив локальних корпоративних актів через низку таких ознак: а) спрямовані на уточнення та конкретизацію норм законів, передбачення механізмів їх реалізації; б) можуть встановлювати інші моделі регулювання порівняно з передбаченими в законі, тому що це дозволяється законом або в них фіксується обрання однієї з альтернативних моделей; в) заповнюють прогалини в законодавстві; г) вирішують на локальному рівні проблеми співвідношення регулювання корпоративних відносин різними галузями законодавства (наприклад, цивільним і трудовим) [15, с. 28].

Аналізуючи локальні корпоративні акти, як регулятори, зокрема і значних правочинів господарських товариств, варто виокремити ті, що можуть бути віднесені до відповідної категорії. В даному аспекті навряд чи можна погодитись з позицією Гончаренко О. М. про віднесення до локальних актів товариств договору про створення, статуту та корпоративного

договору [30, с. 252]. Не заперечуючи включення до переліку локальних корпоративних актів установчого документа господарського товариства (статуту або засновницького договору), договір про створення товариства та корпоративний договір не повинні розглядатися як корпоративні акти взагалі. Договір про створення товариства укладається між засновниками. Він визначає порядок здійснення ними спільної діяльності щодо заснування товариства. Для АТ закріплені спеціальні норми, відповідно до яких у договорі про заснування визначаються порядок провадження спільної діяльності щодо заснування товариства, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання акцій, строк і форма оплати вартості акцій. Такий договір діє до дати реєстрації НКЦПФР звіту про результати емісії акцій [168]. Тобто, на момент укладення та протягом строку чинності договору про створення товариства, як юридична особа, де-юре та де-факто не існує. Тому характеристика договору про створення, як локального акту господарського товариства, видається, безпідставною.

Щодо корпоративного договору, то підтримуємо позицію Сіщук Л. В., яка відносить до його предмету «корпоративні права учасників товариства, що реалізуються способами, що визначені домовленістю сторін договору та не суперечать закону та установчим документам» [216, с. 53]. З огляду на це, корпоративний договір не може бути віднесено до локальних актів юридичної особи, адже він є договірним регулятором корпоративних відносин його сторін, що виникають в межах певного господарського товариства.

Таким чином, основним, однак, не єдиним локальним актом господарського товариства є його установчий акт. Відповідно до ч. 2 ст. 87 ЦК України установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом [240]. Тобто вид установчого акту господарського товариства

залежить від виду господарського товариства: для АТ, ТОВ і ТДВ – це статут, а для повних та командитних товариств – засновницький договір.

Особлива роль статуту, як установчого документа, була підкреслена свого часу ще Конституційним Судом України. У своєму рішенні від 5 лютого 2013 р. він наголосив, що статут є локальним правовим актом, обов'язковим для дотримання та виконання всіма учасниками [210].

ГК України (ст. 57), ЦК України (ст.ст. 88, 154), Законами України «Про господарські товариства» (ст.ст. 4, 67, 76), «Про АТ» (ст. 15), «Про ТОВ та ТДВ» (ст. 11) визначено загальні вимоги до установчих документів різних господарських товариств. Для прикладу, статут ТОВ та ТДВ обов'язково повинен містити лише відомості про повне та скорочене (за наявності) найменування товариства; органи управління товариством, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень; порядок вступу до товариства та виходу з нього; облік часток товариства в обліковій системі часток ТОВ і ТДВ, що ведеться Центральним депозитарієм цінних паперів. На противагу цьому, перелік відомостей, що включаються до статуту АТ, є значно ширшим та містить, зокрема, відомості про мету та предмет діяльності; розмір статутного капіталу; номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, порядок внесення змін до статуту; порядок припинення товариства; тощо.

З огляду на викладене вище, дискусійною видається позиція, що статут виступає первинним актом товариства, у якому фіксуються права та обов'язки як товариства, так і його учасників [76, с. 139]. Окрім прав та обов'язків товариства та його учасників, у статуті містяться також і загальні норми щодо товариства (наприклад, його найменування, мета діяльності, структура управління тощо), компетенція органів управління, порядок прийняття ними рішень, особливості надання згоди на вчинення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю та низка інших.

Засновницькі договори про повне або командитне товариство, серед іншого, повинні визначати розмір частки кожного з учасників (учасників з

повною відповідальністю), розмір, склад та порядок внесення ними вкладів, форму їх участі у справах товариства, сукупний розмір часток вкладників командитного товариства у його майні, а також розмір, склад і порядок внесення ними вкладів.

Аналіз зазначених вище норм дає підстави виснувати, що серед законодавчих вимог до статуту та засновницького договору, як установчого документа товариства, не міститься жодних приписів, які б вимагали включення до них відомостей про значні правочини господарського товариства.

Однак, з окреслених в законодавстві України питань, що обов'язково мають бути відображеними в установчих документах товариства, можливо зробити висновок про надання широких можливостей для саморегулювання. Адже, наприклад, немислимо та й недоцільно на законодавчому рівні детально визначати компетенцію загальних зборів чи інших органів АТ, розміри статутного чи резервного капіталів для товариства з обмеженою відповідальністю тощо. Ці та інші питання в загальному окреслені на законодавчому рівні з віднесенням їх детального регулювання до локальних актів. Втім, засновники (учасники) вправі включати до установчих документів інші відомості, які не суперечать законодавству. Тому, приписи щодо значних правочинів можуть і, зрештою, часто включаються до установчих документів господарських товариств.

Власне статут АТ і ТОВ та ТДВ є важливим локальним регулятором значних правочинів у цих видах господарських товариств. На це прямо вказують норми відповідних законодавчих актів. Наприклад, згідно ч. 1 ст. 106 Закону «Про АТ» саме статутом АТ можуть бути визначені додаткові критерії для віднесення правочину до значного. Відповідно до ч. 1 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ» статутом товариства може встановлюватися особливий порядок надання згоди уповноваженими на те органами товариства на вчинення певних правочинів залежно від вартості предмета правочину чи інших критеріїв (значні правочини) [177].

ТОВ та ТДВ можуть функціонувати на підставі модельного статуту. Такий затверджено постановою КМ України від 27 березня 2019 р. [37]. Пункти 39 та 40 цього Модельного статуту присвячені питанню значних правочинів. Будучи багатоваріантним документом, модельний статут містить альтернативні приписи щодо визначення значних правочинів. Варіантом «за замовчуванням» є той, за яким значними правочинами товариства визнаватимуться правочини, закріплені у законі. Окрім цього варіанту, модельний статут містить понад 10 інших пунктів, в яких закріплені різноманітні види правочинів, які можуть бути визнані значними для конкретного товариства. У цьому переліку містяться, зокрема, такі: дарування товариством майна, робіт або послуг; надання товариством майна у заставу; купівля-продаж об'єкта нерухомого майна; купівля-продаж транспортного засобу; продаж товариством знаку для товарів і послуг тощо. Важливо, що обрання одного чи декількох правочинів із запропонованого переліку не виключає віднесення до значних правочинів тих, що визнані значними на рівні Закону «Про ТОВ та ТДВ».

Протягом останніх років роль власне модельного статуту значно зросла, що пояснюється низкою обставин та причин. Сюди слід віднести й умови пандемії, воєнний стан в країні, а також активізацію цифрової трансформації суспільства та бізнес-сфери зокрема. Як слушно зауважує Вінник О., наявність модельних установчих документів (шаблонів) полегшує процедуру онлайн формування господарських організацій, мінімізує зусилля та витрати для їх засновників та попереджає конфлікти, зумовлені непрофесійним складанням таких документів, що нерідко трапляється на практиці не лише через брак знань та навичок у їх розробників [24, с. 63].

Слід звернути увагу, що у законодавстві України щодо повних та командитних товариств не міститься жодних норм, які б регламентували значні правочини. Однак, це не виключає можливості закріплення відповідних положень у засновницьких договорах таких товариств. Думається, що за відсутності законодавчої регламентації, приписи

засновницького договору, які б стосувались значних правочинів, повинні не лише визначати критерії віднесення правочинів до відповідної категорії, але й особливості надання згоди на їх вчинення, правові наслідки недотримання відповідної процедури погодження, тощо.

Незважаючи на важливу роль установчого документа господарського товариства, це не єдиний його локальний корпоративний акт. На думку Яворської О. С., локальні акти, прийняті юридичною особою корпоративного типу, можливо класифікувати за різними критеріями: за формою зовнішнього виразу – установчі документи юридичної особи та інші акти, що приймаються органами юридичної особи; за обов'язковістю розроблення та прийняття – такі, що обов'язково розробляються та приймаються та акти, що можуть прийматися компетентними органами юридичної особи; за колом осіб, на які поширюється дія локальних корпоративних актів – акти загальної дії та індивідуальні акти [70, с. 58].

Серед локальних корпоративних актів часто виокремлюють різноманітні положення, порядки, інструкції, тощо, які затверджуються рішеннями загальних зборів, та регламентують особливості організації й діяльності тих же органів управління товариства або ж інші питання, пов'язані із функціонуванням товариства. Зважаючи на той факт, що питання надання згоди на вчинення значного правочину належить до компетенції певного органу управління товариства, положення про відповідні органи управління певним чином можуть урегулювати окремі аспекти щодо значних правочинів товариства. В той же час можливим є прийняття окремих локальних актів товариства, присвячених значним правочинами. Прикладами таких можуть бути Положення про порядок вчинення правочинів [109], затверджене Рішенням наглядової ради ПАТ «Завод «Львівсільмаш» (припинено) та Положення про вчинення значних правочинів та правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, прийняте АТ «Райффайзен Банк Аваль» [108]. В останньому Положенні, для прикладу, закріплено визначення основних понять, порядок надання згоди на вчинення значних правочинів,

особливості визначення ринкової вартості майна, робіт або послуг за договором, механізм взаємодії між структурними підрозділами товариства, задіяними у процесі розробки, аналізу та подання для погодження відповідних правочинів. Видається, що наявність у товаристві подібного локального акту сприяє оптимізації усіх етапів роботи із значними правочинами цього товариства – від підготовки до підписання.

У даному аспекті важливо наголосити, що локальними корпоративними актами, що регламентують значні правочини товариства, можна визнати загалом рішення органів управління товариства у зазначеній сфері. Рішення наглядової ради, ради директорів чи загальних зборів про надання згоди на вчинення значного правочину, рішення загальних зборів ПрАТ про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів – це все приклади локальних корпоративних актів, прийнятих в межах товариства.

Окрему увагу слід звернути на особливі рішення наглядової ради або ради директорів АТ. Йдеться про ті, якими затверджуються умови провадження звичайної господарської діяльності (п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону «Про АТ»). Відповідність правочину, що вчиняється АТ, затвердженим умовам провадження звичайної господарської діяльності, є підставою для вчинення його без отримання на це згоди уповноваженого органу управління товариства. Так, згідно з п. 3 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ» положення щодо значних правочинів не поширюються на вчинення правочинів у рамках провадження звичайної господарської діяльності товариства (за умови їх вчинення на ринкових умовах).

Дія локальних актів поширюється насамперед на учасників корпоративних відносин, але цим не обмежується. Зміст локальних актів приймають до уваги контрагенти за договорами, реєстратори, учасники ринку цінних паперів, особи, які набувають акції, інші цінні папери товариства, частку у статутному капіталі товариства, суди при вирішенні корпоративних спорів. Перелічені суб'єкти мають бути обізнані щодо змісту установчих документів юридичних осіб, оскільки ступінь обізнаності може

істотно впливати на їх права та обов'язки. Контрагенти мають вимагати інформацію про порядок укладення правочинів АТ, щоб бути впевненими в його додержанні, якщо йдеться про значні правочини.

1.3. Поняття та ознаки значного правочину

Незважаючи на те, що чинне законодавство України оперує поняттям «значний правочин», його визначення відсутнє у нормативно-правових актах. Фактично таке поняття міститься лише у двох спеціальних актах корпоративного законодавства – Законі України «Про АТ» та Законі України «Про ТОВ та ТДВ».

Чинний Закон «Про АТ» серед термінів у ст. 2 формально не містить визначення значного правочину. Згідно ч. 1 ст. 106 Закону правочин, вчинений АТ, є значним, якщо ринкова вартість предмета такого правочину становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства, за даними останньої річної фінансової звітності.

На противагу цьому, Закон «Про ТОВ та ТДВ» (ч. 1 ст. 44) лише містить вказівку на те, що значні правочини – це певні правочини залежно від вартості предмета правочину чи інших критеріїв [177]. І хоча Закон «Про АТ» (абз. 2 ч. 1 ст. 106) дозволяє на локальному рівні (статутом АТ) визначати критерії для віднесення правочину до значного, це можуть бути лише додаткові до законодавчо встановлених критерії. Водночас критерій вартості предмета правочину є основним та єдиним законодавчим критерієм віднесення правочину до категорії значних.

Таким чином, для АТ, ТОВ/ТДВ розуміння значного правочину таки відрізняється. Спільним є той факт, що значний правочин – це вид правочинів, який вчиняється певним товариством. З огляду на законодавчі норми, значні правочини можуть вчинятися в АТ, ТОВ і ТДВ. Однак, такий підхід видається несправедливим щодо інших господарських товариств, як, зрештою, і щодо решти юридичних осіб. Можна припустити, що вчинення

значних правочинів можливе у процесі ведення господарської діяльності кожною юридичною особою, а не лише АТ, ТОВ та ТДВ.

Дане припущення не є теоретичним осмисленням певного питання, а має практичне підґрунтя. Як приклад можна навести засновницький договір повного товариства «ЛОМБАРД ДОНКРЕДИТ ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ІНТЕР-РІЕЛТІ» І КОМПАНІЯ» [53]. Відповідно до п. 6.4.13-6.4.19 цього договору до виключної компетенції загальних зборів повного товариства належать питання щодо вчинення таких правочинів: 1) предметом яких є нерухоме майно, в тому числі, купівля-продаж, дарування, передача в найм, оренду, ренту, позичку, заставу та ін.; 2) вартість предмета яких перевищує суму, еквівалентну 50 000,00 дол. США; 3) щодо відчуження майна на суму, що становить 50 і більше відсотків майна товариства; 4) за якими відповідальність товариства становить 50 і більше відсотків майна товариства; 5) про заставу майна, отримання кредитів, надання позик, правочинів, де товариство виступає гарантом чи поручителем; 6) предметом яких є корпоративні права, в тому числі купівля-продаж, дарування, надання у заставу, довірче управління тощо [53].

Іншим прикладом може бути Статут благодійного фонду «ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОНД ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ». У п. 7.3.20 цього акту зазначено, що до виключної компетенції Загальних зборів Учасників належить надання попередньої згоди на вчинення правочинів, вартість предмета яких складає або перевищує 100 000 (сто тисяч) гривень [227]. В обох випадках термін «значний правочин» у документах не фігурував, але по суті відповідний інститут використовується: перераховуються окремі правочини, які потребують особливого погодження перед їх вчиненням, вказується суб'єкт, повноважний надавати згоду на вчинення такої правочину, пояснюється механізм надання цієї згоди. Наведені приклади підкреслюють актуальність та використання на практиці інституту значних правочинів для різних юридичних осіб.

Варто звернути увагу і на той факт, що у ГК України міститься поняття значного господарського зобов'язання державного унітарного підприємства (ст. 73²). Ним визнається господарське зобов'язання, що вчиняється державним унітарним підприємством, якщо ринкова вартість майна, робіт, послуг, що є його предметом, становить 10 і більше відсотків вартості активів державного унітарного підприємства, за даними останньої річної фінансової звітності. Зазначений термін був впроваджений у ГК України у 2016 р., хоч тоді вже діяли норми Закону України «Про АТ» 2008 р., що містили поняття значного правочину. Вимоги щодо порядку вчинення значного господарського зобов'язання, закріплені у ст. 73² ГК України застосовуються винятково до державних унітарних підприємств. Подібні норми щодо, наприклад, комунальних унітарних підприємств відсутні. З огляду на схожість правового статусу комунальних та державних унітарних підприємств, такий підхід видається необґрунтованим.

Поняття значного правочину та значного господарського зобов'язання є досить схожими за своєю суттю. Спільними їх ознаками є те, що обидва застосовуються у процесі здійснення господарської діяльності. Для віднесення правочину та господарського зобов'язання до категорії значних, такі повинні відповідати певним критеріям, зокрема, щодо вартості їх предмету. Окрім цього, умовою їх вчинення є отримання згоди на це від уповноваженого органу управління. Щоправда, застосовуються ці терміни щодо різних юридичних осіб. Та й зрештою в одному із них міститься поняття правочину, а в іншому – зобов'язання, які не є тотожними. Це зумовлює потребу провести чітке розмежування вказаних термінів.

Значний правочин – це один із видів правочинів. Поняття правочину розкривається у ч. 1 ст. 202 ЦК України. Ним є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Згідно з ч. 1 ст. 11 ЦК України правочин є підставою виникнення цивільних прав та обов'язків.

Поняття правочину неодноразово було предметом наукових досліджень правників. Ромовська З. В. правочин визначає як поведінку суб'єкта, тобто «дію» і «не дію» [212, с. 338]. Дзера О. В., характеризуючи правочини, вказує на те, що їм, на відміну від деяких інших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків (наприклад, юридичних та фактичних вчинків, заподіяння шкоди), притаманне правомірне вольове вчинення особою, яка має належний статус суб'єкта цивільного права, юридичних дій, які направлені на створення відповідного цивільного правового результату для себе та інших [44, с. 131].

Правочини є одно-, дво- та багатосторонні. Правочин є ширшим поняттям, ніж договір, а відтак його охоплює. Договір є найпоширенішим двостороннім правочином. Ним є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ст. 626 ЦК України). Цивільно-правовий договір є найбільш універсальною і разом з тим унікальною конструкцією приватного права [250, с. 150]. Луць В. В. розглядав механізм правового регулювання як такий, що включає широке коло правових засобів: норми моралі, звичаї, наукові доктрини, акти застосування права, дефініції, фікції, презумпції тощо [26, с. 282]. Вагоме місце у цьому механізмі вчений відводив цивільному договору. Договір відноситься до правових актів індивідуального характеру з великим регулятивним потенціалом. Чи можна назвати якийсь інший, аніж договір правовий інститут, якому протягом тисячоліть приділялось стільки уваги законодавцями, філософами, економістами і професійними юристами? Без перебільшення можна відповісти – ні. Конструкція договору проникає у всі сфери економічного та духовного життя суспільства. У нинішніх умовах особливо зростає роль договору як універсальної та найдоцільнішої правової форми опосередкування ринкових відносин¹.

Щодо поняття зобов'язання, то відповідно до ч. 1 ст. 509 ЦК України ним є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана

¹ Там же. С. 289

вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [240]. Системне тлумачення приписів ст. 11 та ст. 509 ЦК України дає підстави стверджувати, що правочин (і договір, як його різновид) є однією із підстав виникнення зобов'язання. Незалежно від кількості сторін правочину, в результаті його вчинення виникають зобов'язальні правовідносини, тобто сторони наділяються правами та (або) обов'язками.

Повертаючись до аналізованих категорій «значний правочин» та «значне господарське зобов'язання», можна ствердити, що значний правочин, вчинений в процесі здійснення господарської діяльності, буде підставою виникнення господарського зобов'язання. Зважаючи на викладене вище та сутність понять «правочин», «договір» та «зобов'язання», думається, що у ст. 73² ГК України правильно використовувати саме термін «значний правочин», а не «значне зобов'язання» [34, с. 221].

Підсумовуючи викладене вище, вважаю, що поняття значного правочину повинно бути єдиним та загальним, визначеним на законодавчому рівні щодо всіх юридичних осіб. Особливі (додаткові) критерії для віднесення правочину до категорії значних для окремих юридичних осіб, як і порядок їх погодження, можна деталізувати у спеціальних нормативно-правових актах, а також на локальному рівні. З цією метою пропонується закріпити у ЦК України визначення поняття значного правочину.

Щодо спеціальних (особливих) критеріїв для віднесення правочину до категорії значних, то усталеним на законодавчому рівні є так званий вартісний критерій. Щоб визначити, чи є правочин, що вчиняється юридичною особою, значним, необхідно порівняти вартість його предмета з вартістю активів такої особи. Як слушно зазначає Беляневич О. А., вартість предмету значного правочину як така не дає можливості визначити місце значного правочину (договору) у відомих класифікаціях господарських

договорів, в тому числі класифікації за ознакою мети дій контрагентів, тому *de lege lata* значним може бути будь-який договір [10].

Для АТ цей критерій є основним і розкривається через порівняння ринкової вартості предмета правочину та вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності. Так, згідно з ч. 1 ст. 106 Закону «Про АТ» ринкова вартість предмета значного правочину АТ повинна становити 10 і більше відсотків вартості активів АТ за даними останньої річної фінансової звітності. Серед науковців відсутня єдність думок щодо вартісного критерію значного правочину. Зокрема, Ковалишин О. Р. аргументує, що укладення правочину, предмет якого складає понад 10 % активів підприємства, є вагомою подією в господарській діяльності такого підприємства, такі господарські операції здійснюються досить рідко, тож ускладнена процедура прийняття рішення щодо значного правочину є цілком виправданою [61, с. 16]. Натомість Беляневич О. А. та Мягкий А. В. пропонують підвищити нижню межу вартості предмета правочину, який належить до значних, та встановити його на рівні 25% вартості чистих активів товариства. На думку цих дослідників, складна процедура прийняття рішень затягує процес укладення угоди, бо вимагає значного часу для її узгодження всередині самого товариства, що, безперечно, шкодить інтересам підприємства [72, с. 171]. Ми ж вважаємо, що застосований у національному законодавстві підхід є доволі гнучким та оправданим. Вартісний критерій для акціонерних товариств, діяльність яких є більш регламентованою та часто потребує особливого контролю зі сторони держави, встановлено на рівні 10 % вартості активів товариства. В той же час для ТОВ та ТДВ вартісний критерій значно вищий і при цьому не є обов'язковим. Це пояснюється більш лояльним законодавчим регулюванням діяльності цих товариств.

Поняття ринкової вартості визначено у Національному стандарті № 1 «Загальні засади оціни майна і майнових прав». Нею є вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку подібного майна на дату оцінки за угодою, укладеною між покупцем та продавцем, після проведення

відповідного маркетингу за умови, що кожна зі сторін діяла зі знанням справи, розсудливо і без примусу [96]. На міжнародному рівні це поняття визначено в Міжнародних стандартах оцінки – МСО-2022, які вступили в дію з 31 січня 2022 року. Згідно з МСО-2022 ринкова вартість – це очікувана (розрахована) грошова сума, за яку міг би відбутись обмін активу чи зобов'язання на дату оцінки між готовими до такої транзакції зацікавленим покупцем та зацікавленим продавцем, які не пов'язані між собою, в результаті комерційної угоди після проведення належного маркетингу, при якій (угоді) кожна із сторін діяла б обізнано, розсудливо та без примусу [4]. В обох документах зроблено акцент на тому, що ринкова вартість може бути визначена тільки щодо майна, яке може бути відчужено (передано) однією стороною іншій. Тобто повинен існувати певний ринок майна, в межах якого можливо визначити вартість того чи іншого об'єкта.

Стаття 106 Закону «Про АТ» не вимагає проведення саме незалежної оцінки предмету правочину для визначення його ринкової вартості для отримання згоди на вчинення відповідного правочину. З іншого боку, у ст. 9 вказано, що ринкова вартість майна у разі здійснення його оцінки відповідно до вимог цього Закону, інших актів законодавства або статуту АТ визначається на основі результатів незалежної оцінки, проведеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність [175]. Якщо ж припустити, що проведення незалежної оцінки предмета правочину і визначення його ринкової вартості повинно проводитися на засадах незалежної оцінки, то низка додаткових питань потребують з'ясування: станом на яку дату повинна бути визначена ринкова вартість – на дату розгляду питання щодо надання згоди на вчинення відповідного правочину чи на дату його вчинення? Яка зі сторін правочину повинна залучати, а відповідно і оплачувати послуги суб'єкта оціночної діяльності? Слід також пам'ятати, що ринкова вартість майна визначена відповідно до вимог Закону «Про АТ» затверджується наглядовою радою або радою директорів такого товариства.

Справедливо визнати, що залучення суб'єкта оціночної діяльності для визначення ринкової ціни правочину щоразу, коли планується його укладення, є достатньо як фінансово, так і часово, затратною процедурою. Видається, що представлення відповідної оцінки органу управління юридичної особи, уповноваженому приймати рішення про надання згоди на вчинення значного правочину, також законодавством не вимагається. Однак, коли ситуація є спірною, як в частині визначення належності правочину до категорії значних, так і встановлення компетентного органу для надання згоди на його вчинення, проведення незалежної оцінки для визначення ринкової вартості предмета потенційного правочину може бути цілком оправданим. Залучення в таких випадках незалежного суб'єкта оціночної діяльності мало б відбуватися за ініціативи виконавчого органу юридичної особи, для якої такий правочин буде (може бути) значним. Результати проведеної незалежної оцінки мали би бути представлені органу управління, уповноваженому надавати згоду на вчинення правочину. Такий крок свідчитиме, що при вчиненні відповідного правочину виконавчий орган діяв розумно та добросовісно, керуючись інтересами юридичної особи.

Законодавством не заборонено закріплювати в установчому документі юридичної особи норми, що прямо вимагали б проведення незалежної оцінки предмета правочину до його вчинення. У цьому разі в установчому документі потрібно не лише встановити обов'язок залучення суб'єкта оціночної діяльності перед прийняттям рішення про вчинення (надання згоди на вчинення) правочину, але й деталізувати часові рамки проведення відповідної оцінки. Очевидно, що визначення ринкової вартості предмета суб'єктом оцінки неможливе станом на певну майбутню дату. Тому можна припустити, що така оцінка мала б бути проведена не раніше дати проведення засідання наглядової ради (ради директорів, загальних зборів учасників), на якому розглядатиметься питання надання згоди на вчинення відповідного правочину. Це дозволило б забезпечити максимально актуальну інформацію про ринкову вартість предмета правочину та водночас

забезпечити належне скликання та проведення засідання (зборів) органу управління, компетентного приймати рішення щодо надання згоди на вчинення значного правочину.

Викладене вище стосується випадків, коли незалежна оцінка проводиться до моменту винесення на розгляд питання про надання згоди на вчинення відповідного правочину.

Вчинений від імені юридичної особи правочин може бути оспорений, як такий, що вчинений без додержання вимог закону чи установчих документів про надання згоди на його вчинення. У судовому процесі неодмінно виникне питання визначення ринкової вартості предмета правочину задля підтвердження порушення порядку його вчинення. В цьому випадку буде проводитись експертиза, за результатами якої буде визначено ринкову вартість предмета вчиненого правочину. Незалежна оцінка буде важливою для забезпечення захисту прав учасників юридичної особи, які могли бути порушені в результаті вчинення правочину. Але важливо наголосити, що тут змінюється підхід до питання дати, станом на яку повинна бути визначена ринкова вартість предмета правочину. Цією датою буде власне день вчинення такого правочину.

Така ж позиція викладена у судовій практиці, зокрема, у постанові ВС від 12 грудня 2019 р. Досліджуючи норми Закону «Про ТОВ та ТДВ» щодо значних правочинів, Суд вказав, що для правильного їх застосування слід встановити, який конкретно розмір вартості майна, робіт або послуг був саме на момент вчинення правочину, оскільки згода мала надаватися саме на вчинення правочину і відповідність договору вищевказаній правовій нормі оцінюється саме станом на момент його вчинення [133].

Аналогічним є підхід, викладений у Кодексі України з процедур банкрутства [63]. У процедурі розпорядження майном боржник не має права вчиняти такі правочини без згоди комітету кредиторів.

Погоджуючись загалом із наведеною вище тезою про необхідність надання оцінки предмету значного правочину станом на момент його

вчинення, дискусійним видається можливість її застосування до ситуацій, коли згода на вчинення значного правочину була надана органом управління, однак не тим, який був уповноважений її надавати. Наприклад, згода на вчинення значного правочину була надана наглядовою радою. Однак, сторона, що оспорує такий правочин, доводить, що згода повинна була надаватися загальними зборами. У змодельованій ситуації визначати ринкову вартість предмета такого правочину потрібно, на мою думку, не на момент його вчинення, а на момент надання згоди на його вчинення. Адже наглядова рада надала згоду на вчинення значного правочину у певний момент часу. При прийнятті відповідного рішення члени наглядової ради оцінювали вартість предмета правочину з огляду на ситуацію, що склалася на ринку у цей конкретний часовий проміжок. Вони не знали і не могли знати про те, як зміниться ринкова вартість предмета такого правочину на момент його вчинення.

Ще одним важливим питанням з позиції практики є включення податку на додану вартість до розміру ринкової вартості предмета правочину. Зазначене було предметом дослідження ВС при розгляді однієї із справ. Суд сформував позицію про те, що ринкова вартість майна, що є предметом значного правочину, визначається з урахуванням ПДВ з огляду на положення п. 4 ч. 1 ст. 2, абз. 1 ч. 2 ст. 70, ч. 3 ст. 8 Закону України «Про АТ», абз. 1 п. 17 Національного стандарту № 1, затвердженого постановою КМУ від 10 вересня 2003 р. № 1440 [136].

У Законі «Про ТОВ та ТДВ» вартісний критерій значного правочину сформульований дещо інакше. Відповідно до його норм при встановленні факту належності правочину до категорії значних до уваги береться не ринкова, а просто вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину. Згідно з Національним стандартом вартість – це еквівалент цінності об'єкта оцінки, виражений у ймовірній сумі грошей. Під ймовірною сумою грошей розуміється найбільша сума грошей, яку може отримати продавець та може погодитися сплатити покупець [96]. Однак, важливо

акцентувати, що цей же Національний стандарт визначає різні види вартості об'єкта (ліквідаційна, залишкова, дійсна, справедлива тощо). Тобто встановлення саме ринкової вартості предмета правочину для порівняння її з розміром активів товариства до вчинення (надання згоди на вчинення) правочину не вимагається.

Як вказують дослідники, в законах іноземних держав вартість предмета значного правочину звичайно встановлюється, виходячи зі спрямування договору. Так, для правочинів щодо придбання майна (робіт, послуг) вартість предмета визначається на основі ціни пропозиції покупця. У разі відчуження майна (речей) вартість предмета встановлюється на основі даних бухгалтерської звітності продавця та виходячи з порядку затвердження вартості відповідного майна [59].

Нам же видається, що у національному законодавстві необхідно брати до уваги саме ринкову вартість предмета правочину для визначення його належності до категорії значних. Це дасть змогу уникнути суперечностей, запобігти випадкам заниження вартості предмета правочину та сприятиме формуванню єдиного підходу до інституту значних правочинів для усіх юридичних осіб.

Цікавою є ситуація, коли на момент укладення договору вартість його предмета не визначається конкретно, а пов'язується, наприклад, із вартістю фактично поставленого товару згідно видаткових накладних. Така договірна конструкція нерідко характерна для відносин у сфері поставки товарів. У такому разі виникає питання належності таких договорів до категорії значних. Подібне питання уже було предметом розгляду в судовому порядку.

Згідно з п. 1.2 та 2.1 Договору поставки, укладеного між позивачем та відповідачем у справі № 916/40/19 [133], асортимент, кількість, ціна товару повинні були визначатися на кожну партію окремо та вказуватися у видаткових накладних, які визнавалися невід'ємною частиною даного договору.

Відповідно до п. 4.1 Договору поставки ціна Товару визначалася у відповідності з ціною, вказаною у прайс-листах Продавця, які діяли на момент виконання Продавцем замовлення Покупця і вказувалася у видаткових накладних з урахуванням ПДВ. Загальна сума даного договору визначалася на підставі фактично поставленого Товару згідно видаткових накладних, але у будь-якому випадку не повинна була перевищувати еквівалент 10000000 (десять мільйонів) доларів США в рамках одного календарного року. Водночас протягом року з моменту укладення Договору, було здійснено поставку товару на загальну суму 135963780,66 грн. (з ПДВ), що підтверджується видатковими накладними. Зазначена сума, на думку позивача, перевищувала 50 відсотків вартості чистих активів товариства, а тому оспорюваний Договір поставки повинен був погоджуватися в порядку, визначеному для значних правочинів.

У даній справі ВС наголосив, що важливим є доведення у судовому порядку таких фактів: 1) який конкретно розмір вартості майна, робіт або послуг був саме на момент вчинення правочину, а не гранична сума поставки; та 2) який конкретно розмір вартості чистих активів товариства був станом на кінець попереднього кварталу до моменту вчинення правочину (застосовували норми Закону «Про ТОВ та ТДВ», що діяли на момент укладення правочину).

Із викладеного вище можна виснувати, що при формулюванні положень договору подібно, як в описаній вище ситуації, тобто без зазначення чіткої вартості предмета договору, оскаржити його з позиції недотримання порядку вчинення значного правочину буде практично неможливим. Такий підхід до даного питання може бути використаний для умисного уникнення процедури погодження значного правочину в товариствах. Вважаємо, що у разі, якщо встановити конкретну вартість предмета правочину на момент його вчинення неможливо, то для цілей віднесення його до категорії значних до уваги слід брати граничну ціну, визначену сторонами у Договорі.

Для визначення належності правочину до категорії значних відповідно до норм Закону «Про АТ» вартість предмета правочину порівнюється з іншою величиною – вартістю активів товариства за даними останньої річної звітності. Активами ж визнаються ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [169]. ВС наголошує на тому, що значність правочину пов'язують лише із відсотковим співвідношенням ринкової вартості майна або послуг, що є його предметом, до вартості активів АТ за даними останньої річної фінансової звітності [153]. Таким чином, не будь-які наступні зміни, що вносяться до правочину, який мав ознаки значного правочину на момент його вчинення, також є значними правочинами, а лише ті, що відповідають встановленим критеріям.

Натомість Закон «Про ТОВ та ТДВ» (ч. 2 ст. 44) визначає спеціальне імперативне правило, що вартість предмета правочину у відповідних товариствах порівнюється із вартістю їх чистих активів відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності [177]. Це правило актуальне лише для випадків, якщо вартість предмету правочину перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства. У такому разі рішення про вчинення такого правочину приймається виключно загальними зборами учасників, якщо інше не встановлено статутом товариства.

Поняття чистих активів не тотожне терміну активи товариства. Чисті активи – це активи підприємства за вирахуванням його зобов'язань [195]. Тобто для АТ, ТОВ та ТДВ порівняння вартості предмета правочину відбувається з різними величинами. В першому випадку – з вартістю активів АТ, а у другому – з вартістю чистих активів ТОВ чи ТДВ.

При цьому обидві вказані величини визначаються за даними останньої фінансової звітності. Нею є звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності підприємства [169].

Згідно зі ст. 13 Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» звітним періодом для складання фінансової звітності є

календарний рік. В даному аспекті не викликає зауваження формулювання норми ст. 106 Закону «Про АТ», в якій ринкова вартість предмета правочину порівнюється з вартістю активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності.

Поняття вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності АТ було досліджено ВС у справі № 925/1224/18 [136]. Він наголосив, що згідно з п. 4, 5 Порядку подання фінансової звітності, затвердженого постановою КМУ від 28 лютого 2000 р. № 419 (у редакції, що діяла на момент вчинення сторонами спору правочину) [133], передбачено, що датою подання фінансової звітності для підприємства вважається день фактичної її передачі за належністю, а у разі надсилання її поштою – дата одержання адресатом звітності, зазначена на штампелі підприємства зв'язку, що обслуговує адресата. Річна фінансова звітність повинна бути подана не пізніше 28 лютого наступного за звітним року. ВС погодився з висновком суду першої інстанції, що якщо значний правочин вчиняється до 28 лютого поточного року і, відповідно, підприємство не виконало свого обов'язку щодо подання фінансової звітності за минулий рік, то вартість активів для цілей Закону «Про АТ» визначається за даними останньої річної фінансової звітності АТ, яка була подана згідно з п. 4 згаданого Порядку.

На противагу цьому вартість предмета правочину, що вчиняється ТОВ або ТДВ, порівнюється з даними останньої затвердженої фінансової звітності (ч. 2 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ») [177]. Зазначена норма є, на нашу думку, недосконалою у двох аспектах. По-перше, окрім річної фінансової звітності, яка згадується у Законі «Про АТ», у товариствах можливе складення також і проміжної фінансової звітності за результатами першого кварталу, першого півріччя, дев'яти місяців або ж за інші періоди. Оскільки ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ» не містить чіткої вказівки на вид фінансової звітності, дані якої беруться до уваги при визначенні належності правочину до категорії значних, на практиці це може стати полем для зловживань. З іншої сторони, фінансова звітність може бути складена конкретно перед

вчинення відповідного правочину чи наданням згоди на його вчинення на вимогу директора ТОВ/ТДВ. Втім, це не є законодавчою вимогою і може бути здійснено винятково за бажанням виконавчого органу ТОВ або ТДВ.

По-друге, ні Закон «Про ТОВ та ТДВ», ні Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» прямо не вимагає затвердження фінансової звітності. Така підписується керівником (власником) підприємства або уповноваженою особою у визначеному законодавством порядку та бухгалтером або особою, яка забезпечує ведення бухгалтерського обліку підприємства [169]. Однак, підписання звітності не тотожне її затвердженню. В той же час Закон «Про ТОВ та ТДВ» (п. 11 ч. 2 ст. 30) відносить до компетенції загальних зборів питання затвердження результатів діяльності товариства за рік або інший період. Можна припустити, що наведена норма стосується власне фінансових показників, які розкривають результати діяльності товариства, але в такому разі це положення потребує деталізації у статуті товариства.

Очевидним є той факт, що при укладенні договору з АТ, ТОВ чи ТДВ друга сторона бажатиме перевірити дотримання вимог законодавства України чи статуту цих товариств щодо порядку надання згоди на вчинення значного правочину. Необхідним у такому разі є ознайомлення і з фінансовою звітністю товариства. З огляду на наведене вище, слід акцентувати, що фінансова звітність в силу прямої вказівки Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (ч. 2 ст. 14) не становить комерційної таємниці, не є конфіденційною інформацією і не належить до інформації з обмеженим доступом, а підприємства зобов'язані надавати копії такої звітності і консолідованої фінансової звітності за запитом юридичних осіб і фізичних осіб у порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації» [172].

Важливо звернути увагу на спосіб визначення належності правочину до категорії значних протягом періоду часу, коли товариством ще не складалася річна фінансова звітність. Для АТ відповідна ситуація детально

регламентована у ч. 7 ст. 106 Закону «Про АТ». У такому разі ринкова вартість предмета правочину порівнюється із розміром статутного капіталу АТ. Натомість Закон України «Про ТОВ та ТДВ» не містить жодних правил віднесення правочинів до категорії значних у період, коли фінансова звітність ще не була складена. Думається, що по аналогії можна було б застосувати приписи, що існують для АТ. Втім, логічним видається доповнення профільного Закону «Про ТОВ та ТДВ» відповідними нормами.

Вартісний критерій не завжди єдиний спеціальний критерій для віднесення правочину до категорії значних. У ТОВ і ТДВ вартісний критерій взагалі не обов'язковий (для правочинів, вартість предмету яких є нижчою, ніж 50 відсотків вартості чистих активів товариства) і може бути замінений іншим критерієм, визначеним у статуті такого товариства.

На противагу такому підходу, Закон «Про АТ» надає можливість визначати додаткові критерії для віднесення правочину до категорії значних у статуті АТ (абз. 2 ч. 1 ст. 106). Така можливість надана незалежно від типу акціонерного товариства, тобто, як для ПрАТ, так і для ПАТ.

Формулювання цієї норми дає підстави виокремити два різних шляхи її реалізації на практиці:

- 1) вартісний критерій, закріплений у Законі «Про АТ», залишається основним, а додаткові критерії, визначені у статуті товариства, доповнюють його. У цьому випадку звужується перелік правочинів АТ, що визнаються значними. Наприклад, у статуті АТ може бути викладена норма, що значним правочином визнається той, ринкова вартість предмета якого становить 10 і більше відсотків вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності та який спрямований на відчуження майна товариства. Таким чином, наприклад, правочини щодо передання в оренду майна товариства незалежно від ринкової вартості їх предмета не потребуватимуть отримання згоди на їх вчинення від наглядової ради чи загальних зборів товариства;

2) додатковий критерій, визначений у статуті АТ, розглядається як окремий і застосовується незалежно від вартісного критерію. Аналіз установчих документів існуючих АТ дає підстави стверджувати, що саме цей підхід застосовується на практиці.

Прикладом такого можуть бути положення Статуту АТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» [225]. У ньому закріплено приписи, що дублюють норми Закону «Про АТ» в частині визначення значного правочину та порядку його погодження. Проте відповідно до пп. 35, 70 Статуту наглядова рада вказаного АТ надає згоду на вчинення правочинів щодо купівлі-продажу, постачання та інших торгових операцій щодо природного газу, енергоресурсів на суму, що перевищує: а) 10 млрд. гривень або еквівалент цієї суми в іншій валюті, який розрахований за курсом Національного банку станом на 31 грудня року, що передує року вчинення правочинів, – щодо закупівлі природного газу Компанією; б) 5 млрд. гривень або еквівалент цієї суми в іншій валюті, який розрахований за курсом Національного банку станом на 31 грудня року, що передує року вчинення правочинів, – щодо правочинів із продажу, постачання природного газу Компанією; в) інших правочинів на суму, що перевищує 3 млрд. гривень або еквівалент цієї суми в іншій валюті, який розрахований за курсом Національного банку станом на 31 грудня року, що передує року вчинення правочинів, які здійснюються однією або поєднанням серій операцій, пов'язаних одним проектом та/або стороною. І хоча формально у тексті статуту такі правочини не називаються значними, вони відповідають усім ознакам значного правочину відповідно до встановленого на локальному рівні додаткового критерію.

Статут ПрАТ «Президент-Готель» (п. 20.1.1) [229] закріплює перелік правочинів, які визнаються значними, незалежно від вартості їх предмета. До нього включено, зокрема, договори поруки, гарантії; правочини, предметом яких є придбання, відчуження, обтяження, набуття у власність у інший спосіб акцій, часток, а також похідних цінних паперів; списання основних

засобів, що мають залишкову вартість, безоплатна передача та реалізації майна для погашення заборгованості, передачі майна в управління тощо.

Пунктом 10.4 Статуту ПрАТ «ЧЕРКАСИЦИВІЛЬПРОМПРОЕКТ» [231] до компетенції наглядової ради АТ віднесено питання надання згоди на вчинення Товариством, або від імені Товариства, або в інтересах Товариства правочинів (у т.ч. договорів, угод, контрактів тощо), що стосуються відчуження нерухомого майна та транспортних засобів Товариства, отримання та/або надання субсидій, позик, кредитів, застави, гарантій, поруки, уступки вимоги та переводу боргу, договорів, що обумовлюють розрахунки з використанням векселів, а також правочинів, наслідком яких є обтяження майна Товариства і правочинів щодо передачі майна Товариства в оренду чи лізинг. Подібно Статутом ПрАТ «Укргазбанку» (п. 12.5.46) [230] вимагається отримання згоди наглядової ради на вчинення правочинів з купівлі-продажу нерухомого майна та майнових прав на нерухоме майно.

Наведені вище приписи статутів різних АТ підтверджують цілком слушно, на нашу думку, позицію Вінтоняк Н. Д. про те, що укладаючи правочин, який може кваліфікуватися як значний, кожній стороні договору обов'язково необхідно ознайомитися зі статутами товариств [25, с. 64].

В той же час проаналізовані локальні норми дають змогу виокремити один спільний додатковий критерій для віднесення правочинів до категорії значних, що часто зустрічається на практиці, – залежно від характеру такого правочину. Тобто, в установчих документах закріплюється перелік правочинів, найчастіше договорів, в результаті виконання яких є ризик зменшення кількості належного товариству майна, та які визнаються значними для конкретного товариства.

Верховним Судом України ще у 2016 р. досліджувалося питання сутності значного правочину та було сформульовано правову позицію про те, що значним правочином може вважатися лише такий, що спрямований на розпорядження майном товариства [157]. Така практика була сприйнята і ВС, який в постанові від 21.02.2018 р. зазначив, що підвищені вимоги до

укладання правочинів щодо розпорядження майном товариства застосовуються лише тоді, коли таке розпорядження стосується виключно відчуження майна, а не будь-якої іншої форми розпорядження майном [121]. Тобто, з позиції ВС, такі договори щодо майна товариства, як договір оренди, лізингу, управління та інші незалежно від вартості їх предмета не визнаватимуться значними правочинами. Загалом із таким підходом можна погодитися, адже при укладенні відповідних договорів товариства залишаються власниками майна, що є його предметом. Відтак, укладення таких договорів не здатне спричинити негативних наслідків для товариства, зокрема, у вигляді переходу права власності на відповідне майно до інших суб'єктів.

Незважаючи на таку позицію судів, в статутах окремих товариств такі договори все ж віднесені до категорії значних правочинів та потребують надання згоди на їх вчинення уповноваженим органом юридичної особи. Наприклад, у п. 20.1.1 Статуту ПАТ «Центренерго» до значних правочинів віднесені договори оренди земельних ділянок, нерухомого майна та основних засобів товариства [228]. Аналогічне положення міститься також і в Статуті АТ «Оператор ринку» [226].

У цьому аспекті доцільно дати оцінку договору про спільну діяльність та договору простого товариства з огляду на можливість чи доцільність віднесення їх до категорії значних правочинів. Зазначені договори не належать до виду договорів про відчуження майна товариства. За договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові (ст. 1130 ЦК України). А за договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети (ст. 1134 ЦК України) [240]. За загальним правилом ст. 1134 ЦК України внесене учасниками майно, яким вони володіли на праві власності, є спільною

частковою власністю учасників, якщо інше не встановлено договором простого товариства або законом.

Установчі документи окремих товариств встановлюють прямий обов'язок одержання згоди загальних зборів на укладення, зміну чи припинення договору про спільну діяльність. Прикладом такого є Статут АТ «Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз» (п. 10.2.54) [224].

Вважаємо, що укладення таких договорів повинно оцінюватися з позиції можливості віднесення їх до категорії значних з огляду на вартість майна, що вноситься товариством на підставі такого договору. У разі, якщо вартість цього майна перевищує 10 відсотків вартості активів АТ за даними останньої річної фінансової звітності, для вчинення такого правочину необхідним є надання згоди на це уповноваженим органом товариства. Щодо ТОВ та ТДВ, то надання згоди на укладення згаданих вище договорів повинно бути у разі, якщо вартість майна, визначеного у них, перевищує 50 відсотків вартості чистих активів ТОВ чи ТДВ за даними останньої затвердженої фінансової звітності, якщо інше не встановлено статутом.

Доцільно розглянути ще один аспект, а саме правочини щодо заміни сторони у зобов'язанні. Складність в даній ситуації пов'язана із визначенням предмету такого правочину, а відтак, встановлення його ринкової вартості, і як результат – вирішення питання про необхідність дотримання процедури надання згоди на вчинення такого правочину. Видається, що питання про необхідність погодження уповноваженим органом управління юридичної особи правочину щодо заміни сторони у зобов'язанні доцільно вирішувати на локальному рівні. Застосування вартісного критерію в даному випадку буде неможливим.

Характеризуючи поняття значного правочину, важливо звернути увагу на досвід його регламентації у нормативно-правових актах іноземних держав. У Законі Литви «Про компанії» [6] виділено низку рішень щодо певних правочинів, які повинні прийматися радою директорів, якщо статутом компанії це не віднесено до компетенції загальних зборів. За своєю суттю

вказані рішення є рішеннями про надання згоди на вчинення значних правочинів. Ними є:

1) рішення про інвестування, відчуження або передачу в оренду основних засобів, балансова вартість яких перевищує 1/20 капіталу товариства (розраховується індивідуально для кожного виду правочинів), якщо в статуті не встановлено іншу вартість;

2) рішення про заставу або іпотеку основних засобів, балансова вартість яких перевищує 1/20 частини капіталу товариства (в розрахунку на загальну суму правочинів), якщо іншу вартість не встановлено статутом;

3) рішення про надання поруки або гарантії виконання зобов'язань третіх осіб, розмір яких перевищує 1/20 частини капіталу товариства, якщо в статуті не встановлено інший розмір;

4) рішення про придбання основних засобів, ціна яких перевищує 1/20 капіталу товариства, якщо іншу ціну не встановлено статутом.

Із наведеного вище переліку можна зробити висновок, що до категорії правочинів, які потребують отримання згоди на їх вчинення, у Литві віднесені різноманітні правочини, а не лише ті, що спрямовані на відчуження майна товариства.

У законодавстві Іспанії не використовується термін «значна угода» чи подібні. Розкриваючи перелік питань, вирішення яких віднесено до компетенції загальних зборів, Закон Іспанії «Про корпоративні підприємства» (Art. 160) [3] включає сюди також обговорення та прийняття рішень з питань придбання, відчуження або передачі іншій компанії будь-яких істотних активів. Активи вважаються істотними, якщо сума операції перевищує двадцять п'ять відсотків вартості частки (акції), зазначеної в останньому затвердженому балансі.

Companies Act of New Zealand (s. 129) оперує поняттям значної угоди (*major transaction*) [2]. Нею визнається кожна із таких угод:

а) придбання або угода про придбання, умовне чи ні, активів, вартість яких перевищує половину вартості активів компанії до придбання; або

б) відчуження або угода про відчуження, умовне чи ні, активів компанії, вартість яких перевищує половину вартості активів компанії до відчуження; або

в) транзакція, яка має або може мати наслідком придбання компанією прав чи інтересів або прийняття зобов'язань, включаючи умовні зобов'язання, вартість яких перевищує половину вартості активів компанії до транзакції.

У науковій літературі знаходимо приклади визначення значного правочину. Зокрема, Карчевський К. А. запропонував визначати значний правочин, як будь-який правочин (окрім правочинів, передбачених законом) або декілька взаємопов'язаних правочинів, предметом якого може виступати будь-яке майно, що не вилучено з цивільного обігу, а також інші об'єкти цивільних прав, який безпосередньо спрямований на відчуження (пряме або непряме) або створює реальну можливість відчуження (в тому числі й шляхом звернення стягнення в разі порушення договору) значної частини активів юридичної особи в розмірі, встановленому законодавством, вартість яких визначається за даними останньої (в тому числі проміжної – квартальної або місячної) фінансової звітності, що укладається за ціною (в тому числі справедливою ринковою), яка не може бути меншою, ніж балансова вартість активів, що відчужуються, для вчинення якого виконавчим органом юридичної особи потрібна згода її власника (власників, учасників, спеціальних органів), отримана та оформлена у встановленому законодавством порядку [58, с. 312].

Наведена пропозиція автора має розглядатися з урахуванням того, що була сформульована на основі чинних на той момент норм Закону «Про АТ» 2008 р. Тому в частині, що стосується взаємопов'язаних правочинів, запропоноване визначення втратило свою актуальність зі зміною законодавчих приписів. Загалом правильною є характеристика предмета значного правочину саме, як об'єкта цивільних прав. Адже в даному випадку предмет правочину розкривається достатньо широко, охоплюючи речі, у

тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага (ч. 1 ст. 177 ЦК України). Однак, розкриваючи предмет значного правочину крізь призму оборотоздатності об'єктів цивільних прав, слід застосовувати загальні норми ЦК України і додатково акцентувати на них в межах запропонованого визначення, видається, не зовсім оправданим.

Неоднозначним є віднесення до значних правочинів лише тих, що безпосередньо спрямовані на відчуження (пряме або непряме) або створюють реальну можливість відчуження (в тому числі й шляхом звернення стягнення в разі порушення договору) значної частини активів юридичної особи. Незважаючи на підтримку подібної позиції у судовій практиці, про що вже згадувалося раніше, вважаємо, що при формулюванні відповідного поняття слід брати до уваги можливість юридичної особи самостійно визначити критерії для віднесення правочину до категорії значних.

Водночас, автор влучно акцентує на необхідності надання згоди на вчинення такого правочину виконавчим органом юридичної особи. Така згода повинна бути отримана та оформлена у встановленому законодавством порядку. Формулювання щодо отримання згоди на вчинення правочину від власника (власників) юридичної особи та спеціальних органів, яке застосоване в авторському визначенні Карчевським К. А., є невірним, оскільки юридична особа є самостійним суб'єктом права і не може мати «власників». Щодо спеціальних органів, то тут, очевидно, йдеться про органи управління юридичної особи, уповноважені надавати відповідну згоду, а не про будь-які органи, в тому числі органи державної влади чи місцевого самоврядування. Втім, слід урахувати, що в окремих юридичних особах держава може бути єдиним учасником та володіти часткою у статутному капіталі у розмірі 100 відсотків. Тоді орган державної влади, уповноважений управляти державним майном, який діє від імені держави, може бути

уповноваженим надавати згоду на вчинення значних правочинів такою юридичною особою.

Значний правочин обов'язково повинен пройти спеціальну процедуру погодження перед його вчинення. Це одна із ознак, що відрізняє такий правочин від будь-якого іншого. За загальним правилом згода на вчинення значного правочину повинна бути надана до його вчинення. Така згода надається уповноваженим органом юридичної особи, визначеним на законодавчому рівні окремо для АТ та для ТОВ/ТДВ. З одного боку, необхідність отримання згоди уповноваженого органу управління на вчинення правочину є визначальною характеристикою значного правочину. А з іншого – прийняття відповідного рішення є спеціальною умовою вчинення цього правочину.

Слово «значний» має два основні значення: 1) досить великий (кількістю, розміром, величиною і т. ін.); 2) такий, що має неабияке значення, важливий, серйозний [220]. Закон «Про АТ», визначаючи значний правочин крізь призму розміру його предмета, застосовує перший підхід. Водночас, якщо розглядати значні правочини лише з позиції вартості його предмета, то це призведе до звуження цього поняття, адже навіть чинний Закон «Про ТОВ та ТДВ» містить згадку про інші критерії для віднесення правочину до категорії значних.

Саме тому, формулюючи визначення поняття значного правочину, пропоную застосувати підхід, відображений у Законі «Про ТОВ та ТДВ». Тобто визначити критерії значного правочину достатньо широко, забезпечивши можливість більш гнучкого регламентування – спеціального законодавчого чи локального.

За результатами системного аналізу норм ЦК та ГК України доведено, що укладення значних правочинів можливе у процесі ведення господарської діяльності будь-якою юридичною особою, а не лише АТ, ТОВ, ТДВ чи державними унітарними підприємствами.

На підставі проведеного аналізу чинного законодавства, локальних актів, доктринальних підходів можливо виокремити такі основні ознаки значного правочину господарського товариства:

- 1) вчинення такого правочину господарським товариством;
- 2) необхідність надання згоди на його вчинення уповноваженим на це органом управління, як спеціальна умова вчинення такого правочину;
- 3) відповідність такого правочину певним критеріям, встановленим у законах України та/або локальних актах юридичної особи.

З огляду на викладене, пропонуємо визначати значний правочин як правочин господарського товариства, для вчинення якого необхідним є надання згоди на це уповноваженим органом управління товариством у встановленому законом порядку та який відповідає спеціальним критеріям, визначеним у законах України та/або локальних актах товариства.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. На підставі комплексного аналізу національного корпоративного законодавства щодо значних правочинів господарських товариств, можливим є виокремити наступні етапи його становлення та розвитку:

I. Становлення правового регулювання значних правочинів у національному корпоративному законодавстві. Цей етап охоплює часові рамки від моменту проголошення незалежності України до прийняття у 2008 році Закону України «Про АТ». На цьому етапі поняття «значний правочин» у законодавстві не застосовувалося. Окремі законодавчі акти України (Закон України «Про господарські товариства», ЦК України) містили особливі правила затвердження угод, укладених на певну, визначену у статуті, суму, або ж прийняття рішення про відчуження майна товариства на суму 50 і більше відсотків майна.

II. Деталізація та позитивне наповнення національного корпоративного законодавства відповідними правовими приписами з огляду на практичні потреби правозастосування. Цей етап бере початок від 2008 року (прийняття та набрання чинності Законом «Про АТ»). Поняття значного правочину знайшло законодавче закріплення, деталізовано порядок їх вчинення щодо різних видів господарських товариств.

III. Удосконалення національного корпоративного законодавства з урахуванням європейських стандартів корпоративного управління. За часовими рамками початок цього етапу можливо ув'язувати з моментом прийняття окремого Закону «Про ТОВ та ТДВ» у 2018 році. У 2022 році прийнято новий Закон «Про АТ». Названі Закони містили окремі глави (розділи), що включали норми, присвячені правовому регулюванню значних правочинів ТОВ/ТДВ та АТ. Норми про значні правочини включає і Кодекс України з процедур банкрутства.

2. Механізм правового регулювання значних правочинів господарських товариств слід розглядати як комплексну систему, що включає як правові,

так і локальні норми, втілені у локальних актах конкретного господарського товариства.

На підставі аналізу правової природи, функціонального призначення локальних корпоративних актів встановлено, що такі покликані деталізувати, конкретизувати нормативні приписи щодо вчинення значних правочинів з огляду на суб'єкта їх вчинення, повноваження органу, що вправі приймати рішення щодо вчинення значного правочину, порядок їх прийняття тощо.

Дослідження змісту локальних актів дозволяє зробити висновок, що такі включають положення про значні правочини відповідного товариства. Деталізація та конкретизація диспозитивних нормативних приписів у корпоративних актах дозволяє уникнути потенційних спорів, створює додаткову визначеність у відносинах сторін, запобігає конфліктним ситуаціям.

3. Ураховуючи специфіку корпоративного управління у повних та командитних товариствах, відсутнє пряме законодавче регулювання значних правочинів цих товариств. З огляду на такий факт вважаємо за доцільне урегульовувати відносини щодо значних правочинів на локальному рівні – у засновницькому договорі, що є єдиним установчим документом для повного та командитного товариства. У засновницькому договорі доцільно визначати критерії віднесення правочинів до категорії значних, особливості надання згоди на їх вчинення, правові наслідки недотримання процедури погодження тощо.

4. На основі проведеного аналізу локальних актів існуючих АТ та ТОВ встановлено найбільш поширені спеціальні критерії віднесення правочину до категорії значних. Такими є вартість предмета правочину, а також його характер.

Норми Закону «Про АТ» та Закону «Про ТОВ та ТДВ» по різному визначають вартісний критерій значного правочину. У Законі «Про АТ» йдеться про ринкову вартість предмета правочину, яка порівнюється із вартістю активів АТ. Згідно Закону «Про ТОВ та ТДВ» вартісний критерій

встановлюється на основі порівняння вартості предмета правочину і вартості чистих активів товариства.

Запропоновано уніфікувати зазначені підходи та при визначенні належності правочину до категорії значних використовувати саме ринкову вартість предмета правочину, яку порівнювати із вартістю активів товариства.

Обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 1 та 2 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ», виклавши їх в такій редакції:

«1. Законом або статутом товариства може встановлюватися особливий порядок надання згоди уповноваженими на те органами товариства на вчинення певних правочинів залежно від *ринкової* вартості предмета правочину чи інших критеріїв (значні правочини).

2. Рішення про надання згоди на вчинення правочину, якщо *ринкова вартість предмета такого правочину*, перевищує 50 відсотків *вартості активів* товариства відповідно до останньої *поданої* фінансової звітності, приймаються виключно загальними зборами учасників, якщо інше не передбачено статутом товариства».

Факти віднесення правочину до категорії значних за його правовою спрямованістю встановлені на підставі аналізу локальних корпоративних актів. Найчастіше це – договори, в результаті виконання яких є ризик зменшення кількості належного товариству майна (наприклад, договори оренди земельних ділянок, нерухомого майна та основних засобів товариства тощо). З огляду на диспозитивність правового регулювання корпоративних відносин вважаємо таку практику виправданою.

5. Значний правочин обов'язково повинен пройти спеціальну процедуру погодження перед його вчинення. Законодавчо визначена процедура погодження не може бути змінена на локальному рівні. За загальним правилом згода на вчинення значного правочину повинна бути надана до його вчинення. Така згода надається уповноваженим органом юридичної особи, визначеним на законодавчому рівні окремо для АТ та для ТОВ і ТДВ.

З одного боку, необхідність отримання згоди уповноваженого органу управління на вчинення правочину є визначальною характеристикою значного правочину. А з іншого – прийняття відповідного рішення є спеціальною умовою вчинення цього правочину.

6. На підставі проведеного аналізу чинного законодавства, локальних актів, доктринальних підходів встановлено такі основні ознаки значного правочину господарського товариства:

- 1) вчинення такого правочину господарським товариством;
- 2) необхідність надання згоди на його вчинення уповноваженим на це органом управління, як спеціальна умова вчинення такого правочину;
- 3) відповідність такого правочину певним критеріям, встановленим у законах України та/або локальних актах юридичної особи.

Запропоновано визначати значний правочин як правочин господарського товариства, для вчинення якого необхідним є надання згоди на це уповноваженим органом управління товариством у встановленому законом порядку та який відповідає спеціальним критеріям, визначеним у законах України та/або локальних актах товариства.

РОЗДІЛ 2. ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

2.1. Умови дійсності значного правочину акціонерного товариства

Значний правочин, як і будь-який інший правочин, повинен вчинятися із додержанням загальних умов, необхідних для його дійсності. Такі загальні умови для всіх правочинів визначені у ст. 203 ЦК України. Відтак, базуючись на нормах цього акту, можна виокремити такі умови дійсності значного правочину АТ:

1) зміст такого правочину не може суперечити ЦК, іншим засадам цивільного законодавства, інтересам держави та суспільства, а також моральним засадам суспільства (ч. 1 ст. 203 ЦК України).

Зміст договору, як одного з основних видів правочинів, визначений у ч. 1 ст. 628 ЦК України. Ним є умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Для окремих видів договорів їх зміст визначається спеціальними нормами. Наприклад, при укладенні договору оренди землі, що буде значним для певного АТ, сторонам слід враховувати вимоги щодо змісту такого договору, визначені у ст. 15 Закону України «Про оренду землі» [174].

Зміст правочину повинен відповідати не лише нормам цивільного законодавства, а загалом чинним нормативно-правовим актам України. Як приклад, в силу норм податкового законодавства на АТ покладено обов'язок щодо сплати податку на прибуток. При вчиненні АТ значного правочину у його змісті такий обов'язок не може бути покладено на іншу сторону. Таке положення суперечитиме приписам, однак, не цивільного, а власне податкового законодавства України.

2) Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним (ч. 5 ст. 203 ЦК України).

Правочин – це дія, яку здійснюють сторони з метою створення, зміни або припинення правовідносин. Однією з вимог до правочину є те, що він повинен бути спрямований на реальне настання правових наслідків, які

обумовлені ним. Це означає, що правочин не повинен бути фіктивним чи удаваним, адже він може бути визнаний недійсним.

3) Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі (ч. 3 ст. 203 ЦК України).

Аналізуючи вказану умову дійсності значного правочину, слід звернути увагу на те, що учасником цього правочину є саме АТ, а не його директор чи інша уповноважена особа, яка представляє товариство при вчиненні правочину. Останні діють як представники юридичної особи – АТ. Згідно з позицією ВС представництво характеризується такими ознаками: цивільні права та обов'язки належать одній особі, а здійснюються безпосередньо іншою; представник вчиняє певні юридичні дії (вчинення виключно фактичних (не юридичних) дій представництвом не охоплюється); представник діє не від свого імені, а від імені іншої особи; представник діє виключно в межах наданих йому повноважень; правові наслідки настають не для представника, а для особи, яку він представляє [140].

У цьому аспекті слід звернути увагу на ст. 232 ЦК України, згідно з якою правочин, який вчинено внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною, визнається судом недійсним. При цьому довіритель (АТ) має право вимагати від свого представника та другої сторони солідарного відшкодування збитків та моральної шкоди, що завдані йому у зв'язку із вчиненням правочину.

Наведена вище ч. 1 ст. 232 ЦК України визнана ВП ВС такою, що підлягає застосуванню при вирішенні спорів про визнання правочину, вчиненого керівником юридичної особи, вчиненим внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною [118].

Досліджуючи вказану підставу визнання правочину недійсним, варто згадати висновок ВС щодо поняття зловмисної домовленості [127]. Під нею слід розуміти умисну змову однієї сторони із представником іншої, проти інтересів особи, яку представляють. Зловмисна домовленість представника з контрагентом особи, що представляють, створює правову ситуацію, коли

дійсна воля довірителя, яку повинен утілювати представник, замінюється його власною волею, що суперечить волі довірителя. Саме підміна волі довірителя волею представника і слугує підставою для визнання такого правочину недійсним.

Окрім цього критерій «зловмисності» не залежить від того, чи був направлений умисел повіреного на власне збагачення чи на заподіяння шкоди довірителю [130]. Важливим є фактор того, що умови договору, укладеного повіреним, суперечать волі довірителя взагалі, тобто підставою для визнання правочину недійсним є розходження волі довірителя та волевиявленням повіреного при укладенні договору, а наслідки, що настали, є такими, що є неприйнятними для довірителя.

З огляду на викладене вище, слід погодитися з позицією Господарського суду Запорізької області у справі щодо визнання недійсним договору купівлі-продажу транспортного засобу, укладеного між ПрАТ «Азовкабель» та ТОВ «Кабельно-провідникова продукція Азовкабель», як такого, що укладений в результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною [182]. Задовольняючи позовні вимоги, суд погодився з доводами позивача, що операції щодо продажу об'єкта, який активно задіяний на виробництві, для подальшої його оренди у покупця, суперечать господарським інтересам позивача.

Спори щодо визнання недійсними правочинів з наведеної вище підстави є досить поширеними у судовій практиці [181] та неодноразово розглядалися, зокрема, й ВС [150], що свідчить про поширення у практиці випадків умисного вчинення правочинів керівниками юридичної особи не в інтересах такої особи, а для задоволення власних інтересів або ж завдання шкоди товариству.

4) Правочин повинен вчинятися у формі, встановленій законом (ч. 4 ст. 203 ЦК України).

Законодавство України встановлює правило, згідно з яким правочини між юридичними особами повинні вчинятися у письмовій формі (п. 1 ч. 1 ст.

208 ЦК України). Втім, значні правочини можуть бути вчинені між товариством та фізичною особою. До таких також застосовуються вимоги щодо письмової форми, за винятком випадків, встановлених у ч. 1 ст. 206 ЦК України: «усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність». Зважаючи на особливості значного правочину, – високу ринкову вартість його предмета, особливий характер, тощо, можна припустити, що такі правочини укладаються власне у письмовій, а не усній, формі.

Письмова форма значного правочину буде дотриманою у випадках, визначених у ч. 1 ст. 207 ЦК України: якщо зміст правочину зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-телекомунікаційної системи, що використовується сторонами; якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку.

Нотаріальне посвідчення значного правочину, який вчинений у письмовій формі, вимагається лише у випадках, встановлених законом або домовленістю сторін (наприклад, ч. 1 ст. 577, ч. 4 ст. 597³, ч. 1 ст. 635 ЦК України). Якщо сторони вирішили звернутись до нотаріуса для посвідчення договору, який може бути укладений без нотаріального посвідчення згідно з законом, то такий договір вважається укладеним з моменту його нотаріального посвідчення.

Неоднозначним видається питання перевірки нотаріусом повноважень представника товариства при нотаріальному посвідченні вчиненого значного правочину: чи повинен нотаріус перевіряти обсяг повноважень директора товариства при вчиненні значного правочину? Так, цивільна правоздатність та дієздатність юридичної особи, від імені якої діє уповноважений орган

та/або посадова особа, перевіряється нотаріусом на підставі установчих документів, відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до нього, та документів, що підтверджують повноваження органів та/або посадових осіб [112]. Водночас Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України не деталізує особливостей підтвердження обсягу повноважень представника на вчинення саме значних правочинів: наприклад, подання річної фінансової звітності товариства, інформації щодо ринкової вартості предмета правочину, тощо. Видається, що такі кроки були би доцільними при вчиненні нотаріальної дії для встановлення обсягу цивільної право-дієздатності представника юридичної особи. Хоча справедливо визнати, що за таких умов обов'язковим було би визначення ринкової вартості предмета усіх правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню в силу прямої вказівки закону чи домовленості сторін.

5) Наявність в особи, що вчиняє відповідний правочин, необхідного обсягу дієздатності (ч. 2 ст. 203 ЦК України) [240].

Цивільна право-дієздатність виникає в АТ, як юридичної особи, з моменту її державної реєстрації. Цивільні права та обов'язки товариство здійснює через свої органи, які діють відповідно до статуту та закону.

Юридична особа укладає правочини, діючи через свої органи, як це передбачено в ст. 237 ЦК України [240]. Це призводить до виникнення представницьких правовідносин, де орган або особа, яка діє від імені юридичної особи відповідно до установчих документів чи закону, має право або зобов'язання вчиняти правочин від її імені, у тому числі укладати угоди з третіми особами. При цьому така особа чи орган зобов'язані діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92 ЦК України).

Згідно з позицією ВС [156], якщо правочин укладений від імені особи іншою особою, яка взагалі не була уповноважена на таке представництво і не

мала жодних повноважень діяти від імені свого довірителя, то така особа не могла перевищити повноваження, оскільки вони де-факто відсутні.

Водночас, як стверджують юристи, питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу юридичної особи та добросовісність його дій є внутрішніми взаємовідносинами юридичної особи та її органу, тому сам лише факт учинення виконавчим органом юридичної особи протиправних, недобросовісних дій, перевищення ним своїх повноважень не може слугувати єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами [91].

За умови, що третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, вчиняє дії недобросовісно або нерозумно, і знає про відсутність необхідного обсягу повноважень у виконавчого органу товариства або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це, обмеження щодо повноважень представництва юридичної особи стають юридично дійсними для цієї третьої особи. Завданням юридичної особи є доведення недобросовісної та нерозумної поведінки третьої особи в даній ситуації.

В даному аспекті дискусійною видається позиція Штим Т. Б., яка пропонує звільнити сумлінного контрагента від обов'язку доведення його добросовісності, адже саме питання, чи є правочин значним, чи ні, інколи досить складно встановити третій особі, оскільки слід переглянути та проаналізувати значну кількість документів, а також встановити правильність оцінки майна, що відчужується за таким договором, тощо [245, с. 11]. Фактично ж при зверненні до суду з позовом про визнання недійсним значного правочину з мотивів вчинення такого без дотримання визначеної законодавством процедури позивач при наявності підстав для цього обґрунтовуватиме і доводитиме факт недобросовісної поведінки контрагента за договором. Тобто, позивач вказуватиме на те, що третя особа знала або ж могла знати про перевищення повноважень виконавчим органом при вчиненні значного правочину. Втім це не звільняє потенційного контрагента

від обов'язку проявити розумну обачність при укладенні договору та перевірити обсяг повноважень особи, що вчиняє правочин від імені товариства.

ВС відзначає, що якщо договір містить умову (пункт) про підписання його особою, яка діє на підставі статуту підприємства чи іншого документа, що встановлює повноваження зазначеної особи, то наведене свідчить про обізнаність іншої сторони даного договору з таким статутом (іншим документом) у частині, яка стосується відповідних повноважень, і в такому разі суд не може брати до уваги посилення цієї сторони на те, що їй було невідомо про наявні обмеження повноважень представника її контрагента [151].

Відповідно до ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою [240]. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, від імені якої діяв представник, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

Для значних правочинів процедура прийняття рішення про їх вчинення відрізняється від тієї, що характерна для правочинів товариства загалом. Рішення про вчинення значного правочину приймається уповноваженим на це органом товариства. Це може бути наглядова рада, рада директорів чи загальні збори АТ залежно від законодавчих та/або статутних вимог. Для прикладу, у статутах АТ «Укрзалізниця» та «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» містяться положення про обов'язковість надання згоди правління цих товариств на вчинення окремих правочинів, наприклад, тих, ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є їх предметом, становить менш як 10 відсотків вартості активів, за даними останньої річної фінансової звітності товариства [104] або ж правочинів юридичними особами, єдиним акціонером (засновником, учасником) яких є Компанія, на суму, що перевищує 500 млн. гривень або еквівалент цієї суми в іншій

валюти, який розрахований за курсом Національного банку станом на 31 грудня року, що передує року вчинення правочинів, у межах, передбачених затвердженими фінансовими планами таких юридичних осіб [103].

Як слушно зауважує Кравчук В. М., попереднє погодження рішень та дій є своєрідною формою контролю [78, с. 387]. Йдеться про контроль з боку наглядової ради, ради директорів та/або загальних зборів у разі прийняття ними рішень про вчинення виконавчим органом значного правочину. Адже, як стверджує Вінник О. М. такі угоди впливають на майнову базу товариства, збільшуючи чи зменшуючи її, тому вони мають вчинятися з особливою ретельністю [23, с. 211].

Однак, важливо, беручи до уваги правову позицію ВС, наголосити, що у разі, якщо директор є уповноваженою особою, але не дотримується додаткових вимог до порядку вчинення значного правочину, то цей правочин вважається вчиненим ним із перевищенням обсягу повноважень на здійснення правочину [155]. Як наслідок, – такий правочин може бути визнаний недійсним у судовому порядку.

На можливість визнання судом недійсним значного господарського зобов'язання, вчиненого з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, за позовом державного унітарного підприємства або органу, до сфери управління якого належить державне унітарне підприємство, наголошується також у ч. 5 ст. 73² ГК України. З огляду на особливості правового статусу державних унітарних підприємств рішення про надання згоди на вчинення значного господарського зобов'язання у цих підприємствах приймається наглядовою радою (у разі її утворення) або органом, до сфери управління якого належить це підприємство.

Водночас норми Кодексу України з процедур банкрутства (ч. 8 ст. 50) закріплюють обов'язок погодження значних правочинів боржника, що укладаються керуючим його санацією [63]. При цьому, як вказує ВС, ця норма не суперечить та не відміняє передбачений нормами ГК України

обов'язок такого боржника (у випадку, якщо він є державним унітарним підприємством) щодо отримання згоди на вчинення таких правочинів від органу, до сфери управління якого належить це підприємство [146].

Спеціальна умова щодо вчинення значного правочину за рішенням компетентного органу управління буде дотримана також у разі вчинення його виконавчим органом на підставі наданої попередньої згоди на вчинення значних правочинів. Безумовно важливим при оцінці вчинених в таких умовах правочинів буде вчинення їх з дотриманням викладених в попередній згоді обмежень: 1) часових – протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення; 2) вартісних – в межах зазначеної граничної сукупної вартості предмету правочину; 3) змістовних – з урахуванням характеру правочинів, на вчинення яких надана попередня згода.

Відповідно до ч. 9 ст. 106 Закону «Про АТ» значний правочин може бути вчинено з відкладальною умовою отримання погодження на його вчинення в порядку, встановленому цим Законом [168]. Ця норма є новою, адже Закон «Про АТ» 2008 р. такої норми не закріплював. Хоча з огляду на загальні норми ч. 1 ст. 212 ЦК України особи, які вчиняють правочин, мають право обумовити настання або зміну прав та обов'язків обставиною, щодо якої невідомо, настане вона чи ні (відкладальна обставина). Поняття відкладальної умови та відкладальної обставини є тотожними за своїм змістом.

Важливо, що при закріпленні у значному правочині відкладальної умови отримання погодження на його вчинення, права та обов'язки виникатимуть у сторін не з моменту вчинення правочину, а з моменту погодження його вчинення уповноваженим на це органом управління товариства. Видається, що при закріпленні у значному правочині такої відкладальної умови доцільним є встановлення граничного строку, протягом якого відповідне погодження може (мало би) відбутися. При відсутності такого положення може виникнути ситуація, що погодження відбулося через рік чи більше. Протягом такого тривалого часу чимало змін могло відбуватися щодо

предмету правочину, його ринкової вартості чи інших умов, закріплених у правочині, або ж обставин загалом, як от реорганізація другої сторони правочину.

Слід звернути увагу і на правові наслідки недобросовісного перешкоджання або сприяння настанню відкладальної обставини, які визначені у ч. 3 та 4 ст. 212 ЦК України. В першому випадку (недобросовісного перешкоджання) обставина вважається такою, що настала, а в іншому – такою, що не настала. Застосування цих норм на практиці саме щодо значних правочинів викликає певні сумніви.

Зважаючи на те, що поняття значного правочину в переважній більшості випадків пов'язувалося з ринковою вартістю його предмета, законодавець для уникнення випадків ухилення від процедури погодження значних правочинів, у Законі «Про АТ» 2008 р. встановив заборону поділу предмета правочину. Аналогічна заборона досі зберігається щодо значних господарських зобов'язань у ст. 73² ГК України.

Всупереч законодавчій забороні на практиці все ж були спроби поділу предмета правочину задля уникнення процедури отримання згоди на його вчинення. Відповідні справи були предметом судового розгляду, і як результат – такі договори визнавалися судом недійсними. Наприклад, в одній і справ, переданій у 2023 році на розгляд ВС у складі колегії суддів Касаційного господарського суду, суди попередніх інстанцій установили обставини стосовно поділу об'єкта нерухомого майна на окремі приміщення, відсутності визначення ринкової вартості майна в порядку Закону України «Про АТ» та облікованої в річних фінансових звітах вартості активів ПрАТ «Весна», яка перевищує ціну продажу за спірними договорами, а також обставини про те, що оспорювані у справі договори укладено не в інтересах ПрАТ «Весна» та з порушенням прав товариства на дотримання законодавчо визначеної процедури відчуження майна і отримання належних коштів за його продаж [238].

Попри, здавалося б, успішну судову практику у подібних справах, формулювання відповідної норми все ще давало змогу на практиці ухилятися від встановленої процедури погодження значних правочинів. Зокрема, правочини укладалися щодо одного і того предмету, який попередньо був поділений, і різними юридичними особами, що були афілійованими між собою. Саме тому, чинний Закон «Про АТ» у ч. 6 ст. 106 інакше підійшов до формулювання відповідної норми. Відтепер, для цілей цієї статті вчинення товариством протягом року кількох правочинів з одним контрагентом та/або з афілійованими особами такого контрагента щодо одного предмета вважається вчиненням одного правочину.

Варто звернути увагу на те, що змінився підхід не лише до суб'єктного складу значних правочинів, укладених щодо одного і того ж предмету, але й встановлено строк, протягом якого такі правочини повинні укладатися для того, щоб вважатися одним правочином. Встановлюючи річний строк, законодавець не уточнив, який саме спосіб обчислення в даному випадку повинен застосовуватися. На перший погляд незначне уточнення здатне сильно вплинути на ситуацію. Адже з одного боку може йтися про календарний рік, а з іншого – про рік, що обчислюватиметься з моменту укладення першого із відповідних правочинів. Для усунення невизначеності пропонуємо обліковувати річний строк з моменту укладення першого правочину з контрагентом та/або з його афілійованими особами щодо одного предмета. Відтак, вважаємо, що ч. 6 ст. 106 Закону України «Про акціонерні товариства» необхідно доповнити нормою такого змісту: «Обчислення річного строку починається від дня вчинення першого правочину з таким контрагентом та/або його афілійованою особою щодо відповідного предмета».

У будь-якому випадку спірним буде питання визначення вартості активів товариства, якщо вона змінювалася протягом року, коли укладалися правочини. Наприклад, перший правочин був укладений 15 січня 2023 р., коли вартість активів розраховувалась за даними фінансової звітності 2022 р.,

а останній – 10 грудня 2023 р. (вартість активів товариства за даними фінансової звітності 2023 р.). Думається, правильним в такому разі буде порівняння сумарної ринкової вартості предмета усіх вчинених правочинів з одним контрагентом та/або з афілійованими особами такого контрагента з вартістю активів станом на 2023 р. для встановлення відповідності їх категорії значного правочину.

Важливо акцентувати увагу на тому, що Законом «Про АТ» 2022 р. порівняно зі Законом «Про АТ» 2008 р. значно розширено перелік випадків, до яких не застосовуються законодавчі положення щодо порядку вчинення значного правочину. Згідно з ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ» ними є:

- 1) вчинення правочинів за державними регульованими цінами і тарифами відповідно до законодавства;
- 2) вчинення правочинів особою, яка провадить клірингову діяльність, під час виконання нею функцій центрального контрагента;
- 3) вчинення правочинів у рамках провадження звичайної господарської діяльності товариства, за умови їх вчинення на ринкових умовах;
- 4) викупу товариством розміщених ним цінних паперів;
- 5) вчинення правочинів товариством, 100 відсотків акцій якого належать одній особі.

Аналізуючи сутність наведених вище винятків, Карчевський К. А. наголошує на тому, що їх наявність і зміст пов'язується зі спробою законодавця знайти компроміс між головною метою закріплення даного правового інституту та можливостями виконавчого органу керувати майном для досягнення мети юридичної особи. Таким чином, до числа можливих виключень повинні відноситись саме такі правочини, які за своєю природою властиві даному суб'єкту та не створюють небезпеки для майнових прав його власників (учасників) навіть незважаючи на свої розміри (як це має місце при розміщенні акцій товариства або при їх конвертації) [58, с. 310]. Ми погоджуємось із такими тезами науковця та водночас звертаємо увагу, що відтепер Закон «Про АТ» оперує новим законодавчим терміном – «правочин

у рамках провадження звичайної господарської діяльності». Такий правочин, якщо він вчинений на ринкових умовах, не вважається значним незалежно від вартості його предмета, як результат – не вимагається надання згоди на його вчинення уповноваженим органом товариства.

Термін «звичайна господарська діяльність АТ» закріплено у п. 6 ч. 1 ст. 2 Закону «Про АТ» [168]. Нею є господарська діяльність, умови провадження якої затверджуються рішенням наглядової ради або ради директорів АТ. Наведене визначення не розкриває сутності відповідного поняття, а лише вказує на затвердження рішенням наглядової ради або ради директорів умов провадження такої діяльності.

У законодавстві України у сфері бухгалтерського обліку розкривається термін «звичайна діяльність». Це будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення [94]. Але і ця дефініція не сприяє формуванню чіткого уявлення про те, яка діяльність товариства вважатиметься звичайною, а яка ні. Втім можна виснувати, що до звичайної господарської діяльності слід віднести ту діяльність АТ, що здійснюється ним відповідно до предмету, закріпленого у статуті товариства, а також КВЕДів, визначених товариством.

Варто погодитися з позицією Лантінова Ю. Ф., що для встановлення того, чи є господарська діяльність підприємства звичайною, важливим буде й з'ясування змісту самої діяльності. Таким чином, на звичайний характер останньої буде вказувати дотримання звичайних обсягів, цін та інших умов, які застосовувалися й раніше. Тому в межі звичайної діяльності буде вкладатися діяльність із закупівлі сировини, матеріалів тощо в обсягах, необхідних для поточного виробництва, переробки тощо; отримання кредитів в обсягах для закупівлі лише необхідних на певний період часу матеріалів. При цьому період часу має бути пов'язаний із відповідним виробничим циклом конкретного підприємства (групи підприємств) [84, с. 175].

Поняття звичайної комерційної діяльності для визначення обсягу повноважень щодо управління товариством використовується й в іноземному

законодавстві. Наприклад, Commercial Law of the Republic of Latvia (s. 84) [1] вимагає отримання згоди усіх учасників товариства для вчинення дій, що виходять за межі звичайної комерційної діяльності товариства. Model Business Corporation Act (§ 12.01) [7], що діє у США, не вимагає схвалення акціонерами договорів щодо продажу, здачі в оренду, обміну або іншим чином розпорядження будь-якими або всіма активами корпорації в ході звичайної підприємницької діяльності, якщо в статуті не передбачено інше.

До правочинів щодо викупу товариством розміщених ним цінних паперів не застосовуються положення Закону «Про АТ» про значні правочини. Цей виняток пояснюється тим, що згідно з ч. 1 ст. 100 Закону «Про АТ» АТ має право викупити в акціонерів акції за згодою власників таких акцій та за рішенням загальних зборів. Тобто, для викупу акцій потрібне рішення загальних зборів, відтак, додатково надавати згоду на вчинення правочину, що є підставою для викупу, було б нелогічно.

Не всі іноземні держави застосовують такий підхід. Відповідно до ст. 68 Закону Республіки Казахстан «Про акціонерні товариства» угода або сукупність взаємопов'язаних між собою угод, внаслідок якої (яких) товариством можуть бути викуплені його розміщені цінні папери або продані викуплені ним цінні папери товариства у кількості двадцяти п'яти та більше відсотків від загальної кількості розміщених цінних паперів одного виду, визнається значною [166]. Натомість Законом Республіки Молдова «Про акціонерні компанії» (ст. 82) до значних транзакцій віднесено відчуження компанією голосуючих акцій або інших цінних паперів, які можуть бути конвертовані у такі акції, що становить понад 25 % усіх розміщених голосуючих акцій компанії [5].

Неоднозначним, на нашу думку, є встановлення обмеження застосування норм щодо значного правочину до АТ, 100 відсотків акцій якого належать одній особі. На перший погляд таке нововведення у Законі «Про АТ» є цілком слушною та раціональною ідеєю: особливо у випадках, коли єдиний акціонер є водночас і директором цього товариства. Проте у

ситуації, коли єдиний акціонер не уособлює виконавчий орган товариства, законодавчо не повинно встановлюватися імперативних обмежень щодо застосування у таких товариствах вимог щодо прийняття рішення про вчинення значних правочинів. Той факт, що посадові особи органів управління АТ з одним акціонером обираються ним же, не повинен сприйматися як безумовна довіра акціонера обраним особам у всіх АТ. Обов'язок прийняття рішення про вчинення значних правочинів радою директорів, наглядовою радою чи, зрештою, загальними зборами, встановлюється з метою обмеження обсягу повноважень виконавчого органу АТ. Саме тому, для АТ, 100 відсотків акцій яких належать одній особі, питання дотримання процедури прийняття рішення про вчинення значного правочину повинно вирішуватися для кожного товариства окремо – у статуті товариства.

Тобто, пропонується, дотримуватися процедури прийняття рішення про вчинення значних правочинів у всіх АТ (за винятком випадків, встановлених у п. 1-4 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ»), незалежно від кількості акціонерів такого товариства. Однак, для АТ, 100 відсотків акцій яких належать одній особі, відповідні положення Закону «Про АТ» не застосовуватимуться, якщо це було передбачено у статуті такого товариства.

Певна непослідовність при формулюванні законодавчих приписів прослідковується також і в п. 1 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ». При вчиненні АТ правочинів за державними регульованими цінами і тарифами відповідно до законодавства не вимагається дотримання вимог, встановлених для значних правочинів товариства. У Законі України «Про ціни та ціноутворення» [178] розкривається поняття державного регулювання цін, яке застосовується до товарів, що мають значний вплив на рівень і динаміку цін, мають соціальну значущість або виробляються монопольними суб'єктами ринку. Однак, цей акт не містить детального переліку таких товарів, тому для держави не встановлено фактично жодних обмежень у регулюванні цін.

Термін «тариф» фігурує у визначенні ціни, що міститься в ГК України, та є однією з її форм. Зазначений термін використовується в інших нормативно-правових актах, наприклад, у Законі України «Про державне регулювання у сфері комунальних послуг» [171], що регламентує тарифи на комунальні послуги. Правом встановлення зазначених тарифів наділені органи виконавчої влади та виконавчі органи місцевих рад [170]. Останні є органами місцевого самоврядування, тому встановлені ними тарифи навряд чи можуть бути віднесені до тих, що регулюються державою. Зазначена позиція підтверджується, зокрема, п. 2 ст. 28 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [173], згідно якої виконавчі органи сільських, селищних, міських рад наділені правом встановлювати тарифи в порядку і межах, визначених законодавством, на теплову енергію (у тому числі її виробництво, транспортування та постачання), на централізоване водопостачання та централізоване водовідведення, на інші комунальні послуги, побутові, транспортні та інші послуги.

Зважаючи на викладене вище, вважаємо, що відповідний пункт ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ» повинен тлумачитись розширено та застосовуватися як до вчинення АТ правочинів власне за державними регульованими цінами, так і вчинення правочинів за тарифами, встановленими органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства [35, с. 160]. З цією метою необхідним є внесення змін до нього, шляхом включення до регульованих цін і тарифів не лише тих, що регулюються державою, але й регульованих органами місцевого самоврядування.

Останнім винятком із правил щодо дотримання процедури прийняття рішення про вчинення значного правочину є випадок вчинення правочинів особою, яка провадить клірингову діяльність, під час виконання нею функцій центрального контрагента. Згідно з Прикінцевими та перехідними положеннями Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [176], до 1 січня 2023 року ПАТ «Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках» мало право на здійснення

клірингової діяльності як центральний контрагент за правочинами щодо цінних паперів, якщо воно не має ліцензії на провадження клірингової діяльності та зареєстрованих відповідно до цього Закону правил провадження клірингової діяльності. Проте, якщо після 1 січня 2023 р. жодна інша юридична особа не буде мати чинної ліцензії на провадження клірингової діяльності як центральний контрагент та зареєстрованих відповідно до цього Закону правил провадження клірингової діяльності центрального контрагента, згадане вище ПАТ матиме право на провадження відповідної діяльності та укладення правочинів в межах виконання зазначених вище функцій без дотримання процедури погодження їх уповноваженим органом цього АТ.

Підсумовуючи, при вчиненні значного правочину АТ необхідним є дотримання загальних вимог щодо дійсності правочину, викладених у ЦК України, а також спеціальної умови щодо прийняття рішення про вчинення такого правочину уповноваженим на це органом управління товариства. Остання також вважатиметься дотриманою за умови прийняття рішення про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів. В окремих випадках, визначених у Законі «Про АТ», дотримання спеціальної умови вчинення значного правочину не вимагається.

2.2. Порядок прийняття рішення про вчинення значного правочину

Згідно Закону «Про АТ» уповноважений орган товариства приймає рішення про вчинення значного правочину. Відповідне питання належить до компетенції різних органів управління АТ. Визначення конкретного органу товариства, уповноваженого приймати відповідне рішення, здійснюється з урахуванням двох аспектів: 1) ринкової вартості предмета значного правочину; 2) структури управління конкретним товариством, визначеної в його статуті.

Прийняття рішення уповноваженим органом товариства про вчинення певного правочину є виявом волі на вчинення правочину. Ми погоджуємось з

позицією Васильєвої В. В. про те, що таке рішення не створює зобов'язання з правочину, згоду на вчинення якого було надано, однак створює певне зобов'язання для виконавчого органу як представника, а саме зобов'язання укласти такий правочин [21, с. 38].

Відповідно до норм ст. 4 Закону «Про АТ» структура управління АТ може бути однорівневою або дворівневою. У першому випадку органами управління АТ є загальні збори та рада директорів. При дворівневій структурі управління органами управління АТ є загальні збори, наглядова рада і виконавчий орган.

Рішення про вчинення значного правочину приймається наглядовою радою або радою директорів у випадку, коли ринкова вартість його предмета становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства. Це правило визначене у ч. 2 ст. 106 Закону «Про АТ». На перший погляд норма цілком зрозуміла і в даному випадку уповноважений орган, який приймає рішення про вчинення правочину, залежить виключно від структури управління товариством. Однак, у згаданій вище ст. 4 Закону «Про АТ» для ПрАТ з кількістю акціонерів до 10 осіб встановлено особливе правило [168]. У таких товариствах замість ради директорів може формуватися одноосібний виконавчий орган, який здійснює повноваження ради директорів. Зі змісту ч. 3 ст. 81 Закону «Про АТ» це може бути директор або ж генеральний директор товариства.

Комплексний аналіз приписів ст. 4 і ст. 106 Закону дає підстави стверджувати, що у ПрАТ з кількістю акціонерів до 10 осіб, де замість ради директорів сформовано одноосібний виконавчий орган, рішення про вчинення значного правочину, вартість предмета якого становить від 10 до 25 відсотків вартості активів, за даними останньої річної фінансової звітності товариства, приймається таким органом самостійно. Цей же суб'єкт (директор, генеральний директор) за своїм правовим статусом і представляє АТ у відносинах з третіми особами, в тому числі й укладає відповідний правочин від імені товариства. Таким чином можна висувати, що у згаданих

вище товариствах рішення про вчинення та відповідно саме вчинення значного правочину здійснюється однією і тією ж особою (директором, генеральним директором). Відтак, оформлення окремого рішення про вчинення значного правочину у цій ситуації не вимагається.

У випадку, коли правом представляти АТ у відносинах з третіми особами, в тому числі, вчиняти від його імені правочини, наділена також інша особа, не лише директор (генеральний директор), доцільним видається прийняття директором (генеральним директором) окремого рішення про вчинення значного правочину. Таке рішення буде підставою для вчинення відповідного правочину та водночас засвідчуватиме повноваження особи на його вчинення.

Наглядова рада та рада директорів, які, за загальним правилом, приймають рішення про вчинення значного правочину, ринкова вартість предмета якого становить від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, є колегіальними органами управління АТ (ст.ст. 62 і 69 Закону). Відтак, основний формат роботи цих органів управління – засідання.

Засідання ради директорів скликаються головою ради директорів за його ініціативою або на вимогу члена ради директорів, внутрішнього аудитора, інших осіб, визначених статутом АТ (ч. 1 ст. 66 Закону «Про АТ»). В той же час засідання наглядової ради скликаються за ініціативою голови наглядової ради, на вимогу члена наглядової ради або на вимогу виконавчого органу товариства чи його члена, інших осіб, визначених статутом АТ, які беруть участь у засіданні наглядової ради (ч. 1 ст. 75 Закону «Про АТ» [168]).

Відповідно до законодавчих норм будь-які рішення ради директорів та наглядової ради, зокрема і про вчинення значних правочинів, приймаються простою більшістю голосів членів такого органу управління від їх загальної кількості, які мають право голосу. Статутом АТ може бути передбачено більшу кількість голосів, необхідну для прийняття рішення чи з окремих питань чи загалом з усіх питань, віднесених до компетенції відповідного

органу. Також у статуті може закріплюватися право вирішального голосу голови наглядової ради (ради директорів) у разі рівного розподілу голосів членів наглядової ради (ради директорів) під час прийняття рішення. Важливо, що відповідні приписи можуть визначатися лише у статуті АТ та не можуть міститися лише в інших локальних актах товариства, наприклад, положенні про наглядову раду (раду директорів).

Згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 106 Закону «Про АТ» у разі неприйняття наглядовою радою або радою директорів рішення про вчинення значного правочину питання про вчинення такого правочину може бути винесено на розгляд загальних зборів [168].

Винесення питання про вчинення значного правочину на розгляд загальних зборів акціонерів є правом, а не обов'язком певного суб'єкта. Найімовірніше, йдеться про виконавчий орган (директора, генерального директора), як ініціатора вчинення значного правочину. Однак, можливою є ситуація, коли окремі акціонери або ж наглядова рада чи рада директорів, незважаючи на їх неприйняття рішення про вчинення значного правочину, пропонують винести це питання на розгляд загальних зборів. У такому разі згадані вище суб'єкти будуть вчиняти дії, необхідні для розгляду цього питання загальними зборами.

Для винесення питання про вчинення значного правочину на розгляд загальних зборів акціонерів необхідним є їх скликання та проведення. Відповідне питання може бути запропоновано та, як результат, включено до проекту порядку денного річних загальних зборів, якщо такі планується провести найближчим часом. Якщо ж йдеться про позачергові загальні збори, на розгляд яких буде винесено зазначене питання, то в даному випадку слід застосувати вимоги ст. 42-44 Закону «Про АТ», які регламентують процедуру скликання позачергових загальних зборів [168].

Законодавство України не встановлює особливих вимог щодо кількості голосів акціонерів, якою приймається рішення про вчинення значного правочину в описаній вище ситуації (у разі неприйняття наглядовою радою

або радою директорів рішення про вчинення значного правочину). Очевидно, підлягає застосуванню загальне правило ч. 4 ст. 53 Закону «Про АТ» і відповідне рішення буде прийнято простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих із зазначеного питання акцій. Слід наголосити, що статутом АТ може бути встановлено більшу кількість голосів, необхідну для прийняття цього рішення загальними зборами.

Слушною видається позиція Коссака В. М. про те, що у рішенні про вчинення значного правочину повинно бути конкретизовано предмет та інші істотні умови цього правочину. Декларація про можливість його вчинення в майбутньому не може розглядуватися як юридичний факт [75, с. 31].

Рішення про вчинення значного правочину приймається загальними зборами також у разі, якщо ринкова вартість предмета значного правочину перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства. Відповідне питання вноситься на розгляд загальних зборів за поданням наглядової ради або ради директорів.

Наведена вище норма не містить вказівки на те, чи йдеться в даному випадку про річні чи позачергові загальні збори. Відтак, можна зробити висновок, що питання вчинення значного правочину незалежно від ринкової вартості його предмета може бути розглянуто на річних або ж позачергових загальних зборах залежно від конкретних обставин та ситуації.

Річні загальні збори скликаються наглядовою радою або радою директорів виключно з власної ініціативи. Щодо позачергових загальних зборів, то такі також скликаються вказаними вище органами. Однак, вони можуть зробити це не лише з власної ініціативи, але й на вимогу акціонерів (акціонера), які (який) на день подання вимоги сукупно є власниками (власником) 5 і більше відсотків голосуючих акцій товариства, або в інших випадках, передбачених законом або статутом АТ. Спеціальне правило щодо скликання позачергових загальних зборів встановлено для ситуації, коли необхідним є вчинення значного правочину в АТ з дворівневою структурою

управління. Тоді відповідна вимога до наглядової ради подається виконавчим органом товариства (абз. 5 ч. 5 ст. 42 Закону «Про АТ» [168]). При цьому наведена норма не забороняє акціонерам, які сукупно є власниками (власником) 5 і більше відсотків голосуючих акцій товариства, подавати вимогу про скликання позачергових загальних зборів для розгляду питання про вчинення значного правочину. Втім, слід визнати, що така ситуація є досить нетиповою, адже саме виконавчий орган товариства чи рада директорів безпосередньо здійснюють управління поточною діяльністю товариства, а відтак, – знають про необхідність вчинення товариством тих чи інших правочинів.

Якщо загальні збори, на яких буде прийматися рішення щодо вчинення значного правочину, скликаються наглядовою радою чи радою директорів АТ, то саме цей орган готує та затверджує проект порядку денного та порядок денний загальних зборів. Відповідна пропозиція про включення до проекту порядку денного питання про вчинення значного правочину може надійти також від акціонера (-ів) цього товариства. Таке право закріплено у ст. 49 Закону «Про АТ» та належить кожному акціонеру. А пропозиції акціонерів (акціонера), які (який) сукупно є власниками (власником) 5 і більше відсотків голосуючих акцій, підлягають обов'язковому включенню до проекту порядку денного загальних зборів.

Слід звернути увагу, що акціонери (акціонер), які (який) на день подання вимоги сукупно є власниками (власником) 5 і більше відсотків голосуючих акцій товариства, можуть самостійно скликати позачергові загальні збори. Зазначене право виникає у них у разі прийняття наглядовою радою (радою директорів) рішення про відмову в скликанні позачергових загальних зборів на їх вимогу або ж відсутності будь-якої відповіді на таку вимогу. Однак, у цьому випадку у наглядової ради (ради директорів) є право на включення питань до затвердженого проекту порядку денного акціонерами (-ом), що самостійно скликають позачергові загальні збори. Пропозиції наглядової ради або ради директорів (якщо такі пропозиції можуть бути надані

відповідно до статуту АТ) підлягають обов'язковому включенню до проекту порядку денного загальних зборів.

Недосконалыми в даному аспекті видаються норми Закону «Про АТ», що визначають повноваження виконавчого органу товариства, утвореного при дворівневій структурі управління. Виконавчий орган вимагати у наглядової ради скликання позачергових загальних зборів у разі необхідності вчинення значного правочину. Однак, він позбавлений можливості самостійно скликати позачергові загальні збори, якщо наглядова рада відмовить у такому скликанні чи проігнорує вимогу. У ст. 49 також відсутні норми щодо можливості безпосереднього подання виконавчим органом пропозицій до проекту порядку денного загальних зборів, зокрема, і тих, що стосуються вчинення значного правочину. Додатково це підтверджується положенням вже згаданої вище ч. 3 ст. 106 Закону «Про АТ», згідно з якою лише наглядова рада або рада директорів вправі вносити подання на розгляд загальних зборів питання про вчинення значного правочину. І знову ж таки, тут йдеться про право наглядової ради чи ради директорів, але аж ніяк не їх обов'язок.

Саме тому пропонуємо доповнити ст. 49 Закону «Про АТ» нормою, відповідно до якої надати виконавчому органу право вносити пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів акціонерів у разі необхідності вчинення значного правочину.

Важливо наголосити, що залежно від ринкової вартості предмета правочину відрізняється і кількість голосів, необхідних для прийняття відповідного рішення загальними зборами. Згідно з абз. 2 ч. 3 ст. 106 Закону «Про АТ» рішення про вчинення значного правочину приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі у загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій у разі, якщо ринкова вартість предмета значного правочину перевищує 25 відсотків, але менша ніж 50 відсотків вартості активів, за даними останньої річної фінансової звітності товариства [168]. Голосуючими акціями з цього питання

є прості акції. Відповідно до ч. 5 ст. 28 Закону «Про АТ» акціонери – власники привілейованих акцій не мають права голосу з відповідного питання, якщо інше не встановлено у статуті АТ [168].

Якщо ж ринкова вартість предмета значного правочину становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, то таке рішення приймається більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості. Формулювання цієї норми не дає однозначної відповіді на запитання про те, чи потрібно враховувати також і голоси за привілейованими акціями при визначенні загальної кількості голосів акціонерів. За загальним правилом, акціонери-власники привілейованих акцій не мають права голосу при вирішенні питання вчинення значного правочину. Однак, статутом АТ право голосу з цього питання може бути надано таким акціонерам, тож їх акції у такому разі будуть голосуючими та повинні враховуватися при визначенні загальної кількості голосів акціонерів.

Пропонуємо викласти абз. 3 ч. 3 ст. 106 Закону «Про АТ» у такій редакції: «Якщо ринкова вартість предмета значного правочину становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, рішення приймається більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості, які є власниками голосуючих з цього питання акцій».

В абз. 4 та 5 ч. 3 ст. 106 Закону «Про АТ» закріплено низку випадків, коли рішення щодо вчинення значного правочину, ринкова вартість предмета якого перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, не обов'язково прийматиметься згідно з розкритими вище правилами [168]. У цих випадках право приймати рішення про вчинення значного правочину належить наглядовій раді. Тобто, дані норми застосовуються лише до АТ з дворівневою структурою управління. Крім цього, право наглядової ради приймати відповідні рішення повинно

бути закріплено у статуті АТ, інакше діятиме імперативне законодавче правило і рішення прийматимуть загальні збори.

Зазначені особливі правила стосуються: 1) ПАТ; 2) банків; 3) ПрАТ, наглядова рада яких відповідає вимогам, що ставляться до наглядової ради ПАТ; 4) АТ, акції яких прямо або опосередковано належать одній особі. В останніх порядок прийняття таких рішень повинен визначатися у статуті АТ.

Важливо звернути увагу на певну неточність, що існує між абз. 5 ч. 3 та п. 5 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ». У попередньому підрозділі було проаналізовано випадки, коли положення ст. 106 Закону «Про АТ» не застосовуються. Серед них розглядалася й ситуація, коли правочини вчиняються товариством, 100 відсотків акцій якого належать одній особі. В силу прямої вказівки закону у наведеному випадку прийняття рішення про вчинення правочину відбувається виконавчим органом (директором), а не загальними зборами чи наглядовою радою (радою директорів) відповідно. Натомість згаданий вище абз. 5 ч. 3 ст. 106 Закону «Про АТ» дозволяє наглядовій раді АТ з одним акціонером приймати рішення про вчинення значного правочину, якщо це передбачено статутом. Видається, що норма про те, що наглядова рада може приймати рішення про вчинення значного правочину в товариствах з одним акціонером у разі, якщо це визначено у статуті товариства, повинна міститися також і в п. 5 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ». Відтак, доцільно викласти п. 5 ч. 8 ст. 106 у наступній редакції: «8. Положення цієї статті не застосовуються у разі: ... 5) вчинення правочинів товариством, 100 відсотків акцій якого належать одній особі, якщо інше не встановлено статутом такого товариства».

Особлива процедура прийняття рішення про вчинення значного правочину закріплена для АТ, які тільки були створені (крім створення товариства в результаті реорганізації), та стороною якого є засновник товариства (ч. 7 ст. 106 Закону «Про АТ»). Протягом двох років з дня створення АТ такі правочини повинні вчинятися відповідно до вимог Закону «Про АТ», які регламентують особливості вчинення правочинів із

заінтересованістю. Рішення про вчинення такого правочину приймається загальними зборами та оприлюднюється відповідно до законодавства, що регулює розкриття особливої інформації емітентами цінних паперів згідно Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів [110].

Описані вище вимоги не застосовуються до товариства, всі акції якого прямо або опосередковано належать одній особі, якщо про це зазначено у статуті АТ (абз. 2 ч. 7 ст. 106 Закону «Про АТ» [168]).

Згідно ч. 5 ст. 106 Закону «Про АТ» вимоги до порядку вчинення значного правочину застосовуються як додаткові до інших вимог щодо порядку вчинення певних правочинів, передбачених законом або статутом АТ [168]. Статути діючих АТ, проаналізовані в процесі написання цієї роботи, не містять приписів, які б давали змогу дослідити практичні аспекти застосування відповідної норми ч. 5 ст. 106 Закону «Про АТ». Щоправда, відповідне положення можна розглядати крізь призму існування особливих законодавчих вимог щодо порядку вчинення правочинів із заінтересованістю в АТ. В цій ситуації приписи щодо порядку вчинення значних правочинів фактично взагалі не застосовуватимуться, адже згідно з ч. 4 ст. 107 Закону «Про АТ» порядок вчинення правочину із заінтересованістю, який є одночасно значним правочином, встановлюється статтею, що регламентує правочини із заінтересованістю .

Розкриваючи норми щодо порядку прийняття рішення про вчинення значних правочинів, законодавець визначив також і механізм попереднього погодження цих правочинів. Важливо, що такий інструментарій може бути застосовано лише у ПрАТ. Окрім цього, аналіз змісту ч. 4 ст. 106 Закону «Про АТ», в якому розкривається право попереднього надання згоди на вчинення значних правочинів, дає підстави стверджувати, що таке право належить тільки загальним зборам ПрАТ. Тобто, наглядова рада чи рада директорів, за загальним правилом, не може надавати попередньої згоди на вчинення значних правочинів навіть за умови, що ринкова вартість їх предмету становить від 10 до 25 відсотків вартості активів, за даними

останньої річної фінансової звітності товариства. Для зазначених органів управління можливим є лише рішення про вчинення значного правочину, яке приймається щодо кожного конкретного правочину з огляду на ринкову вартість його предмета. Винятком може бути ситуація, коли в силу прямої вказівки Закону наглядова рада вправі приймати рішення про вчинення значного правочину замість загальних зборів. Йдеться про наглядову раду ПАТ, банку та ПрАТ, склад якої відповідає вимогам, що ставляться до наглядової ради ПАТ.

Керуючись саме наведеними вище правилами, наглядові ради приймають рішення про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів. Так, наприклад, Рішенням Наглядової Ради АТ "ПРАВЕКС БАНК" від 30.07.2020 р. було попередньо надано згоду на вчинення значного правочину, ринкова (гранична) вартість предмета якого становила 49,44 відсотків вартості активів товариства за даними останньої річної фінансової звітності [105]. Рішення про надання попередньої згоди на вчинення значних правочинів було прийнято також 30.01.2023 р. наглядовою радою АТ «Харківенергозбут» [211]. В даному аспекті слід звернути увагу на те, що чинний Закон «Про АТ», на відміну від попереднього Закону, не відносить питання надання попередньої згоди на вчинення значних правочинів до виключної компетенції наглядової ради АТ.

На нашу думку, слід погодитись з думкою Зозуляк О. І. про те, що рішення загальних зборів акціонерного товариства про попереднє схвалення значних правочинів, як і рішення загальних зборів про схвалення значних правочинів, слід сприймати однаковими за змістом правовими категоріями, із однаковими правовими наслідками [56, с. 211].

Рішення загальних зборів ПрАТ про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів приймається за умови, що на дату проведення загальних зборів цього товариства неможливо визначити, які значні правочини вчинятимуться ним у ході фінансово-господарської діяльності. Поняття «фінансово-господарської діяльності» не розкривається в Законі

«Про АТ», хоча неодноразово згадується. Застосоване воно також і в ГК України, Податковому кодексі України та в низці інших нормативно-правових актів. Визначення цього терміну міститься у Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами, фінансово-господарська діяльність – це сукупність рішень, дій та операцій, які об’єкт контролю приймає? та здійснює в частині володіння, використання та розпорядження фінансовими ресурсами, необоротними та іншими активами [114]. З огляду на наведене вище, йдеться фактично про будь-які правочини щодо фінансових ресурсів чи інших активів АТ.

Приймаючи рішення про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів, загальні збори повинні чітко зазначити характер правочинів, на які надається така згода, та їх граничну сукупну вартість. Власне з огляду на граничну сукупну вартість таких правочинів визначається кількість голосів акціонерів, необхідна для прийняття такого рішення.

Зазначаючи характер правочинів, на вчинення яких надається попередня згода, загальні збори АТ застосовують різноманітні підходи. Для прикладу, в одних подається детальний перелік правочинів (з продажу продукції, з закупівлі матеріалів, із застави та/або іпотеки основних засобів та інших активів Товариства, щодо виставлення банківських гарантій та/або акредитивів тощо), включаючи ті, що є підставою для внесення змін та доповнень до раніше укладених договорів [203]. В інших – попередня згода надається на вчинення не лише конкретних значних правочинів (щодо надання або отримання послуг, виконання робіт, передачі або отримання в управління будь-яким способом основних фондів (засобів), придбання або відчуження оборотних і необоротних активів, комісії, кредитів, акредитивів, позик, фінансової допомоги, поруки (гарантії), застави та інших правочинів щодо забезпечення виконання зобов’язань), але й з чітко визначеними суб’єктами (наприклад, з Приватною компанією з обмеженою відповідальністю Метінвест Б.В. та юридичними особами, пов’язаними

відносинами контролю з Метінвест Б.В.) [206]. Інший аналогічний приклад – рішення загальних зборів ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі», згідно з яким попередня згода була надана лише на вчинення окремих значних правочинів, другою стороною яких є компанія ДТЕК В.В. або інша юридична особа, в якій ДТЕК В.В. прямо або опосередковано є власником акцій та/або інших корпоративних прав [205].

Законом закріплено вимогу щодо зазначення у рішенні про надання попередньої згоди на вчинення значних правочинів їх граничної сукупної вартості. При прийнятті загальними зборами відповідного рішення на практиці гранична сукупна вартість кожного виду значних правочинів може відрізнитися залежно від їх характеру. Наприклад, «надати попередню згоду на вчинення правочинів з придбання Товариством електроенергії – граничною сукупною вартістю 120 000 000 грн. та правочинів з придбання Товариством природного газу – граничною сукупною вартістю 300 000 000 грн.» [204].

Серед прийнятих рішень про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів є і такі, що не містять чіткої вказівки на граничну сукупну вартість цих правочинів, що, в принципі, суперечить законодавчим вимогам. Для прикладу, рішенням загальних зборів ПрАТ «СТРАХОВА ГРУПА «ТАС» надано попередню згоду на вчинення значних правочинів, «пов'язаних з укладанням та/або пролонгацією та/або внесенням змін до умов: договорів у сфері страхування та господарської діяльності, а саме, але не обмежуючись: договорів зі страхування та перестраховування, договорів купівлі-продажу цінних паперів, вартість по яким складатиме від 50 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, які укладатимуться товариством при здійсненні поточної діяльності товариства, без обмеження граничної межі таких правочинів за умови наявності письмового погодження з Наглядовою Радою Товариства на момент підписання таких договорів» [207].

Важливим є також той факт, що така попередня згода на вчинення значного правочину може надаватися на строк не більше, як один рік з дати прийняття такого рішення. Варто наголосити, що такий строк може бути і менший, наприклад, – чотири з половиною місяці [207].

В акціонерів-власників простих акцій товариства є право вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому простих акцій, якщо вони зареєструвалися для участі у загальних зборах та голосували проти прийняття загальними зборами рішення про вчинення значного правочину або рішення про надання попередньої згоди на вчинення ПрАТ значних правочинів. Ця норма була змінена у новому Законі «Про АТ». Раніше голосування зареєстрованого для участі в загальних зборах акціонера-власника простих акцій проти прийняття рішення про надання попередньої згоди на вчинення приватним АТ значного правочину не було підставою для виникнення у нього права вимагати обов'язкового викупу його акцій товариством. Дане питання було предметом активних дискусій та суперечок серед юристів-практиків. Воно розглядалось також і в судовій практиці [160]. Окремі правники навіть висловлювали думку про те, що рішення про попереднє схвалення значних правочинів за своєю суттю є рішенням про вчинення значного правочину [89], з чим складно погодитись. Зрештою, Вищий господарський суд України акцентував на тому, що поняття «рішення про вчинення значного правочину» та «рішення про попереднє схвалення значних правочинів» не тотожні та розмежовуються у законодавстві України. Останнє не є підставою здійснення обов'язкового викупу АТ належних акціонеру голосуючих акцій, який голосував проти прийняття загальними зборами відповідного рішення [158]. Не заперечуючи висловленої позиції, нагадаю, що у чинному Законі «Про АТ» дане питання знайшло чітке відображення, а відтак не потребує додаткового з'ясування.

Відомості про прийняте рішення про попереднє надання згоди на вчинення значного правочину належать, з-поміж інших, до особливої інформації емітента цінних паперів, яка розкривається за встановленою у

Положенні формою [110]. У науковій літературі свого часу висловлювалась пропозиція щодо встановлення для АТ обов'язку оприлюднювати на власному веб-сайті інформацію про кожен значний правочин, вчинений на підставі рішення про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів, протягом двох робочих днів з моменту його вчинення [28, с. 300]. На думку автора, це мінімізувало б ризики можливих зловживань виконавчого органу АТ при укладенні договорів на підставі рішення про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів. Видається, що впровадження відповідної норми навряд чи значно вплине на випадки зловживань зі сторони виконавчого органу. Інформація про вчинені значні правочини, зокрема, і ті, на вчинення яких була надана попередня згода, може бути надана акціонеру для ознайомлення при реалізації ним відповідного корпоративного права на інформацію про діяльність товариства. Водночас, публікація таких відомостей на веб-сайті може, в певному аспекті, порушувати права АТ на комерційну таємницю. З іншого боку, власне для зменшення ризиків зловживань виконавчим органом при укладенні значних правочинів, Законом вимагається зазначення граничної сукупної вартості предметів значних правочинів, на вчинення яких надається попередня згода.

Таким чином, рішення про вчинення значного правочину АТ належить до компетенції різних органів управління акціонерного товариства залежно від: а) ринкової вартості предмета значного правочину; б) структури управління конкретним товариством, визначеної в його статуті. Рішення про вчинення значного правочину приймається на засіданні відповідного органу, до компетенції якого належить таке питання. Кількість голосів, необхідних для прийняття цього рішення, визначена у Законі «Про АТ». Однак, більша кількість голосів, необхідних для його прийняття, може бути закріплена у статуті товариства.

Запропоновано розширити права виконавчого органу, надавши йому право вносити пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів, що стосуються прийняття рішення про вчинення значного правочину.

У разі прийняття загальними зборами рішення про вчинення значного правочину, ринкова вартість якого становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, необхідними є більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості. При цьому обґрунтовано доцільність враховувати до загальної кількості голоси акціонерів-власників привілейованих акцій лише у разі, якщо такі акції є голосуючими відповідно до законодавства чи статуту товариства.

2.3. Правові наслідки вчинення значного правочину з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення

Порушення порядку прийняття рішення про вчинення значного правочину може мати різні наслідки залежно від того, чи буде такий правочин в подальшому схвалено та у який спосіб.

Відповідно до правила ч. 1 ст. 108 Закону «Про АТ» значний правочин, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки АТ лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про його вчинення. Тобто, за загальним правилом, значний правочин, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення, є недійсним та не спричиняє інших юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю.

Важливим є факт дотримання порядку схвалення правочину, що є ідентичний тому, який визначений для прийняття рішення про його вчинення. Тобто, якщо правочин, з огляду на вартість його предмета чи інші критерії, віднесено до категорії значних правочинів, рішення про вчинення яких приймається загальними зборами, саме цей орган повинен схвалити значний правочин, вчинений з порушенням відповідного порядку. Якщо ж відповідне рішення про вчинення значного правочину повинне було

прийматися наглядовою радою, то саме цей орган і може в подальшому схвалити вчинений з порушенням порядку значний правочин.

Прикладом такого є Рішення Наглядової ради АТ «Дойче Банк ДБУ» про схвалення значних правочини згідно з додатком з огляду на «неможливість попереднього погодження вчинення більшої значних правочинів через характер правочинів, тривалість попередніх погоджень, з інших підстав» [180].

За загальним правилом, не допускається подальше схвалення значного правочину іншим органом, ніж той, до компетенції якого було віднесено відповідне питання на момент вчинення правочину. Визначення уповноваженого органу, який повинен був приймати рішення про вчинення значного правочину, слід здійснювати зважаючи на ринкову вартість його предмета станом на дату вчинення. На ту ж дату слід визначати також і вартість активів товариства за даними фінансової звітності. У випадку, коли правочин було віднесено до категорії значних на підставі приписів статуту товариства, які згодом було змінено, і при цьому вчинено з порушенням встановленого порядку, це не виключає необхідність подальшого схвалення такого правочину тим органом, до компетенції якого це було віднесено редакцією статуту, що діяла на момент вчинення правочину.

Змоделюємо ситуацію, за якої АТ з дворівневою структурою управління було вчинено значний правочин з порушенням порядку прийняття рішення про це наглядовою радою товариства. Згодом було прийнято рішення про зміну структури управління з дворівневої на однорівнену, а відтак ліквідовано наглядову раду та виконавчий орган, повноваження їх членів припинено. Натомість утворено раду директорів АТ. Виникає питання про орган, який за цих умов уповноважений схвалити раніше вчинений з порушенням порядку значний правочин товариства. Видається, що за відсутності наглядової ради, відповідне рішення мала б примати рада директорів. Однак, дискусійною є ситуація, коли замість останньої утворено одноосібний виконавчий орган, що дозволяється Законом у ПрАТ з кількістю

до 10 акціонерів. Фактично в цьому випадку подальше схвалення значного правочину у порядку, визначеному законом, неможливе. Зрештою, можна припустити про наявність підстав для винесення цього питання на розгляд загальних зборів товариства. Незважаючи на ринкову вартість предмета правочину, яка може становити від 10 до 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, подальше схвалення його саме загальними зборами за відсутності наглядової ради товариства, вважатиметься, на мою думку, належним схваленням з дотриманням відповідного порядку. Дане твердження може бути обґрунтовано посиленням на норму, що дозволяє виносити на розгляд загальних зборів товариства питання про вчинення значного правочину у разі неприйняття його наглядовою радою або радою директорів. Додатковим аргументом є положення ч. 1 ст. 39 Закону «Про АТ», що надає право включити до порядку денного загальних зборів акціонерів будь-яке питання, що віднесено до виключної компетенції наглядової ради, рада директорів законом або статутом АТ, для його вирішення загальними зборами.

Відтак, з метою усунення прогалини у законодавчому регулюванні пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 108 Закону «Про АТ» абзацом такого змісту: «У разі зміни структури корпоративного управління з дворівневої на однорівневу подальше схвалення значного правочину товариством, вчиненого з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення, здійснюється загальними зборами. Кількість голосів, необхідних для прийняття рішення про схвалення такого правочину, визначається відповідно до ч. 3 ст. 106 цього Закону з огляду на ринкову вартість його предмета».

Обґрунтована позиція підтверджується також і судовою практикою. У справі № 910/16519/20 [145] загальні збори ПрАТ «Домобудівний комбінат № 4», як вищий орган товариства, який має право приймати рішення з усіх питань діяльності товариства, у тому числі, і з тих, що відносяться до компетенції наглядової ради та/або виконавчого органу товариства, було

схвалено оспорювану додаткову угоду від 07.12.2017 р., що не суперечить умовам Статуту і вимогам ст. ст. 70, 72 Закону України «Про АТ».

Важливим є не лише формальне схвалення уповноваженим органом управління товариства значного правочину, але недопустимість безпідставного його несхвалення. На цьому наголошує, зокрема, й ВС. Він вказує на те, що наглядова рада наділена правом погоджувати правочини, однак несхвалення цим органом правочину повинно мати розумне пояснення, мотиви. Несхвалення укладеного і частково виконаного правочину без жодних мотивів є зловживанням своїм правом, яке спрямоване на завдання шкоди контрагенту [142]. Єдиним мотивом такого несхвалення правочину у конкретній досліджуваній справі було небажання розраховуватися за зобов'язаннями, які виникли за спірним договором.

У даному аспекті слід звернути увагу на законодавство Литви, в якому міститься норма про те, що згода загальних зборів акціонерів не звільняє правління від відповідальності за прийняті рішення [6]. У Законі України «Про АТ» (ст. 89) приділено значну увагу обов'язкам посадових осіб АТ, зокрема, обов'язку діяти добросовісно, з розумним ступенем обачності, професійності та старанності. Посадові особи товариства, винні у порушенні цих та низки інших обов'язків, відповідають за збитки, заподіяні товариству своїми діями або бездіяльністю.

Для забезпечення виконання цієї норми законодавством України передбачений механізм похідного позову (ст. 54 ГПК України). Згідно з ним, якщо акціонер, який володіє 5 або більше голосуючих акцій товариства, вважає, що товариству завдано збитків діями його посадової особи (наприклад, директора), він може подати позов в інтересах такого товариства про відшкодування заподіяних збитків. При зверненні до суду із похідним позовом акціонер фактично захищає не власні права, а права самого товариства, якому було завдано шкоду діями (бездіяльністю) його посадової особи. Тобто, якщо посадовою особою було вчинено значний правочин з порушенням встановленої законодавством процедури і в результаті майно

товариства було відчужено, такий правочин (рішення про його вчинення) не може бути оскаржений акціонером з мотивів порушення його корпоративних прав. ВС акцентував на тому, що прийняття наглядовою радою ПАТ «Одеський автоскладальний завод» рішення щодо відчуження майна товариства без передбаченої статутом згоди вищого органу цього товариства може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства у його відносинах з іншою особою, а не корпоративних прав його учасника [144].

Наведена позиція дещо суперечить сформульованому раніше висновку ВС у справі № 916/1419/18 [129], згідно з яким встановлені Законом України «Про АТ» вимоги до порядку щодо відчуження майна, що становить від 10 до 25 відсотків вартості активів АТ, шляхом прийняття рішення наглядової ради (загальних зборів АТ) про надання згоди на вчинення такого правочину мають завданням захист прав акціонерів товариства від негативних наслідків діяльності керівника (виконавчого органу) у вигляді неправомірного виведення активів товариства.

Власне вчинення директором АТ значного правочину поза межами його повноважень, тобто без прийняття рішення про це наглядовою радою чи загальними зборами, не означає порушення прав акціонерів. Будь-які негативні наслідки в такому випадку наступають для АТ, як сторони правочину. Директор, як представник АТ, укладаючи правочин, що виходить за межі його повноважень, може завдати шкоду товариству, а не його учасникам (акціонерам).

Дана позиція, на нашу думку, є не зовсім коректною. У науковій літературі тривалий час висловлюється протилежна позиція з цього приводу. Свого часу Луць В. В. обґрунтовував можливість подання учасниками (акціонерами) господарського товариства позовів про визнання недійсною угоди, укладеної товариством, умови якої позбавляють товариство можливості отримання додаткових прибутків. Згодом науковець продовжив розвивати цю тезу, підтримуючи інших дослідників, та вказував про необхідність наділення акціонерів правом подавати в суд позови в інтересах

товариства та/або своїх інтересах, якщо вони ігноруються виконавчим органом при укладанні правочинів від імені товариства, зокрема, при укладанні значних правочинів [86, с. 27; 87, с. 148].

При дослідженні значних правочинів та правочинів із заінтересованістю Штим Т. Б. дійшла висновку про доцільність закріплення на законодавчому рівні права акціонера звернутися до суду з позовом про визнання недійсними, зокрема, правочинів із заінтересованістю. Обґрунтованою видається також думка про необхідність визнання права учасника на подання непрямого позову в тих випадках, коли має місце порушення корпоративних прав учасника [245, с. 12].

Як слушно зазначає Цікало В. І., вчиняючи правочин, товариство може порушити корпоративні права його учасників (акціонерів), наприклад, на виплату дивідендів, на обов'язковий викуп акцій, на участь у розподілі активів у разі ліквідації товариства тощо. Тому учасники (акціонери) повинні мати можливість захистити свої порушені права й у випадках вчинення правочинів товариством в особі його органів (посадових осіб) [242, с. 291].

У згаданій вище справі № 916/3844/19 оскаржувалися рішення наглядової ради ПАТ «Одеський автоскладальний завод», на підставі яких майно ПАТ було передано, як внески до статутних капіталів декількох ТОВ [144]. Позивачем був власник 113 акцій ПАТ, що становили 0,0078% від загальної кількості акцій товариства. Прийняття рішення про передання майна ПАТ як внесків до статутних капіталів ТОВ належало до виключної компетенції загальних зборів ПАТ, однак, всупереч цьому було прийнято наглядовою радою ПАТ. Ключову роль у цій справі зіграло те, що спірні рішення наглядової ради були в подальшому затверджені загальними зборами ПАТ. Відповідно до чинної на момент прийняття відповідних рішень редакції Закону «Про АТ» від 2008 р. (ч. 2 ст. 72) було можливим подальше схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення [168]. В такому разі

такий правочин створював, змінював, припиняв цивільні права та обов'язки АТ з моменту його вчинення.

Подібна норма міститься і в чинному Законі «Про АТ», у ч. 2 ст. 108 [168]. Однак, єдиною відмінністю є те, що тепер схвалений в подальшому значний правочин, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки АТ не з моменту, а з дня його вчинення. Точнішим все ж видається формулювання, викладене у Законі 2008 р. Адже права та обов'язки виникають, змінюються чи припиняються саме в момент вчинення правочину, а не в якийсь інший час нехай і цього ж дня. Тому пропонуємо викласти ч. 2 ст. 108 Закону «Про АТ» у такій редакції: «2. Подальше схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки акціонерного товариства з моменту вчинення такого правочину».

Загалом, судова практика розгляду справ щодо визнання недійсним правочину, вчиненого від імені юридичної особи її представником з перевищенням повноважень, є досить однозначною. Висновки ВС, викладені у низці справ, підтверджують, що наступне схвалення юридичною особою правочину, вчиненого від її імені представником з перевищенням повноважень, унеможлиблює визнання такого правочину недійсним [126]. Однак, виникає питання щодо способу схвалення раніше укладеного значного правочину. Так, у вже згаданій № 910/1163/17 [126] зазначається, що схвалення правочину може відбутися також і в формі мовчазної згоди, і у вигляді певних поведінкових актів (так званих конклюдентних дій) особи – сторони правочину (наприклад, передача транспортних засобів, зняття їх з обліку із наданням усіх необхідних документів та прийняття часткової або повної оплати за спірними договорами).

В той же час послідовною є позиція ВС щодо суб'єкта, який в подальшому схвалює вчинений раніше з перевищенням повноважень правочин. Цілком раціональним є висновок про те, що при оцінці обставин, які свідчать про схвалення правочину особою, яку представляла інша особа,

необхідно брати до уваги, що незалежно від форми схвалення воно повинно виходити від органу або особи, уповноваженої відповідно до закону, установчих документів або договору вчиняти такі правочини або здійснювати дії, які можуть розглядатися як схвалення [139].

У справі про визнання недійсним договору, укладеного директором ПрАТ «Шепетівський цукровий комбінат» з перевищенням його повноважень, яка розглядалася ВС у 2022 р., з долучених до матеріалів справи специфікацій та видаткових накладних судами встановлено, що останні з боку ПрАТ підписані лише його директором, який і уклав оспорюваний договір з перевищенням наданих йому повноважень [147]. Це дало підстави суду зробити висновок про те, що подальшого схвалення правочину не відбулося, адже ні наглядова рада, ні загальні збори товариства у жоден спосіб не здійснили дій, які б свідчили про погодження договору, нехай і після його укладення.

Таким чином, аналізуючи судову практику у справах щодо подальшого схвалення значних правочинів АТ, вчинених представником товариства поза межами його повноважень, варто наголосити на тому, що важливе значення при цьому надається не способу їх схвалення, а суб'єкту, який це здійснює. Волевиявлення щодо подальшого погодження значного правочину повинно бути здійснено тим органом управління АТ, до компетенції якого належить питання вчинення відповідного значного правочину.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Значний правочин АТ повинен вчинятися із додержанням загальних умов дійсності правочинів, що визначені нормами ст. 203 ЦК України. Загальними умовами дійсності значного правочину АТ є такі: 1) його зміст не може суперечити засадам цивільного законодавства, інтересам держави та суспільства, моральним засадам суспільства, законодавчим приписам; 2) він повинен бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним; 3) волевиявлення його учасників має бути вільним і відповідати їх внутрішній волі; 4) він повинен вчинятися у формі, встановленій законом; 5) особа, яка вчиняє відповідний правочин, повинна мати необхідний обсяг дієздатності.

2. Спеціальною умовою вчинення значного правочину є прийняття рішення про це компетентним органом управління АТ, визначеним законом. Ця умова буде дотримана також у разі вчинення значного правочину виконавчим органом ПрАТ на підставі раніше наданої попередньої згоди на це. Важливим при цьому є дотримання викладених в попередній згоді обмежень: 1) часових – протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення; 2) вартісних – в межах зазначеної граничної сукупної вартості предмету правочину; 3) змістовних – з урахуванням характеру правочинів, на вчинення яких надана попередня згода.

3. Відповідно до ч. 9 ст. 106 Закону «Про АТ» значний правочин може бути вчинено з відкладальною умовою отримання погодження на його вчинення в порядку, встановленому цим Законом. Встановлення такої умови у значному правочині означає, що права та обов'язки виникатимуть у сторін не з моменту вчинення правочину, а з моменту погодження його вчинення уповноваженим на це органом управління товариства. Обґрунтовано доцільність встановлення у значному правочині з відкладальною умовою граничного строку для отримання погодження на його вчинення.

4. Чинний Закон «Про АТ» встановив для значних правочинів імперативне правило, згідно з яким вчинення АТ протягом року кількох

правочинів з одним контрагентом та/або з афілійованими особами такого контрагента щодо одного предмета вважається вчиненням одного правочину.

Запропоновано обчислювати річний строк з моменту укладення першого правочину з контрагентом та/або з його афілійованими особами щодо відповідного предмета. З цією метою доцільно доповнити ч. 6 ст. 106 Закону України «Про АТ» нормою такого змісту: «Обчислення річного строку починається від дня вчинення першого правочину з таким контрагентом та/або його афілійованою особою щодо відповідного предмета».

5. Порівняльний аналіз норм Законів «Про АТ» 2008 та 2022 років доводить розширення переліку випадків, до яких не застосовуються законодавчі положення щодо порядку вчинення значного правочину.

Відповідно до п. 1 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ» положення цього Закону не застосовуються у разі вчинення правочинів за державними регульованими цінами і тарифами відповідно до законодавства. За результатами комплексного аналізу норм щодо державного регулювання цін та тарифів встановлено, що останні можуть встановлюватися також і органами місцевого самоврядування. Запропоновано доповнити зазначену норму, виклавши її в такій редакції: «1) вчинення правочинів за державними регульованими цінами і тарифами, а також за тарифами, встановленими органами місцевого самоврядування, відповідно до законодавства».

6. Обґрунтовано, що в АТ, 100 відсотків акцій якого належать одній особі, дотримання процедури надання згоди на вчинення значних правочинів, за загальним правилом, є недоцільним. Водночас, аргументовано, що в такому АТ обмеження повноважень директора на вчинення значних правочинів може бути необхідним при залученні директора на договірних засадах. Для запобігання зловживанням такої посадової особи запропоновано доповнити п. 5 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ», виклавши його у такій редакції: «5) вчинення правочинів товариством, 100 відсотків акцій якого належать одній особі, якщо інше не встановлено статутом такого товариства».

7. Згідно Закону «Про АТ» прийняття рішення про вчинення значного правочину належить до компетенції різних органів управління АТ. Конкретний орган, уповноважений приймати відповідне рішення, визначається з урахуванням двох аспектів: 1) ринкової вартості предмета значного правочину; 2) структури управління конкретним товариством, визначеної в його статуті.

Досліджено компетенцію та порядок прийняття рішень про вчинення значного правочину загальними зборами, наглядовою радою та радою директорів.

Виконавчий орган АТ вправі вимагати у наглядової ради скликання позачергових загальних зборів у разі необхідності вчинення значного правочину. Однак, він позбавлений можливості самостійно скликати позачергові загальні збори, якщо наглядова рада відмовить у такому скликанні чи проігнорує вимогу. Запропоновано доповнити ст. 49 Закону «Про АТ» нормою, відповідно до якої надати виконавчому органу право вносити пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів акціонерів у разі необхідності вчинення значного правочину.

8. У разі, коли ринкова вартість предмета значного правочину становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, таке рішення приймається більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості. З огляду на те, що акціонери-власники привілейованих акцій, за загальним правилом, не мають права голосу з відповідного питання, запропоновано викласти абз. 3 ч. 3 ст. 106 Закону «Про АТ» у такій редакції: «Якщо ринкова вартість предмета значного правочину становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, рішення приймається більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості, які є власниками голосуючих з цього питання акцій».

9. Досліджено механізм попереднього погодження значних правочинів, який можливий лише у ПрАТ. Встановлено, що при прийнятті рішення про

попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів, загальні збори повинні чітко зазначити характер правочинів, на які надається така згода, та їх граничну сукупну вартість. Обґрунтовано, що попередня згода на вчинення значних правочинів може бути надана із зазначенням суб'єктів, які можуть бути їх стороною.

10. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 108 Закону «Про АТ» нормою такого змісту: «У разі зміни структури корпоративного управління з дворівневої на однорівневу подальше схвалення значного правочину товариством, вчиненого з порушенням порядку прийняття рішення про його вчинення, здійснюється загальними зборами. Кількість голосів, необхідних для прийняття рішення про схвалення такого правочину, визначається відповідно до ч. 3 ст. 106 цього Закону з огляду на ринкову вартість його предмета».

Норму ч. 2 ст. 108 Закону «Про АТ» доцільно викласти у такій редакції: «2. Подальше схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки акціонерного товариства з моменту вчинення такого правочину».

РОЗДІЛ 3. ЗНАЧНІ ПРАВОЧИНИ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ/ДОДАТКОВОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ

3.1. Умови дійсності та порядок вчинення значного правочину товариств з обмеженою/додатковою відповідальністю

Умовами дійсності правочину, за загальним правилом, вважаються ті передбачені законом вимоги, яким повинен відповідати будь-який правочин, в тому числі і значний. Загальні умови дійсності правочинів встановлені нормами ЦК України. Як слушно вказують у науковій літературі, дійсність правочину на пряму залежить від спрямованості волі його учасників (сторін) на досягнення правомірного корисного результату [97, с. 148]. Натомість, недійсність договору як приватно-правова категорія, покликана не допускати або прискіпати порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати [99].

При укладенні значних правочинів товариством з обмеженою чи додатковою відповідальністю (далі – ТОВ, ТДВ) товариство повинно діяти добросовісно, його юридично значимі дії (у тому числі значні правочини) мають бути економічно обґрунтованими. При виконанні правочину «поведінка боржника повинна відповідати критеріям розумності, кожне зобов'язання, яке правомірно виникло, повинно бути виконано належним чином, а тому кожний кредитор вправі розраховувати, що усі існуючі перед ним зобов'язання за звичайних умов будуть належним чином та своєчасно виконані» [134].

Правочини ТОВ/ТДВ повинні відповідати загальним вимогам, які ставляться до усіх правочинів згідно ст. 203 ЦК України. Будь-який правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним. У цьому контексті варто звернути увагу на відносно нове поняття фраздаторного правочину, тобто такого правочину, який має за мету завдати шкоди інтересам кредиторів, їх майновим правам, і правовим наслідком вчинення такого правочину, за умови, що це було доведено, є його недійсність [219, с. 527]. Тобто, якщо значний правочин товариства

спрямований на заподіяння шкоди самому товариству, а не настання реальних наслідків, корисних для обох сторін правочину, у заінтересованої сторони існує можливість доводити недійсність такого правочину як фраздаторного.

У науковій літературі зазначають, що з аналізу Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (далі – Закон «Про ТОВ та ТДВ») можливо зробити висновок про два різновиди значних правочинів:

– правочин, грошовий вираз якого перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства станом на кінець попереднього кварталу. Саме щодо таких правочинів законодавець імперативно встановлює необхідність надання згоди на їх вчинення виключно загальними зборами товариства;

– інші значні правочини, рішення про надання згоди на вчинення яких, приймаються загальними збори учасників, якщо інше не встановлено статутом товариства [70, с. 232].

Закон «Про ТОВ та ТДВ» передбачає ознаки значного правочину та особливості його вчинення (укладення). Слід зауважити, що ці вимоги стосуються як односторонніх, так і двосторонніх правочинів.

Відтак, значний правочин, вчинений ТОВ/ТДВ, повинен відповідати не лише загальним вимогам щодо дійсності правочинів (ст.203 ЦК України), але й вимогам, які ставляться до правочинів конкретного виду в залежності від його предмету. Окрім цього, на його вчинення повинна бути надана згода (або він має бути схваленим) уповноваженим на це органом згідно зі ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ».

В силу припису ст.204 ЦК України правомірність правочину презюмується. Обов'язок доведення наявності обставин, з якими закон пов'язує визнання судом оспорюваного правочину недійсним, покладається на позивача.

Законом «Про ТОВ та ТДВ» закріплено право товариства у статуті самостійно визначати особливий порядок надання згоди уповноваженими на

те органами товариства (наприклад, загальні збори) на вчинення певних правочинів залежно від вартості предмета правочину чи інших критеріїв (значні правочини). На це наголошують і в науковій літературі, вказуючи, що порядок надання згоди на вчинення значних правочинів та правочинів із заінтересованістю належить до кола питань, які можуть бути окреслені у статуті ТОВ [234, с. 47-48].

Водночас законодавчо встановленою вимогою щодо правочину, вартість предмету (майна, робіт або послуг) якого перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності, є вимога про надання згоди на вчинення такого правочину виключно за рішенням загальних зборів учасників товариства, якщо інше не передбачено статутом.

У науковій літературі зазначають, підхід, який застосовується для віднесення правочину до значного, однаковий як для акціонерних товариств, так і для товариств з обмеженою/додатковою відповідальністю – це ціна такого правочину, і за замовчуванням, не має значення зміст правочину, його співвідношенням зі змістом діяльності суб'єкта господарювання, розміром статутного капіталу тощо [251, с. 679].

Отже, законом визначено предметний критерій віднесення конкретного правочину до категорії значних. Для надання відповіді на питання, чи правочин товариства є значним, слід з'ясувати вартість чистих активів, мати чітке розуміння поняття «чистих активів», проаналізувати останню фінансову звітність товариства. Поняття «затверджена фінансова звітність», що наведено у ч. 2 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ», викликає певні застереження та необхідність уточнення цього поняття, оскільки товариство подає у контролюючі органи різні види звітності, і не кожна звітність є «затвердженою». Закон «Про ТОВ та ТДВ» взагалі не наділяє жодні органи управління товариством «затверджувати» фінансову звітність товариства. У п. 11 ч. 2 ст. 30 Закону йдеться про затвердження «результатів діяльності товариства» за рік або інший період, що віднесено до компетенції загальних

зборів учасників товариства. Як вбачається з положень Податкового кодексу України, податкова декларація повинна бути підписана керівником платника податків або уповноваженою особою, а також особою, яка відповідає за ведення бухгалтерського обліку та подання податкової декларації до контролюючого органу, а у разі ведення бухгалтерського обліку та подання податкової декларації безпосередньо керівником платника податку така податкова декларація підписується таким керівником. При цьому достатнім підтвердженням справжності документа податкової звітності є наявність оригіналу підпису уповноваженої особи на документі у паперовій формі або наявність накладеного на електронний документ кваліфікованого електронного підпису чи печатки платника податку. Про це вказано у п.п. 48.5.1 п. 48.5 ст. 48 Податкового кодексу України. Тому ні Закон «Про ТОВ та ТДВ», ні Податковий кодекс України не оперує поняттям «затвердження» фінансової звітності. Така звітність повинна бути підписана керівником юридичної особи, яка подає цю звітність (в тому числі за допомогою кваліфікованого електронного підпису). Тому у частину 2 ст. 44 Закону про товариства доцільно внести зміни, відповідно до яких змінити у словосполученні «останньої затвердженої фінансової звітності» слово «затвердженої» на слово «поданої».

Закон «Про ТОВ та ТДВ» наділяє товариство правом: по-перше, самостійно визначити, які критерії, окрім законодавчо передбачених, можна віднести до критеріїв визначення значного правочину; по-друге, визначити іншого суб'єкта (інші органи управління товариства, крім загальних зборів) чи інший особливий порядок надання згоди на їх вчинення; по-третє, відступити від законодавчої вимоги про надання згоди загальними зборами товариства на укладення правочину, вартість предмету якого перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності. Такий підхід законодавця видається правильним, оскільки він відображає принцип диспозитивності у регулюванні корпоративних відносин.

Це підтверджує і судова практика. Так, у судовій справі за позовом ТОВ «ХОРСАГРО ІНВЕСТ» до ТОВ «ОЛСІДЗ ГРУП Україна» про визнання недійсним контракту №117/2021 від 19.07.2021 р. та контракту №171/2021 від 23.07.2021 р. судом було встановлено, що згідно з пп.6 п. 5.1.2 статуту ТОВ «ХОРСАГРО ІНВЕСТ» до виключної компетенції загальних зборів учасників належать прийняття рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна, робіт або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства [189]. Тобто товариство зменшило удвічі законодавчо встановлену вимогу щодо розміру вартості предмету правочину, укладення якого потребує прийняття рішення саме загальними зборами товариства.

В іншій судовій справі за позовом ТОВ «Перлина ІФ» до ПрАТ «Івано-Франківський арматурний завод» про визнання недійсними договору купівлі-продажу будівлі бази відпочинку та договору купівлі-продажу земельної ділянки суд встановив, що статутом товариства визначено інший критерій віднесення правочинів до категорії значних. Зокрема, у цій справі було застосовано предметний критерій задля визначення приналежності правочину товариства до категорії значних правочинів. Так, суд у рішенні вказує, що відповідно до п. 11.1, 11.1.2., 11.2. статуту товариства значними правочинами товариства визнано будь-які правочини щодо належних товариству земельних ділянок та об'єктів нерухомості, незалежно від їх вартості [152]. Така практика зазначення в статутах товариств саме предметного критерію для віднесення правочину до числа значних є непоодинокую, і зумовлена тим, що об'єкти нерухомого майна зазвичай мають високу вартість та є цінним активом для товариства.

Відтак, погоджуємось з позицією Єфименко Є.П., Попова Ю.Ю., які наголошують, що крім вартісного критерію може використовуватися й предметний. Так, до значних правочинів можна відносити кредитний правочин, придбання чи продаж нерухомого майна, купівлю чи продаж

цінних паперів та корпоративних прав, позики, певних види активів, скажімо, транспортних засобів тощо [46, с. 65]. Можуть бути застосованими і інші критерії, які визначаються у статуті.

Вартість предмету правочину повинна визначатися на момент його вчинення (на момент укладення договору). Водночас, є категорія договорів, вартість предмету яких визначити наперед є практично неможливим. На практиці укладаються договори з тривалою дією, зокрема, коли йдеться про виконання робіт, надання послуг, а також договори з пролонгацією. У таких випадках слід орієнтуватися на загальну суму договору, яка сплачується або ж отримується стороною впродовж всього строку дії. У науковій літературі зазначають, що у такому разі можливим виходом буде надання попередньої згоди на укладання договору з приміткою в протоколі, що згода поширюється на всі умови договору, включаючи будь-які додаткові угоди та акти, а також у разі автоматичної пролонгації договору [93, с. 271]. Дійсно при укладенні правочину, який сам по собі не є значним, але який у зв'язку з укладенням додаткових договорів (додатків) або ж у зв'язку з пролонгацією договору набуває правового режиму значного правочину, доцільно передбачити певний законодавчий механізм надання згоди на пролонгацію такого договору або на укладення додаткових договорів, коли за сукупністю цей договір і додатки до нього (або ж у зв'язку з пролонгацією) трансформуватимуть звичайний договір у значний правочин.

Отже, відповідність предмету договору законодавчо встановленим чи передбаченим статутом ознакам значного правочину не завжди означатиме його вчинення органом товариства з перевищенням повноважень, а відтак – подальшу можливість визнання такого правочину недійсним.

Наприклад, у справі за позовом ТОВ «Мегатрейдинг» до ТОВ «Промгаз Сіті» про визнання договору недійсним та відсутності права вимоги судом встановлено, що на момент укладення оспорюваного договору його умовами не було визначено кількість та ціну електричної енергії, яку сторони були зобов'язані купувати у контрагента для врегулювання небалансів на ринку,

оскільки за умовами договору її фактична кількість та загальна вартість визначається по закінченню розрахункового періоду. Відтак, рішенням суду, залишеним без змін судом апеляційної інстанції, було відмовлено у задоволенні позовних вимог про визнання такого правочину недійсним, зважаючи на відсутність згоди на вчинення такого правочину, наданої загальними зборами учасників товариства, хоч і вартість його предмету, яка була кінцево визначена після остаточного виконання такого правочину, перевищувала 50% чистих активів товариства [162].

У контексті даної судової справи і загалом щодо правових наслідків недотримання порядку вчинення значного правочину товариством ні Закон «Про ТОВ та ТДВ», ні ЦК України не визначає правових наслідків порушення порядку вчинення значного правочину товариством. Законодавець не визначає умов, за яких, наприклад, значний правочин, який вчинено без згоди відповідного органу управління товариства, або з перевищенням повноважень керівника, є нікчемним або може бути визнано недійсним. Відтак, застосуванню підлягають загальні положення про умови, підстави та порядок визнання правочинів недійсними.

Водночас, як свідчить аналіз судової практики, невідповідність правочину ТОВ/ТДВ вимогам, встановленим ст. 44 Закону (в аспекті його попереднього схвалення уповноваженим органом) розглядається судами крізь призму відсутності у суб'єкта, який вчиняє правочин, необхідного обсягу цивільної дієздатності, а сам факт вчинення такого правочину (укладення договору) трактується як перевищення виконавчим органом своїх повноважень. Відтак, обґрунтування позовних вимог відбувається на підставі невідповідності правочину вимогам, передбаченим ч. 2 ст. 203 ЦК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 28 Закону «Про ТОВ та ТДВ» органами товариства є загальні збори учасників, наглядова рада (у разі утворення) та виконавчий орган. Виконавчий орган, своєю чергою, згідно ч. 2 ст. 39 Закону «Про ТОВ та ТДВ» вирішує усі питання, пов'язані з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції

загальних зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі утворення). Фактично, здійснюючи управлінську діяльність, виконавчий орган реалізовує колективну волю учасників товариства, які є носіями корпоративних прав, і які можуть діяти через загальні збори, надаючи вказівки, погодження тощо, приймаючи інші рішення, які є обов'язковими до виконання виконавчим органом товариства.

Так, наприклад, у справі за позовом ТОВ «Магнат Агро Сервіс» до ТОВ «Агроструктура» про визнання недійсним договору купівлі-продажу та застосування наслідків недійсності правочину суд відмовив у задоволенні позовних вимог [193]. Як вбачається із матеріалів справи, позивач посилався на те, що договір був підписаний від імені відповідача директором з перевищенням повноважень. Положення статуту ТОВ (відповідача) дійсно передбачали, що директор має право вчиняти значний правочин лише після прийняття загальними зборами учасників рішення про надання згоди на їх вчинення. Оспорюваний договір купівлі-продажу справді був значним правочином, оскільки вартість його предмета більше ніж у 5 разів перевищувала розмір чистих активів товариства.

Однак, суд, доходячи висновку про дійсність цього правочину, взяв до уваги такі факти. По-перше, на момент укладення правочину позивач не знав про обмеження повноважень директора щодо укладення такого правочину без його схвалення загальними зборами. Своєю чергою, застосування обмежень повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи лише в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це. По-друге, встановити факт того, що правочин був значним для товариства, було неможливим на момент його укладення навіть на підставі наявних документів – фінансової звітності підприємства (балансу на

31.12.2019 рік, звіту про фінансові результати за 2019 рік та оборотно-сальдових відомостей за 2019 рік), оскільки ці документи не дають можливість встановити суму чистих активів товариства станом на кінець попереднього кварталу. Інформація про вартість чистих активів не є публічною інформацією та не є загальнодоступною. По-третє, позивач не надав жодних доказів притягнення директора до відповідальності за укладення такого правочину з перевищенням повноважень, якщо б це було в інтересах товариства.

Отже, сама по собі відсутність схвалення загальними зборами товариства значного правочину є недостатньою для констатації факту його недійсності. При визначенні недійсності такого правочину беруться до уваги і інші важливі фактичні обставини: відсутність активних дій товариства чи його учасників, які свідчили б про те, що такий договір (правочин) не відповідає інтересам товариства; можливість (неможливість) визначення того, чи правочин дійсно є значним для товариства, а відтак – і обізнаність сторін правочину про факт того, що він є значним; притягнення особи, яка вчинила такий правочин з перевищенням повноважень, до відповідальності тощо.

У вказаній вище справі суд цілком правильно відмовив у задоволенні позовних вимог про визнання правочину недійсним. Позивач у цій справі не довів фактів порушення своїх прав внаслідок укладення оспорюваного договору. Традиційно у процесуальному законодавстві (ЦПК України, ГПК України) містяться вимоги до судового рішення, а також перелік питань, які суд повинен вирішити під час ухвалення судового рішення. Серед них є питання про порушене право позивача: чи виникли правовідносини між сторонами, якщо так, то чи має позивач певне право і чи воно порушено саме відповідачем.

Це дає підстави стверджувати, що надання згоди загальними зборами товариства на укладення правочину (чи подальше його схвалення) не є класичною і безумовною умовою його дійсності. Водночас, відсутність такої

згоди, в сукупності із іншими обставинами, може стати підставою для визнання правочину недійсним.

У Постанові Пленуму Верховного Суду України № 9 від 06.11.2009 р. «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» вказано, що відповідність чи невідповідність правочину вимогам законодавства має оцінюватися судом відповідно до законодавства, яке діяло на момент вчинення правочину [165]. Це положення відображає загальні правила про дію актів цивільного законодавства в часі, зокрема, про відсутність їх зворотної дії, крім випадків скасування чи пом'якшення відповідальності таким актом. Відтак, і рішення загальних зборів про укладення значного правочину повинно бути ухвалене згідно правил, які діють на момент його прийняття.

Відповідно до п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про ТОВ та ТДВ» протягом року з дня набрання чинності цим Законом положення статуту ТОВ/ТДВ, що не відповідають цьому Закону, є чинними в частині, що відповідає законодавству станом на день набрання чинності цим Законом. Цей пункт не застосовується після внесення змін до статуту. Отже, після закінчення вказаного річного строку, а саме, після 17.06.2019 року, такий пріоритет статутних положень над положеннями Закону автоматично припиняється і положення статутів, які не відповідають Закону «Про ТОВ та ТДВ», не застосовуються. Застосуванню підлягають норми Закону «Про ТОВ та ТДВ», включно з тими додатковими диспозитивними можливостями для товариств, які він надає.

Судова практика також відображає саме такий підхід про дію закону в часі. Зокрема, у справі за позовом ТОВ «ЗЕ Технолоджі» до ТОВ «Абрис Дніпро» та ТОВ «Веста Кар Батери» про визнання недійсним договору поруки № 3/9-ВКБ від 03.09.2018 р. з додатковою угодою № 1 від 04.09.2019 р., судом відмовлено у задоволенні позовних вимог [183]. Позивач обґрунтовував свої вимоги, серед іншого, і тим, що вказаний договір є значним правочином в розумінні ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ», а отже,

укладення такого правочину мало відбуватися за рішенням загальних зборів учасників товариства. Проте, укладання договору поруки відбулось без відповідного рішення вищого органу товариства, з перевищенням повноважень виконавчого органу. За матеріалами справи було встановлено, що дата укладення цього договору дає підстави застосувати вищезгаданий п. 3 Перехідних положень Закону «Про ТОВ та ТДВ», адже положенням п. 9.7.6 статуту ТОВ директору надано повноваження без довіреності вчиняти від імені товариства правочини незалежно від їх виду, предмету та суми, що, на той час узгоджувалось із положеннями чинного Закону «Про господарські товариства». Відтак, директор ТОВ, укладаючи договір поруки від 03.09.2018 р., діяв в межах чинного статуту товариства, можливість застосування якого прямо передбачена приписами Закону «Про ТОВ та ТДВ».

Аналогічну аргументацію про вчинення правочину в перехідний період використав і господарський суд Київської області в Рішенні від 23.05.2022 р. у справі за позовом ТОВ «Авантаж-ремі» до Вишневої міської ради Бучанського району Київської області про визнання недійсним договору про пайову участь у створенні і розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури с. Крюківщина № 98 від 01.03.2019 р. [187]. Суд слушно вказав, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень (ч. 3 ст. 92 ЦК України). Суд наголосив, що необхідність використання уповноваженими особами товариства норм Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» (ч. 2 ст. 44) законодавцем було відкладено до 17.06.2019 р., але за умови, що положення статуту товариства з обмеженою відповідальністю в частині порядку укладення представником товариства правочинів від імені такої юридичної особи станом на 17.06.2018 р. відповідали вимогам Закону «Про господарські товариства» [187].

Така ж позиція у справі додатково підкріплюється правовим висновком Верховного Суду, висловленим у Постанові від 11.09.2019 р. у Справі № 922/3010/18. Зокрема, ВС зазначає, що норму, передбачену п. 3 Прикінцевих та перехідних положень Закону потрібно тлумачити так, що протягом року з дня набрання чинності цього Закону товариства можуть здійснювати свою діяльність на підставі положень статуту в редакції, яка діє на момент набрання чинності цим Законом, за умови, що положення такого статуту відповідають чинному на той момент законодавству, зокрема, Закону «Про господарські товариства». Якщо протягом «перехідного періоду» (одного року з дня набрання чинності Законом) товариство вносить зміни до статуту, така редакція статуту товариства після внесення змін повинна відповідати Закону «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [132]. Аналогічні висновки щодо застосування норм Закону «Про господарські товариства» до таких же спірних правовідносин зроблені в Постанові ВС у Справі № 905/173/20 від 24.11.2020 р. [137].

Отже, при вирішенні питання про дійсність правочину, суди обов'язково враховують дату його вчинення задля визначення наявності підстав для застосування Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про ТОВ та ТДВ».

Дійсним може бути лише той правочин, який вчинено (укладено) в належній формі (ч. 1 ст. 638 ЦК України). Не вважатимуться укладеними договори, у яких відсутні встановлені законодавством умови, необхідні для їх укладення. Зокрема, йдеться про ті випадки, коли: відсутня згода за всіма істотними умовами договору; не отримано акцепт стороною, що направила оферту; не передано майно, якщо відповідно до законодавства для вчинення правочину потрібне його передання тощо. Встановивши ці обставини, суд відмовляє в задоволенні позову про визнання правочину недійсним. Це має вагоме значення для обрання у подальшому сторонами способу судового захисту порушених, невизнаних чи оспорених прав, адже такого способу захисту, як визнання договору неукладеним немає.

Такий підхід законодавця у разі недотримання сторонами вимог щодо форми правочину почасти є непослідовним, адже окремі статті ЦК України передбачають нікчемність правочину у разі недотримання встановленої законом форми (наприклад, ст. 547 (правочин щодо забезпечення виконання зобов'язання); ст. 719 (договір дарування майнового права та договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому) та ін.). У науковій літературі окремі вчені наголошують на необхідності уникнення прив'язки моменту укладення договору до його форми, і пропонують вважати його укладеним, якщо сторони досягли згоди з усіх істотних умов договору [45, с. 5].

У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2020 р. у справі №145/2047/16-ц, в якій ВС відступив від висновку викладеного в Постанові від 22.04.2015 р. у справі №6-48цс15, та зазначив, що правочин, який не вчинено (договір, який не укладено) не підлягає визнанню недійсним. Наслідки недійсності правочину також не застосовуються до правочину, який не вчинено. Такий спосіб захисту, як визнання правочину неукладеним, не є способом захисту прав та інтересів, установленим законом [117].

У справі за позовом ТОВ «Торговий дім «Стандарт Трейд»» до ТОВ «Овіс Трейд», про визнання договору недійсним перш ніж аналізувати дійсність оспорюваного правочину суд здійснив перевірку факту його укладення [196]. Суд дійшов висновку, що договір містить всі необхідні істотні умови встановлені законом, зокрема: предмет договору, строки його виконання, правові наслідки порушення зобов'язання, права та обов'язки контрагентів, термін (строк) дії договору, а також інші умови, що узгоджуються з вимогами ЦК України. Суд відмовив у задоволенні позову, оскільки обрання невірною способу захисту є підставою для відмови в задоволенні позовних вимог. Зокрема, позивач не довів належними та допустимими доказами, що вчинений оспорюваний правочин перевищує 50 відсотків вартості чистих активів Товариства станом на кінець попереднього кварталу, що передувало укладенню спірного договору, а умовами Статуту

ТОВ «Торговий Дім «Стандарт Трейд»» не передбачена компетенція загальних зборів щодо схвалення таких правочинів. Відтак суд дійшов висновку, що під час укладення договору купівлі-продажу № 669 від 18.05.2020 р. директор діяв в межах своєї компетенції та не перевищував обсяг цивільної дієздатності, встановленої Статутом ТОВ «Торговий Дім «Стандарт Трейд»». Суд наголосив, якщо навіть припустити, що положення Статуту ТОВ «Торговий Дім «Стандарт Трейд»» передбачали необхідність надання згоди загальними зборами учасників товариства на вчинення правочину, якщо його вартість перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства станом на кінець попереднього кварталу, то зі змісту норми ч. 1 ст. 241 ЦК України вбачається, що наступним схваленням правочину законодавець не вважає винятково прийняття юридичного рішення про схвалення правочину. Схвалення може відбутися також і в формі мовчазної згоди і у вигляді певних поведінкових актів (так званих конклюдентних дій) особи – сторони правочину (наприклад, здійснення чи прийняття оплати за товар за договором купівлі-продажу). Аналогічна правова позиція викладена у постановках ВС від 11.09.2018 р. у справі № 910/18812/17, від 08.07.2019 р. № 910/19776/17).

Отже, наступне схвалення юридичною особою правочину, вчиненого від її імені представником, з перевищенням повноважень, унеможливило визнання такого правочину недійсним. Настання передбачених цією статтею наслідків ставиться в залежність від того, чи було в подальшому схвалено правочин особою, від імені якої його вчинено. Господарський суд повинен, розглядаючи справу, з'ясувати пов'язані з цим обставини. Доказами такого схвалення можуть бути відповідне письмове звернення уповноваженого органу (посадової особи) юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (лист, телефонограма, телеграма, телетайпограма тощо) або вчинення зазначеним органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій стороні, підписання товаророзпорядчих документів тощо). Наведене

стосується й тих випадків, коли правочин вчинений не представником юридичної особи з перевищенням повноважень, а особою, яка взагалі не мала повноважень щодо вчинення даного правочину (аналогічна правова позиція викладена у постанові ВС від 02.04.2019 р., справа № 904/2178/18 [128]).

В іншій судовій справі Рішенням Господарського суду м. Києва від 06.07.2022 р. у справі за позовом ТОВ «ХОРСАГРО ІНВЕСТ» до ТОВ «ОЛСІДЗ ГРУП УКРАЇНА» про визнання недійсним контрактів судом відмовлено у задоволенні позовних вимог, зважаючи на той факт, що оспорюваний договір між сторонами взагалі не було укладено, адже позивач не подав доказів укладення такого договору у передбаченій законом письмовій формі [189]. Відповідач заперечував факт укладення договору, надавши докази укладення інших договорів. Суд констатував неможливість застосування такого способу захисту, як визнання недійсним договору, який не було укладено, оскільки під час укладення спірного правочину відповідач не знав і не міг знати, що правочин є значним. Обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це. Тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи несе юридична особа [189].

Отже, задля встановлення дійсності договору, необхідно, аби, перш за все, він був укладеним. Відтак, важливим є з'ясування порядку укладення договорів, які є значними правочинами в розумінні Закону «Про ТОВ та ТДВ» чи статуту та порядку вчинення інших значних правочинів. Адже факт надання належної форми правочину або факт вчинення відповідних дій (в контексті реальних правочинів) є важливими для визначення моменту, з

якого для контрагентів і для самого товариства виникатимуть, змінюватимуться чи припинятимуться цивільні права та обов'язки.

Окрім загальних вимог, встановлених до порядку вчинення усіх правочинів, Закон «Про ТОВ та ТДВ» встановлює необхідність надання згоди уповноваженими на те органами товариства на вчинення значних правочинів. Зокрема, якщо інше не передбачено статутом, то щодо усіх значних правочинів, зокрема, і тих, предметом яких є майно, роботи або послуги, вартість яких перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності, обов'язковим є надання згоди загальними зборами товариства. Водночас, статутом може бути передбачений інший орган, уповноважений на прийняття таких рішень: наприклад, виконавчий орган може бути повністю уповноваженим на прийняття таких рішень або ж таке право може бути надане наглядовій раді.

Законодавець не конкретизує, чи слід розглядати надання такої згоди як момент вчинення правочину (укладення договору), чи як один з етапів його укладення, чи передумову укладення правочину, чи як складову частину складного юридичного факту (надання згоди на укладення правочину, після чого має місце його підписання керівником товариства або іншою уповноваженою особою) [33, с. 161.

Окреслюючи правове регулювання схвалення значного правочину, який вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, законодавець закріплює положення, згідно із яким такий значний правочин створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення. Іншими словами, з однієї сторони, проаналізувавши норму права такого змісту, можна дійти висновку, що правове значення схвалення такого правочину зводиться до реального виникнення прав та обов'язків товариства. Відтак, можна провести аналогію із моментом укладення договору (вчинення

правочину), з якого у відповідного суб'єкта виникають, змінюються чи припиняються цивільні права та обов'язки.

Однак, якщо вважати, що без згоди уповноваженого органу товариства, значний правочин не буде вважатись вчиненим (а договір – укладеним) – можна ставити під сумнів усю практику судів про визнання таких правочинів недійсними як таких, що вчинені від імені товариства його органом з перевищенням повноважень (без необхідного обсягу цивільної дієздатності). Адже визнати недійсним договір, який не було укладено, чи правочин, який не вчинено, неможливо. Більше того, загальні норми ЦК України трактують такий дефект правочину – як дефект щодо обсягу дієздатності, а не дефект форми.

Саме тому, вважаємо, що практика розгляду судових справ про визнання значних правочинів недійсними аргументовано не розглядає надання згоди уповноваженим органом товариства як етап укладення, а надає оцінку такому схваленню крізь призму наявності в органі, який його вчиняє, необхідного обсягу повноважень. А значні правочини, вчинені без схвалення уповноваженого органу товариства, вважаються такими, що вчинені з перевищенням повноважень відповідним органом товариства.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 46 Закону «Про ТОВ та ТДВ» до відносин щодо схвалення значного правочину застосовується також правило абз. 2 ч. 3 ст. 92 ЦК України, про те, що у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Системний аналіз цих норм дає підстави стверджувати, що схвалення значного правочину, хоч і є імперативно встановленою вимогою, однак його правове значення спрямовує свій вектор радше на саме товариство, аніж на його контрагентів. А для контрагентів таке обмеження може створювати правові наслідки лише за умови, що вони завідомо знали або не могли не знати про такі обмеження і свідомо уклали такий правочин.

Питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу товариства та добросовісність його дій є скоріш внутрішніми взаємовідносинами юридичної особи та її органу. З врахуванням наведеного, сам лише факт вчинення виконавчим органом товариства протиправних, недобросовісних дій, перевищення ним своїх повноважень не може слугувати єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами.

Зважаючи на той факт, що вчинення значного правочину може значно впливати на фінансово-господарську діяльність товариства, рішення про його вчинення чи схвалення повинне бути виваженим, повністю врахувати інтереси самого товариства. А, власне, тим органом, який відображає волю товариства повною мірою, є загальні збори його учасників або інший орган, уповноважений на прийняття такого рішення статутом.

Джамгуров Р. визначає, що можливими варіантами встановлення компетенції органів товариства щодо надання згоди на вчинення значних правочинів є виключна (лише один орган має право надавати згоду) або загальна (з можливістю делегування повноважень іншим органам управління) [38]. Дійсно, статут товариства може містити деталізацію положень закону щодо надання згоди на вчинення значного правочину різними органами товариства. Зазвичай така практика щодо визначення іншого органу управління товариства, який за рішенням загальних зборів може бути уповноважений на надання згоди на вчинення значних правочинів, може бути притаманна доволі великим товариствам з розгалуженою системою корпоративного управління, яка переважно передбачає створення такого органу управління як наглядова рада, або ж інколи такі повноваження можуть бути надані правлінню (або іншому колегіальному виконавчому органу).

Лукашов Р.С. зазначає, що існування загальної компетенції щодо значних правочинів не відповідає правовій природі загальних зборів, необхідності особливого контролю за вчиненням значних правочинів, тому

замість загальної компетенції можна допустити існування альтернативної – можливість звернутися до одного із кількох контролюючих органів товариства: у статуті можна передбачити, що згода на укладення кредитного договору надається загальними зборами учасників товариства, а згода на укладення договору купівлі-продажу транспортних засобів може надаватися загальними зборами учасників товариства або наглядовою радою [85, с. 154]. Це прояв принципу диспозитивності, відповідно до якого у даному випадку товариство самостійно визначає порядок погодження укладення значного правочину. Однак у даному випадку слід зважати на те, що велика кількість ТОВ не передбачає створення контрольно-наглядових органів (зокрема, наглядової ради) або ж колегіальних виконавчих органів. У таких ТОВ зазвичай є один або кілька учасників і директор – одноособовий виконавчий орган. У таких випадках загальні збори учасників фактично позбавлені можливості делегувати свої повноваження іншим органам управління у зв'язку з їх відсутністю.

Порядок надання згоди на вчинення значного правочину за загальним правилом полягає у наданні згоди саме загальними зборами учасників товариства. Загальні збори, задля прийняття такого рішення, повинні бути правомочними. Скликання загальних зборів відбувається у загальному порядку, встановленому законом або статутом: 1) з ініціативи виконавчого органу; 2) на вимогу наглядової ради або ради директорів товариства (які зазвичай, до речі, не створюється у ТОВ у більшості випадків, хоча, безумовно, можуть бути створені); 3) на вимогу учасника або учасників товариства, які на день подання вимоги в сукупності володіють 10 або більше відсотками статутного капіталу товариства. Водночас, статут товариства може визначати інший орган (за його наявності), який буде уповноважений на скликання загальних зборів. Тим не менш, з врахуванням того, що власне виконавчий орган вирішує усі питання, пов'язані з управлінням поточною діяльністю товариства, зазвичай, скликання загальних зборів з питань

надання згоди на укладення значних правочинів, відбувається, власне за його ініціативою.

Згідно з вимогами Закону «Про ТОВ та ТДВ» збори повинні відбуватися щорічно. Навіть попри закріплену новацію у ч.3 ст.33 Закону, яка стосується можливості проведення загальних зборів учасників у режимі відеоконференції, що дозволяє бачити та чути всіх учасників зборів одночасно чи із застосуванням інших засобів електронної ідентифікації, скликання загальних зборів може бути досить часозатратним та організаційно складним процесом.

Встановлений порядок погодження значних правочинів вимагає наявності згоди на їх вчинення від загальних зборів. Так, потенційно можливим є кілька варіантів дій: якщо це поодинокі випадки в господарській діяльності товариства – можливим є скликання загальних зборів учасників товариства щоразу перед вчиненням значного правочину, або ж проведення загальних зборів частіше, що дасть змогу періодично приймати рішення про схвалення вчинених значних правочинів.

Як слушно зауважує Подоляк С., ще одним можливим варіантом дій є можливість протоколом загальних зборів учасників товариства надати згоду на здійснення значних правочинів на якийсь період, наприклад, рік, а потім поновлювати таку згоду, якщо учасники довіряють виконавчому органу або якщо учасник та директор це одна й та сама особа [107, с. 103]. Загалом позиція є правильною, але підлягає уточненню, оскільки загальні збори надають згоду саме своїм рішенням, а не протоколом (рішення загальних зборів фіксуються у протоколі).

Так, наприклад, у справі за позовом ТОВ «Танос Текнолоджи» до фізичної особи-підприємця Лазарева Р.А. про визнання недійсним договору суд вказує, що у справі міститься додана відповідачем до відзиву на позов копія протоколу № I-2022 загальних зборів учасників ТОВ «Танос Текнолоджи» від 03.01.2021 р., відповідно до якого, загальними зборами схвалено укладення значних правочинів товариства протягом 2022 року без

обмеження повноважень суми правочинів [200]. Тобто є певні суперечності між положеннями статуту ТОВ і рішеннями загальних зборів ТОВ, якими у специфічний спосіб учасники намагаються зняти обмеження щодо вчинення значних правочинів, які передбачені статутом, без внесення змін у статут.

З цього приводу Яценко Т. зазначає, що достатньо часто погодження значних правочинів відбувається наперед: в загальних рисах окреслюється предмет правочину, фіксуються межі вартості такого правочину, однак це позбавляє можливості запобігти деяким «зловживанням» з боку контрагентів, які вимагатимуть індивідуального погодження (зокрема, це стосується банків) [251, с. 680].

Водночас, в літературі висловлюється також і інша думка, що така згода, надана загальними зборами, повинна містити всі істотні умови договору, який затверджується, адже за інших обставин таку згоду можна буде оспорювати [85, с. 155]. Однозначно, така модель надання згоди максимально б відображала вираження волі товариства щодо правочинів, яке воно планує вчиняти. Втім, слід зауважити, що таке не завжди є можливим. Наприклад, директор (інший виконавчий орган товариства), отримавши згоду від загальних зборів учасників на укладення значних правочинів протягом річного чи піврічного періоду, не завжди може спланувати господарську діяльність та визначити контрагентів наперед, а відповідні рішення щодо необхідності укладення договорів (у тому числі і значних правочинів) можуть прийматись після відповідних переговорів та можуть потребувати невідкладних дій щодо їх вчинення.

Також можливим є погодження (схвалення) уповноваженим органом значних правочинів уже після їх вчинення, зокрема щомісячно, щоквартально чи щорічно. Все ж існує ризик, що з тих чи інших причин таке погодження отримано не буде. Тоді слід вирішувати подальшу долю такого правочину: можливість його оспорення у суді, повідомлення контрагентів про несхвалення правочину, відповідність такого несхвалення правочину

інтересам товариства тощо. Усі ці обставини та ризики слід врахувати при обранні моделі схвалення значного правочину.

У товаристві, що має одного учасника, рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів, приймаються таким учасником одноособово. Відтак, необхідною передумовою вчинення значного правочину є отримання попередньої письмової згоди єдиного учасника товариства на вчинення цього правочину. Така згода оформляється одноособовим письмовим рішенням учасника.

З позицій Вищого господарського суду України у випадку наявності у ТОВ лише одного учасника, такий єдиний учасник здійснює управління діяльністю товариства, одноосібно виконуючи повноваження вищого органу товариства, а виконавчі органи та посадові особи є йому підзвітними та забезпечують виконання його рішень [83, с. 104]. Також відповідно до ст. 4 Директиви 2009/102/ЄС від 16.09.2009 р. у сфері корпоративного права про компанії з обмеженою відповідальністю, які мають одного учасника (прийнятої на заміну 12-ї директиви Ради європейських співтовариств 89/667/ЄЕС від 21.12.1989 р. про приватні компанії з обмеженою відповідальністю, які мають одного учасника), такий учасник виконує повноваження загальних зборів компанії [41]. Подібні за змістом положення містяться і в іншій Директиві ЄС № 2017/1132 від 14.06.2017 р. щодо деяких аспектів корпоративного права [42].

У справі за позовом ТОВ «Смарт Саксесс Інтернешнл Лімітед» до ТОВ «Фармацевтична компанія Шичжень Тан» про визнання недійсною додаткової угоди суд встановив, що згода на укладення договору, який був значним правочином, на наведених умовах надана рішенням одноосібного учасника №27/04/20 від 27.04.2020 р. Окрім того, даним рішенням було визначено, що зміна вказаних умов надання фінансової допомоги допускається лише за рішенням учасника товариства [188]. Суд зазначає, що оспорювана Додаткова угода від 29.01.2021 р. до Договору №27/04/2020 від 27.04.2020 р. про надання поворотної безвідсоткової фінансової допомоги не

являється самостійним правочином. Зазначений договір підписано з метою внесення змін до умов раніше укладеного договору, згода на укладення якого надана рішенням одноосібного учасника №27/04/20 від 27.04.2020 р., при цьому, отримання попереднього погодження на внесення змін до умов раніше укладених кредитних договорів, статутом ТОВ «Смарт Саксесс Інтернешнл Лімітед» не вимагається, що відповідно свідчить про відсутність факту укладення спірного правочину з перевищенням повноважень керівника підприємства. У зв'язку з цим суд відмовив у задоволенні позову [188].

А у справі за позовом ТОВ «Фаворит Авто Вінниця» до фізичної особи-підприємця Тарасюка А.Д. про визнання недійсним правочину суд вказав, що таке рішення одноосібного учасника товариства було відсутнім, тому договір слід визнати недійсним з підстав перевищення генеральним директором ТОВ повноважень на вчинення правочину та відсутності його подальшого схвалення єдиним учасником. Тому судом позовні вимоги було задоволено: визнано недійсним договір про надання послуг консультування з питань комерційної діяльності та керування, який був для товариства значним правочином [202]. У цій справі позивач покликався також на наявність зловмисної домовленості сторін правочину, однак суд вважав ці обставини недоведеними. У рішенні зазначено, що оскільки відповідач, укладаючи договір з представником позивача, який діяв на підставі статуту, проявивши розумну обачність, повинен був знати про наявні у статуті обмеження повноважень генерального директора позивача на вчинення правочинів з ціною понад 50000,00 грн, однак, незважаючи на відсутність попередньої письмової згоди єдиного учасника позивача, вчинив з ним оспорюваний правочин, що у подальшому не отримав наступного схвалення товариством, то суд доходить висновку про визнання оспорюваного правочину недійсним згідно зі ст. 215 ЦК України з огляду на недодержанням вимог ст. 203 ЦК України [202]. Суд наголосив, що відповідач (виконавець за договором) повинен був проявити розумну обачність, перевібивши наявні у статуті обмеження повноважень керівника. Очевидно, що вирішуючи даний спір, суд

також зважав і на правову природу правочину, оскільки його предметом було надання товариству різного виду консультаційних послуг, реальне надання яких неможливо перевірити, що також може свідчити про певну фіктивність укладеного договору, який за вартісним критерієм слід віднести до значних правочинів.

Для вирішення питання про надання згоди на вчинення значного правочину учасники загальних зборів мають бути повідомлені про скликання загальних зборів. За загальним правилом учасники товариства повинні бути повідомлені про факт скликання загальних зборів, дату, час та місце їх проведення, а також про їх порядок денний. Недотримання порядку скликання та проведення загальних зборів, неповідомлення учасників товариства про їх проведення може мати наслідком потенційне визнання недійсним рішення таких загальних зборів, на яких надавалася згода на вчинення значного правочину, на підставі рішення суду. Неповідомлення учасника товариства про проведення загальних зборів в установленому законом чи статутом порядку також є порушенням його прав, а відтак – може бути підставою для визнання рішень загальних зборів ТОВ чи ТДВ недійсними. Аналогічного висновку доходить ВС у Постанові від 16.04.2019 р. у Справі № 915/508/18 [129].

Такі спори матимуть характер корпоративних спорів, їх слід розмежовувати із господарсько-правовими спорами, предметом яких є вимоги про визнання недійсними значних правочинів. Проте судова практика не настільки однозначна. У постанові Верховного Суду України від 01.07.2015 р. у справі за позовом ОСОБА_8 до ТОВ «Агроком» і приватного підприємства «Бета-Консалтинг» про визнання недійсними договорів з підстав відсутності відповідних повноважень у директора ТОВ «Агроком» на укладення із ПП «Бета-Консалтинг» оспорюваних договорів вказано, що вчинення такого правочину «свідчить про порушення корпоративних прав позивача щодо управління справами товариства, розподілу прибутку товариства (з одержанням своєї частки) від господарської діяльності

товариства та погіршення майнового стану товариства, що впливає на права позивача як учасника з часткою у статутному капіталі товариства [154]. Тобто суд дійшов висновку, що вчинення значного правочину з порушенням вимог, які встановлені законом, також порушує і корпоративні права учасника ТОВ.

В науковій літературі такі підходи судової практики оцінюються неоднозначно. Так, Суханов М.О. підтримує позицію судів, котрі визнавали недійсними правочини, вчинені товариством, за позовом його учасника, аргументуючи свою позицію тим, що неможливість пред'явлення такого позову створює перешкоди щодо реалізації корпоративних прав учасників товариства, а аналіз відповідних судових справ вказує на наявність матеріального інтересу учасника щодо договорів, укладених господарським товариством за рішенням органів управління. Водночас, автор зауважує, що в таких справах доведення факту відсутності реальних важелів поновлення порушених корпоративних прав у інший спосіб, ніж подання до суду позову про визнання недійсним договору, укладеного товариством, має входити у предмет доказування [233, с. 58].

Обґрунтування недійсності правочину на вимогу учасника товариства покликанням на те, що вчиненням такого правочину порушуються його корпоративні права, є недостатнім. Потрібно чітко розмежовувати права та обов'язки товариства, його волевиявлення, яке воно реалізовує через свої органи, здійснюючи господарську діяльність, його самостійну відповідальність за вчинені дії чи бездіяльність, та суто корпоративні відносини – ті, що виникають між товариством і його учасниками, між органами товариства і його учасниками чи між учасниками товариства щодо корпоративних прав та обов'язків.

Так, наприклад, у справі за позовом ТОВ «Срібні Леви» до Приватного підприємства «Бережани», ТОВ «Молочна компанія Галичина» про визнання правочину недійсним, оскільки такий укладений посадовою особою ТОВ з перевищенням повноважень, суд встановив, що позивач (учасник ТОВ,

частка якого складала 50%) звернувся до суду з вимогою про визнання недійсним договору купівлі-продажу, як значного правочину, згода на який не була надана за рішенням загальних зборів [195]. Позивач доводив своє право на позов фактом порушення його корпоративних прав, адже не було проведено загальних зборів, а відтак – не враховано його думку при вирішенні питання про надання згоди на укладення значного правочину. Водночас, відмовляючи в задоволенні позову, суд аргументовано розмежував корпоративні права учасника товариства та права товариства за його зобов'язаннями. Аналогічну правову позицію висловила Велика Палата ВС у Постанові від 08.10.2019 р. у справі № 916/2084/17 [116].

Окрім цього, як аргументовано зауважує Велика Палата ВС, якщо учасник товариства вважає свої корпоративні права порушеними внаслідок укладання оспорюваного договору, він не позбавлений права у будь-який час ініціювати питання щодо скликання позачергових загальних зборів учасників товариства з метою належного реагування на факт порушення прав та законних інтересів товариства (його учасників). Якщо збори товариства дійдуть висновку про порушення укладеним договором купівлі-продажу прав та законних інтересів товариства останнє вправі звернутися до суду з відповідним позовом [115].

Отже, за договором, укладеним товариством, права та обов'язки набуває саме товариство як сторона договору. Господарське товариство має власні правоздатність та дієздатність, свої законні інтереси. Органи товариства, хоч і діють від його імені, проте не наділені самостійною правосуб'єктністю – вони представляють інтереси самостійного цілісного суб'єкта – товариства. При цьому, сукупність прав та обов'язків безпосередньо учасників цього товариства жодним чином не змінюється. Тому підписання директором оспорюваного договору без передбаченої статутом згоди загальних зборів цього товариства, може свідчити про порушення прав та інтересів самого товариства, а не корпоративних прав його учасника, так як директор діяв саме від імені товариства, а не від імені його учасників. А повноваження

діяти від імені юридичної особи є можливістю створювати, змінювати, припиняти цивільні права та обов'язки юридичної особи і не належить до корпоративних прав учасника юридичної особи.

Якщо учасник товариства має намір ознайомитись із вчиненими товариством правочинами, його фінансовою звітністю, вимагає надати йому іншу інформацію про діяльність товариства, такі дії учасника слід розглядати крізь призму необхідності забезпечення реалізації учасником свого корпоративного права на доступ до документів товариства, яке гарантоване йому ч. 4 ст. 43 Закону «Про ТОВ та ТДВ».

Так, наприклад, у справі за позовом громадянина Австралії ОСОБА_1 до ТОВ «Торговий дім «ЕЛВАС»» про зобов'язання вчинити певні дії суд встановив, що учасник ТОВ звернувся до суду з позовними вимогами про зобов'язання товариства надати йому завірені належним чином копії документів за період з 05 грудня 2013 року по 21 лютого 2022 року, а саме: протоколи загальних зборів учасників товариства; редакції статутів товариства; положення про виконавчий орган товариства; накази, розпорядження виконавчого органу товариства; річні звіти товариства; звітність, подану товариством до контролюючих органів; бухгалтерську звітність; аудиторські висновки та результати надання аудиторських послуг; правочини товариства з усіма додатками щодо придбання або відчуження майна товариства, що перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності [191]. Суд позов задовольнив, мотивуючи рішення порушенням права учасника на інформацію про діяльність товариства. Отримавши вказані документи, учасник вправі проаналізувати, зокрема, і укладені товариством правочини, які підпадають під ознаки значного.

Водночас, навіть у разі, якщо учасник виявить вчинені товариством значні правочини без схвалення їх уповноваженими органами товариства, це не надає йому права на задоволення позовних вимог про визнання таких правочинів недійсними. В цій категорії справ право на позов мають лише

сторони правочину, або ж ті особи, чії права, свободи чи інтереси були порушені, невизнані чи оспорені у зв'язку із вчиненням такого правочину.

У справі за позовом ТОВ «Тар Альянс» до ТОВ «Транспортна компанія «Бізнестранслогістик»», ТОВ «Транспортно-експедиційна компанія «Енерготранс»» про визнання недійсним правочину – договору купівлі-продажу права вимоги від 16.03.2020 р. позивач вказав, що договір не був спрямований на реальне настання правових наслідків та укладався з метою виникнення «штучної» заборгованості перед Відповідачем-2 для включення його до реєстру вимог кредиторів. Суд цілком слушно погодився із доводами позивача про порушення його прав та інтересів, оскільки він фактично є ініціюючим кредитором у справі № 910/18802/21 про банкрутство ТОВ «ПВК «Енергоіндустрія»», а тому безпосередньо зацікавлений у здійсненні дій, направлених на збереження майна, зокрема коштів зазначеного підприємства, на вчинення дій, направлених на виявлення та оспорення правочинів, предметом яких є заборгованість боржника [198].

Однак, ВС у своїй практиці подекуди оцінює звернення учасника товариства (який не є стороною договору) з подібним позовом від свого імені і в своїх інтересах як самостійну підставу для відмови в задоволенні позовних вимог, зважаючи на те, що він не має права на позов. Більше того, така відмова в задоволенні позовних вимог здійснюється після перевірки наявності порушення порядку вчинення значного правочину. Так, зокрема, у Постанові ВС від 19.05.2022 р. у справі за позовом ОСОБА_1 ЗАТ «АТП-2361», ТОВ «ПМ-Арсенал» про визнання недійсними договорів купівлі-продажу, ВС наголосив, що: «Відсутність порушення договором, укладеним господарським товариством, прав та інтересів учасника такого товариства, який оскаржує такий договір (є позивачем), є самостійною підставою для відмови у позові, а тому відсутні підстави надавати оцінку дійсності спірного договору. Зазначений факт виключає необхідність дослідження судом обставин по суті спору, зокрема обставин дійсності спірного договору та дотримання порядку його укладення» [148].

Вважаємо, що суд безумовно повинен дослідити питання про право позивача на позов, а вже після встановлення цих обставин слід з'ясувати дотримання порядку вчинення значного правочину.

На сьогодні, інструментом, який міг би вирішити питання можливості звернення учасника товариства від імені товариства і в його інтересах, є похідний позов. Однак учасник не наділений правом подавати позов від імені товариства з вимогою про визнання правочину, укладеного товариством, недійсним.

За відсутності прямої законодавчої вказівки необхідна для прийняття загальними зборами рішення про надання згоди на вчинення значного правочину кількість голосів може бути встановлена статутом товариства. У разі відсутності у статуті товариства вказаних положень прийняття рішення про надання згоди на вчинення значного правочину варто здійснювати у відповідності до положень ст. 34 Закону [93, с. 205]. Такі рішення приймаються більшістю голосів усіх учасників товариства, які мають право голосу з відповідних питань (ч. 4 ст. 34 Закону «Про ТОВ та ТДВ»). Водночас, якщо статутом товариства уповноваженим органом на прийняття рішення про надання згоди на укладення значних правочинів є одноосібний виконавчий орган, то таке рішення може прийматись і одноособово. Якщо товариство має одного учасника, який водночас є і директором такого товариства, немає потреби у прийнятті окремого рішення учасника, яким би надавалася згода на вчинення значного правочину від імені товариства.

Відповідно до ч. 2 ст. 98 ЦК України рішення про внесення змін до статуту товариства, відчуження майна товариства на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, та про ліквідацію товариства приймаються більшістю не менш як у 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом. Йдеться саме про відчуження майна, а не передання його у користування тощо.

Порівнюючи зміст понять «майна товариства» та «чистих активів», доходимо висновку, що рішення про відчуження майна товариства на суму,

що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, буде значним правочином в розумінні ч. 2 ст. 44 Закону, адже при визначенні чистих активів товариства враховуються також його зобов'язання, що робить поріг віднесення правочину до значних правочинів нижчим, аніж це було б у випадку, якщо б враховувалось виключно майно товариства.

Канарьова Н. зазначає, що проблемним питанням є дотримання імперативних вимог ч. 2 ст. 44 Закону новоствореними товариствами, оскільки вартість їх чистих активів (в разі невнесення жодного вкладу засновниками) на початку діяльності – нульова. Виходом є надати загальними зборами згоду на всі правочини, які вчинятимуться керівником (виконавчим органом) за перший квартал діяльності товариства, за результатами якого вже можна буде визначити вартість чистих активів для укладення значних правочинів [57].

Тому для унормування проблемних ситуацій щодо укладення значних правочинів на початку діяльності товариств, доцільно доповнити ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ» частиною 6: «Правило, встановлене ч. 2 цієї статті, застосовується для новостворених товариств після спливу 6 місяців з моменту їх державної реєстрації, якщо менший строк не встановлено статутом товариства». Цей підхід дасть змогу уникнути ризик визнання недійсним договорів, які юридично трактуватимуться як значні, водночас фактично такими не будуть.

Законодавець не деталізує форми рішення про надання згоди на вчинення значного правочину. Судова практика обґрунтовує можливість схвалення правочину у різних формах. Зокрема, шляхом надіслання відповідного письмового звернення уповноваженого органу (посадової особи) такої юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (листом, телефонограмою, телеграмою тощо) або вчинення цим органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій стороні, підписання товаророзпорядчих документів тощо) [186]. Правова природа отримання

згоди на вчинення значного правочину полягає в тому, що уповноважений орган повинен належним чином сформулювати волю товариства, яку при безпосередньому вчиненні правочину може виявити його виконавчий орган [93, с. 270].

Наприклад, у справі за позовом ТОВ «Алтанал-Агро» до ТОВ «Еко Клін Мастерс» про визнання договорів недійсними, задоволено позовні вимоги про визнання значного правочину недійсним. Суд, проаналізувавши норми Закону «Про ТОВ та ТДВ» та статуту товариства, дійшов висновку, що органом, дії якого можуть свідчити про схвалення спірних значних правочинів, є саме загальні збори учасників позивача [162]. Зважаючи на той факт, що в матеріалах справи не було доказів ані прийнятого рішення загальних зборів про надання згоди на вчинення значного правочину, ані вчинених загальними зборами дій (прийнятих рішень) щодо його подальшого схвалення, суд дійшов висновку про недійсність такого договору.

В іншій справі за позовом ТОВ «Алтанал-Агро» до ТОВ «Еко Клін Мастерс» про визнання договорів недійсними) суд також зазначає, що не можна вважати правочин схваленим особою, від імені якої його укладено, якщо дії, що свідчать про прийняття його до виконання, вчинено особою, яка і підписала спірну угоду без належних повноважень, хоча договір і виконано у повному обсязі [164].

Водночас, передбачена законом можливість схвалення чи несхвалення значного правочину після його вчинення органом товариства із перевищенням повноважень, повинна оцінюватись крізь призму прийняття таких рішень в інтересах товариства, а також не повинна суперечити чесній діловій практиці.

Погоджуємось із позицією Мельниченка Р. стосовно того, що товариство через органи управління може «використати» законодавчий імператив щодо подальшого схвалення правочинів для того, щоб ухилитися від виконання комерційно не вигідних договорів або свідомо не виконати свої зобов'язання. Варто підкреслити, що пряме несхвалення таких правочинів

завжди повинно мати розумне пояснення, а також відповідні мотиви [90, с. 56].

Так, наприклад, у справі за позовом ТОВ «Авантаж-ремі» до Вишневої міської ради Бучанського району Київської області про визнання недійсним договору суд встановив, що мав місце факт прийняття загальними зборами рішення щодо несхвалення укладення товариством значного правочину (договору) та визнання дій генерального директора щодо укладення договору неправомірними, та такими, що не можуть породжувати зобов'язання товариства за договором [187]. Однак, таке рішення було продиктоване необхідністю обґрунтувати підставність незаконного та необґрунтованого невиконання умов договору позивачем. Фактично, позивач хотів використати такий спосіб захисту права, як визнання правочину недійсним, а відтак – і здійснив відповідні дії щодо оформлення рішення загальних зборів з неправомірною метою – уникнути виконання своїх зобов'язань. Суд розглянув такі дії позивач крізь призму доктрини «*venire contra factum proprium*» (заборони суперечливої поведінки) та визнав їх зловживанням правом.

В основу доктрини «*venire contra factum proprium*» покладено засаду добросовісності. Поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, в тому числі, поведінка, яка не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона розумно покладається на них [11, с. 135; 81; 98, с. 39; 232, с. 4].

Як вказує суд у рішенні по справі №911/2394/21, поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона розумно покладається на них. Ініціювання спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів, а з метою ухилення від виконання зобов'язань, є неприпустимим [187].

Згідно ч. 4 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ», якщо замість кількох правочинів товариство могло вчинити один значний правочин, то кожен із

таких правочинів вважається значним. Водночас, конструкція цього законодавчого припису розрахована радше на його ретроспективне застосування уже при вирішенні справ, які виникають із спорів щодо значних правочинів. Базовим аспектом при вирішенні питання чи слід поширювати вимоги щодо схвалення таких правочинів уповноваженим органом товариства, є визначення наявності чи відсутності мети ухилення стороною цих правочинів від прийняття рішення про вчинення значного правочину. Адже укладення однотипних правочинів (наприклад, правочинів щодо тотожного предмету, його кількісних характеристик) один за одним ще не означає, що такі правочини мають вважатись значними. Наприклад, укладення кількох договорів поставки однакової кількості продукції, яка в сумарній вартості перевищує 50% вартості чистих активів товариства, проте проведеної в різні дати, на різні адреси тощо може свідчити про такі планомірні дії товариства, якщо вони відповідають його інтересам.

Таким чином, при вирішенні питання щодо кваліфікації кількох правочинів як значних, які окремо за своїми ознаками хоч і не підпадають під критерії значних правочинів, однак, замість їх окремого вчинення товариство могло вчинити один значний правочин, важливим є доведення наявності умислу на ділення предмету правочину саме з метою ухилення від прийняття рішення уповноваженим органом товариства про вчинення значного правочину.

3.2. Відповідальність посадових осіб за шкоду, заподіяну товариству з обмеженою/додатковою відповідальністю вчиненням значного правочину з порушенням законодавчих вимог

Посадові особи товариства повинні сумлінно та фахово реалізовувати свої права та виконувати покладені на них обов'язки задля забезпечення належного функціонування товариства і реалізації мети його створення. Укладення правочинів від імені товариства повинне мати на меті виключно забезпечення інтересів товариства, а не особистих інтересів окремих

учасників товариства чи його посадових осіб. Навіть якщо посадова особа діє без умислу заподіяти шкоду товариству, вона повинна відповідально приймати рішення щодо діяльності товариства, у тому числі при укладенні значних правочинів.

Ці твердження впливають із встановленої ч. 3 ст. 92 ЦК України вимоги, що орган або особа, яка відповідно до установчих документів юридичної особи чи закону виступає від її імені, зобов'язана діяти в інтересах юридичної особи, добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень.

Єдина спеціальна норма, яка міститься у Законі «Про ТОВ та ТДВ», і яка унормовує відповідальність посадових осіб за шкоду, заподіяну товариству з обмеженою/додатковою відповідальністю вчиненням значного правочину з порушенням законодавчих вимог, – це ч. 5 ст. 44 Закону: посадові особи товариства, винні у порушенні порядку вчинення значних правочинів, солідарно відповідають за збитки, заподіяні товариству. Очевидно, що цієї норми недостатньо для належного регулювання досліджуваних відносин.

Суб'єктом відповідальності у даному випадку є саме посадова особа або посадові особи (якщо рішення про вчинення правочину приймається колегіально, наприклад, правління товариства) товариства. Обов'язковою умовою відповідальності є вина у формі умислу або необережності. Протиправність дій посадової особи (посадових осіб) полягає в тому, що ці дії (бездіяльність) полягають саме у порушенні порядку вчинення значних правочинів (з перевищенням повноважень, без отримання згоди загальних зборів учасників товариства або іншого уповноваженого на надання згоди органу управління). Якщо рішення про вчинення значного правочину приймалося колегіально (наприклад, правлінням, радою директорів, але без отримання згоди загальних зборів), то особи, які входили до складу виконавчого органу, несуть відповідальність солідарно. Винні посадові особи повинні відшкодувати товариству збитки, під якими традиційно слід

розуміти втрати, яких товариство зазнало у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які воно зробило або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які товариство могло би реально одержати за звичайних обставин, якби його право не було порушене (упущена вигода) (ч. 2 ст. 22 ЦК України).

У відносинах з третіми особами суб'єктом правовідносин є саме товариство. Суб'єктом, який вчиняє дії від імені товариства, є виконавчий орган, а саме член або члени виконавчого органу. Ззовні ж волю виконавчого органу виражають відповідні посадові особи, які призначені загальними зборами учасників ТОВ у встановленому законодавством та локальними корпоративними актами порядку [101, с. 100]. Зважаючи на те, що реалізація повноважень цієї посадової особи призводить до виникнення, зміни чи припинення прав та (або) обов'язків товариства на підставі відповідних правочинів, діяльність посадових осіб товариства повинна завжди залишатись в рамках вимог законодавства, установчих документів товариства та його законних інтересів як суб'єкта підприємницької діяльності.

Як справедливо зазначає Спасибо-Фатеева І. В., питання про обов'язки безпосередньо пов'язане з проблематикою відповідальності за простою схемою: невиконання обов'язку має тягнути за собою відповідальність [222, с. 27]. Положення щодо закріплення відповідальності цивільно-правової характеру посадових осіб корпорацій тих чи інших організаційно-правових форм сприймаються у науковій літературі однозначно позитивно [222, с. 27].

Оскільки виконавчий орган є розпорядником активів товариства, належне виконання покладених на членів виконавчого органу обов'язків є гарантією реалізації майнових прав як самих учасників ТОВ, так і кредиторів такого товариства [101, с. 102]. Порушення може мати місце не лише в аспекті невиконання посадовою особою вимоги щодо отримання згоди на вчинення значного правочину від уповноваженого органу, але й сам

правочин може бути очевидно не вигідним для товариства та суперечити його інтересам як суб'єкта господарювання.

Так, Васильєва В. А. наводить приклади таких ситуацій. З товариства можуть виводитись кошти, майно, відчужуватись об'єкти інтелектуальної власності чи надаватись дозволи (ліцензії), без яких подальша діяльність буде або безперспективною або очевидно збитковою. Наприклад, закупівля матеріалів чи сировини, необхідність яких є необґрунтованою, оплата робіт, послуг для господарських потреб, реальність яких та зв'язок з господарською діяльністю товариства є сумнівними [93, с. 246].

Саме тому справедливо, що дії, які полягали в порушенні обов'язків посадової особи, і спричинили збитки, повинні тягти за собою відповідальність. Відшкодування збитків, які понесло товариство у зв'язку із вчиненням значного правочину його посадовою особою без отримання згоди на його вчинення (чи схвалення) є санкцією, яка покликана відновити те становище товариства, яке існувало до порушення.

Положення, які закріплюють відповідальність посадових осіб товариства за завдані збитки, ґрунтуються на наступних приписах закону. Загальні норми містяться у ст. 92 ЦК України та у ст. 89 ГК України, спеціальна норма – ч. 5 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ».

Так, згідно ч. 4 ст. 92 ЦК України, якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі. Згідно ч. 2 ст. 89 ГК України посадові особи відповідають за збитки, завдані ними господарському товариству. Відшкодування збитків, завданих посадовою особою господарському товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані, зокрема, серед іншого: діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства.

Слід зауважити, що ці норми спрямовані не лише на те, щоб компенсувати збитки, завдані юридичній особі, але й виконують превентивну (запобіжну) функцію: приймаючи рішення, посадова особа розуміє можливість понести відповідальність у разі свідомого вчинення протиправного діяння (дії чи бездіяльності), яке суперечить інтересам юридичної особи і може стати причиною заподіяння їй збитків.

Вказівка на те, що члени органу юридичної особи, які порушують свої обов'язки щодо представництва, несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі, свідчить про те, що законодавець немовби підстраховує відповідальність організації солідарною відповідальністю особи, яка виконує функції її органу. Така відповідальність має цивільно-правовий характер і настає в силу прямої вказівки закону, незалежно від домовленості сторін (юридичної особи і її органів (їх членів)). Відмова від застосування відповідальності недійсна, оскільки її застосування встановлене імперативною нормою [52, с. 39].

Відтак, для притягнення посадової особи до відповідальності, необхідним є наявність законної підстави – складу вчиненого правопорушення. Елементами складу правопорушення є: по-перше, суб'єктний склад – воно має бути вчинене посадовими особами товариства; по-друге, суб'єктивна сторона складу правопорушення має характеризуватися наявністю вини: психічного ставлення посадової особи товариства до вчинюваного нею діяння; по-третє, об'єктивна сторона складу правопорушення характеризується протиправною поведінкою посадової особи, завданими такою протиправною поведінкою господарському товариству збитками та причинно-наслідковим зв'язком таких збитків із вчиненим діянням; по-четверте, об'єкт правопорушення – це суспільні відносини щодо охорони нормального порядку ведення господарської діяльності товариства.

Варто з'ясувати кого слід відносити до посадових осіб ТОВ/ТДВ. Згідно ч. 1 ст. 42 Закону до посадових осіб товариства віднесено членів виконавчого

органу, наглядової ради, а також інших осіб, передбачених статутом товариства. Погоджуємось із позицією Щербини В. С. та Боднара В. Т., що у порівнянні із вищезазначеним переліком, визначення кола посадових осіб акціонерного товариства в Законі України «Про АТ» (аналогічні норми містить ч. 1 ст. 161 ЦК України в новій редакції), є більш вдалим за рахунок визнання посадовими особами не лише членів виконавчого органу та наглядової ради, але і їх голів [247, с. 123]. Відтак, положення ч. 1 ст. 42 Закону «Про ТОВ та ТДВ» потребує конкретизації із внесенням до переліку посадових осіб також голови виконавчого органу та голови наглядової ради (у разі її утворення).

Окрім цього, як справедливо підкреслюють у науковій літературі, в ст. 65 ГК України однозначно визначено, що посадовою особою підприємства є також головний бухгалтер підприємства, що зумовлює колізію норм Закону та ГК України. Разом із тим слід відрізнити головного бухгалтера підприємства, який працює на постійній основі та є посадовою особою, від особи, яка веде бухгалтерський облік за цивільно-правовим договором про надання послуг з бухгалтерського та податкового обліку, якщо вона не призначена на посаду на підприємстві. У останньому випадку така особа не є посадовою особою [93, с. 257].

Статус посадової особи набувається на підставі рішення уповноваженого на це органу товариства про обрання або ж призначення конкретної особи членом наглядової ради, виконавчого чи іншого органу або ж на підставі рішення засновників на етапі створення товариства. Правильним є притягнення до відповідальності власне конкретних фізичних осіб, які мають статус посадової особи і виконують певні функції у складі органу юридичної особи чи обіймають самотійні посади та наділені відповідними повноваженнями щодо вчинення правочинів від імені товариства. Відтак, і формулювання позовних вимог у разі пред'явлення позову повинне бути звернене до конкретної фізичної особи (фізичних осіб), які виконували функції органу товариства чи обіймали певні посади.

Як слушно зауважує Жорнокуй В. Г., органи товариства не здатні нести яку-небудь відповідальність, оскільки не є відокремленими в майновому плані. Таку відповідальність несуть фізичні особи – члени органів юридичної особи [48, с. 27]. За таких обставин особа, яку призначили членом органу, визнається самостійним суб'єктом цивільних правовідносин. Уповноважені особи захищені від особистої відповідальності до тих пір, доки їх дії самі по собі не стануть деліктом або не буде мати місця конфлікт особистих і корпоративних інтересів, за якого вчинені дії або поведінка пояснювала їх власні інтереси. Притягнення директорів до особистої відповідальності виключає їх визнання виявниками волі товариства (юридичної особи) [79, с. 98]. Це, на нашу думку, зумовлено тим, що, хоч виконавчий орган і діяв від імені товариства, однак переслідував іншу, неправомірну мету, або ж недбало підійшов до виконання покладених на нього обов'язків, чим спричинив заподіяння шкоди правам чи інтересам товариства.

За останні роки в судовій практиці все більше мають місце судові рішення, якими посадових осіб зобов'язують відшкодувати завдану товариству шкоду. Члени виконавчого органу знаходяться в особливо небезпечній ситуації при зміні корпоративного контролю, і саме після таких змін виникають позови до колишніх посадових осіб [49, с. 131].

Васильєва В. В. наголошує, що сукупне тлумачення норм ГК України дає підстави стверджувати, що до посадових осіб товариства можна віднести: фізичних осіб – голову та членів наглядової ради, виконавчий орган, ревізійну комісію, ревізора товариства, а також членів та голову іншого органу товариства, якщо створення такого органу передбачено статутом товариства, а також головного бухгалтера товариства – згідно зі ст. 65 ГК України [20, с. 3].

На нашу думку, суб'єктами відповідальності згідно з цієї нормою є також ті посадові особи, які уповноважені на надання згоди на укладення значного правочину, проте така згода може суперечити інтересам товариства, а окремі члени уповноваженого органу можуть мати протиправну зловмисну

домовленість із виконавчим органом товариства (а, можливо, додатково і з контрагентом товариства). Безумовно, усі ці обставини повинні бути доведені та встановлені в судовому рішенні задля можливості притягнення таких осіб до відповідальності. Якщо є кілька посадових осіб, які входять до складу колегіального органу управління, який уповноважений на прийняття певних рішень щодо значних правочинів, у разі заподіяння товариству шкоди діями такого колегіального органу, вважаємо, що його члени повинні нести солідарну відповідальність за завдані збитки. Суб'єктів відповідальності за завдання збитків товариству внаслідок порушення порядку вчинення (укладення) значних правочинів, слід розглядати ширше: це не лише та посадова особа, яка вчинила правочин без згоди уповноваженого органу, але і ті посадові особи, які надали таку згоду (або відмовили у схваленні правочину), якщо такі дії містять у собі ознаки зловживання правом та порушення прав чи інтересів товариства.

Отже, суб'єктом відповідальності є посадова особа ТОВ/ТДВ (фізична особа), незалежно від того, чи вона одноособово приймала рішення, внаслідок якого ТОВ/ТДВ було завдано збитків, чи вона входила до складу колегіального органу, який прийняв відповідне рішення. В такому разі, фізичні особи – члени такого колегіального органу нестимуть солідарну відповідальність за завдані збитки.

Об'єктивна сторона складу правопорушення, який є підставою для притягнення посадових осіб до відповідальності за заподіяння збитків товариству, характеризується протиправним діянням посадової особи, суспільно шкідливими наслідками такого діяння, які проявляються у формі заподіяних товариству збитків а також причинним зв'язком між протиправним діянням та завданими збитками.

Протиправним діянням є – дії (бездіяльність) посадових осіб товариства, які полягають у порушенні встановленого законом чи статутом порядку вчинення значних правочинів, зокрема, порядку надання згоди на їх вчинення (чи порядку схвалення) уповноваженим органом.

Важливо, щоб посадова особа товариства набула цей статус відповідно до правильно прийнятих рішень про її обрання чи призначення на таку посаду. Між посадовою особою і товариством виникають або трудові, або цивільно-правові відносини.

Між господарським товариством та його посадовою особою, зокрема, директором (дирекцією), у процесі діяльності складаються відносини довірчого характеру. При виконанні посадовою особою покладених на неї функцій, керівним для неї має стати інтерес товариства, а не власний інтерес, інтерес окремих учасників, їхніх груп чи будь-яких інших осіб.

Так, у справі за позовом Фонду гарантування вкладів фізичних осіб до відповідачів фізичних осіб ВС в мотивувальній частині Постанови вказує, що протиправна поведінка посадової особи може виражатись не лише у невиконанні обов'язків, що прямо встановлені законом або установчими документами, чи перевищенні повноважень при вчиненні певних дій від імені товариства, а також і у неналежному чи недобросовісному виконанні таких дій без дотримання меж нормального господарського ризику, з особистою заінтересованістю чи при зловживанні своїм розсудом, прийнятті очевидно необачних чи марнотратних рішень; тому за наслідками таких дій посадова особа має нести юридичну відповідальність у вигляді відшкодування збитків [143].

Поведінка посадових осіб господарського товариства повинна відповідати міжнародним Принципам корпоративного управління Організації економічного співробітництва та розвитку. Ці принципи закріплюють такі основні фідучіарні обов'язки директорів підприємства, як: обов'язок дбайливого ставлення (діяти добросовісно на користь розвитку підприємства, приділяючи достатньо часу, зусиль і професійних навичок управлінню ним) та обов'язок лояльності (уникати конфлікту інтересів і діяти під час ухвалення рішень щодо діяльності підприємства лише в інтересах останнього). Головною метою фідучіарних обов'язків є необхідність забезпечення економічного розвитку підприємства, а відповідно

недотримання таких базових обов'язків може призвести до завдання збитків підприємству і зобов'язання їх відшкодувати [143].

Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства, є розпорядником його активів. В контексті процедури укладення значних правочинів, він є чітко обізнаним із відповідними положеннями статуту товариства, предметом правочину, який вчиняється товариством або іншими критеріями, які зумовлюють віднесення такого правочину до категорії значних правочинів, а відтак – і обізнаним із потребою отримання згоди загальних зборів товариства чи іншого уповноваженого органу.

Погоджуємось із позицією Ватраль М. та Оверко Г., що директор товариства (чи дирекція) перед підписанням будь-якого договору повинен перевірити, чи не належить такий правочин до значних та чи не потрібно спершу отримати згоду від загальних зборів учасників, оскільки у разі невиконання зазначеної вимоги такі договори можуть бути визнані недійсними в судовому порядку, а посадові особи товариства, винні у порушенні порядку вчинення значних правочинів, можуть понести солідарну відповідальність за збитки, заподіяні товариству [22, с. 33].

Водночас слід зробити деякі уточнення. У разі, якщо товариством погоджено інший механізм вияву волі щодо надання згоди на вчинення правочинів (укладення договорів), для прикладу, механізм щоквартального схвалення таких правочинів постфактум, директор повинен подбати про те аби надати у визначений термін уповноваженому органу такі вчинені ним правочини для ознайомлення та схвалення в порядку, встановленому ст. 46 Закону «Про ТОВ та ТДВ».

Класичним прикладом порушення виконавчим органом порядку вчинення значних правочинів, який випливає із законодавчої норми ч. 2 ст. 44 Закону, є вчинення самостійно, без погодження загальних зборів учасників товариства, правочину, вартість предмету якого перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності.

Так, у справі за позовом учасника ТОВ «ТБК Полімерні технології» в інтересах ТОВ до ОСОБА_2 про стягнення 378220,00 грн, судом було задоволено позов учасника товариства в інтересах товариства до посадової особи – директора про відшкодування збитків, завданих вчиненням значного правочину (прощення боргу на підставі ч. 1 ст. 605 ЦК України) з порушенням встановленого порядку надання згоди на вчинення такого правочину [192].

У цій справі судом було встановлено, що не лише був сам факт формальної невідповідності процедури погодження (чи наступного схвалення правочину) загальними зборами, але й сам правочин не відповідав інтересам товариства, адже значно зменшував його капітал, погіршуючи фінансове становище. Відтак, мали місце протиправні дії посадової особи цього товариства – директора. Наслідком таких неправомірних безпідставних дій стало зменшення майнових (фінансових) благ товариства. Між діями такої посадової особи та негативними наслідками (збитками) для товариства існував безпосередній причинний зв'язок.

Відповідно до статей 6, 13 ЦК України добросовісність і розумність поведінки посадової особи презюмується, а доведення протилежного – є завданням того суб'єкта, який звернувся з відповідною позовною вимогою. Чіткого переліку критеріїв визначення добросовісності дій органів управління юридичної особи у нормативно-правових актах України та судовій практиці не існує. Добросовісність є оціночною категорією та залежить від конкретних фактичних обставин.

Порушення порядку вчинення значних правочинів має складний характер як діяння, що є елементом складу правопорушення. Класично, діяння може мати форму дій чи бездіяльності. Бездіяльність є підставою для притягнення до відповідальності лише в тих випадках, коли активна поведінка особи, на яку покладался обов'язок здійснити такі активні дії, могла б запобігти заподіянню збитків. Відтак, Кологойда О. справедливо зауважує, що бездіяльність є причиною збитку лише в тому випадку, якщо

буде доведено, що активність відповідача запобігла б нанесенню шкоди корпорації [64, с. 66].

Власне, для порядку вчинення значних правочинів характерним є симбіоз активної поведінки посадової особи – вчинення правочину від імені товариства, яке слід розглядати як активні дії (що полягають, серед іншого, в створенні та підписанні відповідних документів, виданні актів, оформленні та підписанні актів виконаних робіт з контрагентами тощо); та пасивної поведінки, яка полягає у бездіяльності щодо скликання загальних зборів чи ініціювання розгляду іншим уповноваженим органом питання щодо отримання згоди на вчинення правочину або ж схвалення вже вчиненого значного правочину. Задля констатації факту наявності порушення, має бути доведено і факт активних дій посадової особи щодо укладення правочину, і факт бездіяльності щодо отримання щодо нього згоди (схвалення) уповноваженого органу.

Так, виходячи з положень ст.638 ЦК України щодо укладення договору, під визначенням «укладення» слід розуміти такі дії: прийняття рішення на укладення договору, досягнення сторонами згоди щодо всіх істотних умов договору (погодження умов), підписання сторонами відповідного договору [190].

Трапляється практика, в якій підставою для відмови в задоволенні позовних вимог, серед іншого, є і факт не доведення наявності активних протиправних дій. Відтак, задля можливості притягнення посадової особи до відповідальності, судом має бути встановлено основний факт у вчиненому порушенні – правочин має бути вчинено (договір – укладено).

Зокрема, у справі за позовом ОСОБА_1 в інтересах ТОВ «Чарівний Лан» до фізичної особи ОСОБА_2 про стягнення 1 851 550,25грн. суд відмовив у задоволенні позовних вимог заявлених до посадової особи товариства – директора, про стягнення збитків. В обґрунтування позовних вимог позивач посилався на те, що під час службового розслідування встановлено факт неналежного виконання посадових обов'язків директором Товариства, що

полягало в укладенні договору поставки з перевищенням своїх повноважень, тобто без отримання згоди загальних зборів учасників товариства [197].

Основним аргументом у цій справі був встановлений судом факт неукладення договору поставки, адже договір було підписано не відповідачем (що встановлено на підставі висновку експерта), на договорі відсутня печатка товариства, а відтак – такий договір є неукладеним (правочин невчиненим), тобто таким, що не відбувся. Окрім цього, відсутність факту укладення договору підтверджувалась тим, що товарно-матеріальні цінності на адресу товариства-контрагента не поставлялись, товаророзпорядчі документи не виписувались, грошові кошти від контрагента з призначенням платежу, яке містить посилання на договір поставки або дозволяє ідентифікувати платіж з даним договором, не надходили. Отже, права та обов'язки за таким договором між постачальником та покупцем не набуті, а правовідносини не виникли.

Ще одним елементом, обов'язкова наявність якого, в сукупності із іншими елементами складу цивільного правопорушення, є підставою для притягнення посадової особи до відповідальності, є збитки – прямі збитки та упущена вигода (ч. 2 ст. 22 ЦК). Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі.

Так, в аналізованій справі за позовом ОСОБА_1 в інтересах Товариства з обмеженою відповідальністю «Чарівний Лан» до Фізичної особи ОСОБА_2 про стягнення 1 851 550,25грн. однією із підстав для відмови в задоволенні позовних вимог, заявлених учасником в інтересах товариства, було те, що позивач не довів наявності збитків у товариства, учасником якого він є [197].

Збитки мають бути завдані безпосередньо товариству, а не його учасникам. І звертатись з позовом про притягнення до відповідальності посадових осіб повинно або товариство безпосередньо, або ж його учасник, але від імені товариства (а не від власного імені) шляхом пред'явлення похідного позову, як це мало місце в аналізованій судовій справі.

Обов'язковою умовою покладення відповідальності також має бути наявність безпосереднього причинного зв'язку між неправомірними діями та бездіяльністю і збитками. Збитки мають бути об'єктивним наслідком поведінки посадової особи товариства, тобто протиправна поведінка конкретної особи (осіб), на яку покладається відповідальність, є тією безпосередньою причиною, що необхідно та невідворотно спричинила збитки.

У справі за позовом ТОВ «Компанія «Газ ресурс»» до ОСОБА_1 про стягнення 4 344 960,64 грн. Велика Палата ВС також наголосила на тому, що обов'язковим елементом складу правопорушення, який має бути доведений для встановлення наявності підстави для притягнення посадової особи до відповідальності за завдані товариству збитки, є наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями заподіювача шкоди та самою шкодою. При вирішенні спору суд наголосив, що існує причинно-наслідковий зв'язок між діями відповідача як посадової особи ТОВ «Компанія «Газ ресурс»» та наявністю збитків у останнього у зв'язку із втратою дозволу, переоформленого за згодою ОСОБА_1 на ТОВ «Надрагазресурс» [119].

В англо-американській системі ця проблема вирішується за допомогою спеціального процесуального інституту розкриття та надання доказів, який займає лівову частку у процесі доказування в межах доктрини зняття «корпоративної вуалі». Більшість положень цього інституту зводиться до закріплення презумпції причинно-наслідкового зв'язку між протиправними діями контролюючої особи (бенефіціара) та нанесеною шкодою кредиторам юридичної особи (корпорації) [64, с. 65].

Водночас, презумпція наявності та причинно-наслідкового зв'язку могла б зумовити небажання осіб входити до складу керівних органів товариства (зокрема, виконавчого органу), зважаючи на потенційну можливість бути притягнутим до юридичної відповідальності за збитки товариства і потребу у спростуванні існуючої презумпції, тобто доведенні ними (як відповідачами) відсутності причинно-наслідкового зв'язку між їхніми діями (які позивачі

можуть під різними кутами зору розглядати як такі, що суперечать інтересам товариства чи принципу добросовісності і розумності) та завданими збитками. Відсутність такої презумпції є своєрідним захистом посадових осіб від необґрунтованих позовів учасників товариства у разі, якщо прийняті рішення не задовольнятимуть їх інтереси.

Оцінюючи вину як елемент складу правопорушення, що є підставою для притягнення до відповідальності за завдані товариству збитки, слід зауважити, що у ч. 5 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ» вказано про посадових осіб, які «винні у порушенні порядку вчинення значних правочинів». Згідно ч. 1 ст. 614 ЦК України особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.

Відтак, як слушно зауважила Кологойда О., вина є обов'язковим елементом складу правопорушення з огляду на загальні положення господарського та цивільного законодавства про відшкодування збитків, деліктну та договірну відповідальність. Ігнорування вини як самостійного елементу корпоративного правопорушення веде до того, що діяльність керівника юридичної особи фактично прирівнюється до підприємницької, що суперечить «правилу ділового рішення» [64, с. 65].

Аналіз цивілістичної доктрини дозволяє усі висловлені погляди щодо розуміння вини загалом звести до двох концептуальних підходів. Перший (психологічний) – становлять погляди тих вчених, які розуміють вину як «психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки» (М. М. Агарков, О. С. Іоффе, І. С. Канзафарова, Г. К. Матвеев, В. А. Ойгензіхт та ін.). Другий підхід у розумінні вини юридичної особи становить «поведінська теорія» (М. І. Брагінський, В. В. Вітрянський, Є. О. Суханов, Н. В. Козлова, М. М. Хоменко та ін.), за якою для визначення вини використовується абстрактна модель очікуваної поведінки у конкретній ситуації розумного і

добросовісного учасника майнового обороту. Тобто особа визнається невинуватою, якщо за умови того ступеня турботливості та обачності, якого від неї вимагалось за характером зобов'язання та умовами обороту, вона здійснила всі заходи належного виконання зобов'язання [47, с. 161].

На нашу думку, поведінкова теорія радше окреслює певні межі «об'єктивно істинної», належної поведінки. Так, з однієї сторони, можливо змодельовати ідеальну поведінку, яка відображала б повністю встановлений статутом чи законом порядок вчинення значних правочинів. Можна взяти таку поведінку за модель для порівняння із тією, яка мала би визначити наявність чи відсутність вини посадової особи. Проте, з іншої сторони, навіть така, здавалося б, об'єктивна істина в діях для кожної особи (зокрема, і для осіб, які здійснюватимуть правозастосування, суддів) може бути мислима по-своєму, з певним рівнем суб'єктивізму. І з врахуванням алеаторного характеру підприємницької діяльності, важко без оцінки психічного ставлення суб'єкта відповідальності оцінити той ризик, який був допущений в конкретній справі і внаслідок якого було завдано збитків: чи це нормальний підприємницький ризик, притаманний звичайному веденню господарської діяльності, чи ризик, допущений посадовою особою свідомо, завідомо розуміючи його наслідки для товариства.

Так, наприклад, укладення правочину з ненадійним контрагентом, який потенційно не матиме реальної можливості здійснити виконання (наприклад, повернути грошові кошти за договором позики), дійсно можна розглядати як певного роду недбалість з боку виконавчого органу (в окремих випадках – як зловмисну домовленість з метою отримання власної вигоди), а його дії можна трактувати як такі, що суперечать інтересам товариства. Водночас, неможливість виконання правочину контрагентом чи настання інших обставин, які, разом із правовими наслідками вчиненого значного правочину (з порушенням порядку отримання згоди чи схвалення від уповноваженого органу товариства) призвели до заподіяння збитків товариству, може мати місце уже після вчинення правочину (укладення договору).

Тому у кожному конкретному випадку дії посадової особи слід оцінювати крізь призму правила ділового рішення, засад розумності і добросовісності. А факт недбалості чи умисних дій посадової особи, які спричинили матеріальні збитки товариству, як і самі збитки у формі неповернених грошових коштів, які були предметом договору позики, слід доводити в судовому порядку з врахуванням нормального ризику ведення підприємницької діяльності.

В цьому аспекті підтримуємо позицію, яка висловлена у науковій літературі, про те, що самі собою негативні наслідки, викликані діями директора (чи іншої посадової особи), не дають підстави для притягнення його до відповідальності, оскільки можливість настання таких наслідків пов'язана з ризиком підприємницької діяльності, а особливістю корпоративної відповідальності є «правило ділового рішення», згідно з яким для притягнення до відповідальності має бути доведено, що дії (бездіяльність) порушника не відповідали умовам ділового обороту або звичайного підприємницького ризику. Це правило, по суті, залишає директору право на «бізнес-помилку» [64, с. 65]. Окрім цього, вважаємо, що і сама конструкція самостійної правосуб'єктності юридичної особи дає підстави стверджувати, що не кожні збитки, які понесла така особа внаслідок звичайного ризику підприємницької діяльності, можна «намагатись» стягнути із посадової особи, яка прийняла рішення, в тому числі і щодо укладення значного правочину.

Так, зокрема, у справі за позовом Ligion Trading Limited (Ліджин Трейдинг Лімітед) в інтересах позивача ТОВ «Хот-Сток» до ОСОБА_1 про відшкодування збитків (1 495 000 грн.), заподіяних юридичній особі її посадовою особою, суд розглянув позовну вимогу про відшкодування збитків, завданих директором товариства укладенням значного правочину без попереднього отримання згоди на це загальних зборів учасників. Суд встановив, що йшлося про укладення договору про надання цільової поворотної фінансової допомоги для потреб господарської діяльності іншого

товариства [186]. Суд вказав, що згідно із матеріалами справи, цей договір справді підпадав під критерії значного правочину, адже згідно із положеннями статуту товариства до виключної компетенції загальних зборів учасників товариства було віднесено прийняття рішень про укладення всіх інших договорів (угод, правочинів), якщо ціна (сума) такого одного договору (угоди, правочину) (або пов'язаних між собою договорів) складає більше ніж 100 000 грн. Також, як було встановлено судом, строк повернення наданої цільової поворотної фінансової допомоги за трьома договорами є таким, що настав. Водночас, в матеріалах справи було наявне платіжне доручення про часткове повернення фінансової допомоги згідно із цим договором. Також згідно із матеріалами справи, за ухвалою Господарського суду Одеської області від 25.08.2021 р. у справі № 916/329/21 було визнано грошові вимоги позивача до контрагента за договором у сумі 1 495 000 грн. та включено вказану суму у четверту чергу задоволення вимог кредитора, що є свідченням того, що ці кошти будуть повернуті позивачу, що виключає стягнення цієї суми з відповідача.

Відтак, вирішуючи питання відповідальності посадової особи перед юридичною особою, суд виходив із презумпції, що така посадова особа діяла в найкращих інтересах товариства, а її рішення були незалежними та обґрунтованими.

На нашу думку, безмовно, слід виходити із базового розуміння алеаторного характеру підприємницької діяльності. Якщо посадова особа не знала і не могла знати про те, що в контрагента можуть виникнути труднощі з виконанням своїх обов'язків за зобов'язанням, яке є значним правочином, а діяла добросовісно з ціллю реалізації товариством його мети створення та задля реального забезпечення його інтересів, не слід розглядати такі дії посадової особи як недобросовісні.

Жорнокуй В.Г., описуючи дію правила Business Judgment Rule, слушно зауважує, що навіть найбільш добросовісний керівник може прийняти рішення, яке в подальшому може порушити інтерес товариства. Така особа

має приймати рішення, будучи належним чином інформованою про справу і не мати особистого інтересу в ній. Такий підхід є способом попередження необґрунтованих позовів до членів органів товариства, допомагає їм не боятися свавільного притягнення до відповідальності та приймати обґрунтовані, навіть ризиковані рішення, які є необхідними для ефективного і цілеспрямованого здійснення підприємницької діяльності. Отже, такий підхід не дозволяє учасникам перетворювати суд на «зброю» для звільнення з посад «незручних» посадових осіб (для цього в законодавстві передбачені спеціальні способи) [50, с. 75]. Вважаємо, що саме для цього законодавець вводить поняття винного заподіяння шкоди товариству, оскільки саме вина посадової особи (керівника товариства) є складовою цивільного правопорушення щодо заподіяння шкоди товариству внаслідок укладення значного правочину. Безумовно, відсутність вини керівника, плюс ризиковість (алеаторність) підприємницької діяльності (але алеаторність не слід плутати з безвідповідальним прийняттям управлінських рішень відповідними посадовими особами товариств) фактично усуває можливість притягнення до відповідальності відповідної посадової особи товариства за шкоду, яка може бути заподіяна товариству внаслідок укладення значного правочину з порушенням законодавчих вимог.

Законодавство (ст. 92 ЦК України, ст. 89 ГК України) не передбачає підстав для обмеження відповідальності посадової особи залежно від ступеня її вини та дій інших учасників товариства. Також не диференційовано і засоби відповідальності за завдані збитки в залежності від форми вини: умислу чи необережності.

Відтак, вважаємо, що для встановлення факту порушення посадовою особою товариства своїх обов'язків та факту протиправності дій посадової особи, окрім формальних підстав, слід враховувати також: факт відповідності вчиненого правочину статутним цілям товариства та його інтересам на конкретному етапі здійснення господарської діяльності; правові наслідки від вчинення правочину, які повинні настати згідно із його змістом на підставі

факту його вчинення, у порівнянні із тим станом прав та обов'язків товариства та його контрагента (за наявності), який має місце на момент вирішення питання про факт наявності порушення; факт обізнаності посадової особи із фінансовим станом контрагента та його реальною спроможністю виконати свої зобов'язання за двостороннім правочином із дотримання меж нормального господарського ризику; відповідність дій посадової особи правилу ділового рішення, вимогам розумності та добросовісності; належним чином підтверджену наявність (відсутність) дій контрагента, які спрямовані на виконання правочину; наявність (відсутність) часткового виконання обов'язків контрагентом; визнання контрагентом своїх обов'язків та виявлення наміру виконання своїх обов'язків за договором та інші обставини, які можуть свідчити про відповідність (чи суперечність) вчинюваних посадовою особою дій інтересам товариства.

Варто проаналізувати певні процесуальні особливості притягнення посадової особи до відповідальності за завдані товариству збитки внаслідок укладення значного правочину із порушенням порядку (за відсутності згоди уповноваженого органу чи його схвалення), які впливають із того, що саме виконавчий орган, зазвичай, і може подавати позови від імені товариства. Більше того, одна і та ж особа не може представляти інтереси позивача, і, водночас, бути відповідачем в суді. Це є відвертим конфліктом інтересів. Закономірно, що посадова особа виконавчого органу не ініціюватиме притягнення самої себе до відповідальності. Саме тому, зазвичай, такі справи виникають уже після зміни директора товариства, коли новий виконавчий орган виявляє порушення (або порушення, які припускаються і існують на думку нових посадових осіб товариства або на думку його учасників), допущені посадовою особою, яка раніше обіймала цю посаду, а також з'ясовує факт заподіяння товариству збитків внаслідок таких дій, згодом ініціюючи відповідні судові провадження про відшкодування збитків.

Окрім цього, задля забезпечення інтересів товариства, законодавець вводить інститут похідного позову. Відповідно до ч. 1 ст. 54 ГПК України

власник (власники), учасник (учасники) юридичної особи, якому (яким) сукупно належить 5 і більше відсотків статутного капіталу товариства або частка у власності юридичної особи якого (яких) сукупно становить 5 і більше відсотків, може (можуть) подати в інтересах такої юридичної особи позов про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі її посадовою особою.

Кологойда О. зазначає, що справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (зокрема й посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом учасника, акціонера такої юридичної особи, поданим в її інтересах (похідний позов) є справами, що підвідомчі господарським судам. Зазначена категорія спорів є окремою категорією спорів (п. 12 ч. 1 ст. 20 ГПК України), що обумовлює питання про правовий характер такого спору. Оскільки такий похідний позов подає учасник юридичної особи в інтересах юридичної особи з вимогами щодо відшкодування понесених товариством збитків внаслідок неналежного корпоративного управління, то зазначений позов можна трактувати як реалізацію корпоративного права учасника (акціонера) на управління юридичною особою. Ця категорія спорів визнається корпоративними і в науковій літературі [65, с. 250].

Законодавчо закріпленим є не лише можливість пред'явлення в таких випадках похідного позову одним учасником, а ще й кількома учасниками, сума розміру часток яких становить 5 і більше відсотків від статутного капіталу товариства. Слід зауважити, що до 27.07.2022 р. відсотковий поріг володіння часткою у статутному капіталі товариства був вдвічі вищим та становив 10 відсотків (ч. 1 ст. 54 ГПК України), що викликало наукові дискусії щодо можливості міноритарних учасників зреалізувати право на звернення до суду від імені товариства. Однозначно, внесення відповідних змін є прогресивним кроком, який надає можливість захистити права товариств, які мають значну кількість учасників, не лише за позовом того

учасника, який має значний розмір частки, але й тих, частка у статутному капіталі товариства яких сукупно становить 5 і більше відсотків.

Механізм притягнення посадової особи до відповідальності за завдані товариству збитки не може слугувати засобом захисту корпоративних прав учасників самого товариства, хоч конкретний значний правочин, і завдані ним збитки опосередковано можуть впливати на інтереси учасника товариства. Позов повинен бути обґрунтований порушенням прав та інтересів товариства як суб'єкта відповідних правовідносин, що проявилось у заподіянні товариству збитків внаслідок порушення посадовою особою товариства порядку вчинення значних правочинів, а саме: вчинення їх без відповідної згоди уповноваженого органу або ж без їх подальшого схвалення.

Відтак, з врахуванням самостійної правосуб'єктності товариства, наявності його власної мети створення, цілей господарської діяльності, слід відмежовувати інтереси учасника (та його збитки, зокрема, упущену вигоду) та збитки товариства.

Отже, похідний позов учасником (учасниками) товариства може бути поданий лише з метою захисту прав та інтересів самого товариства. Водночас опосередковано учасник, який подає такий позов, намагається захистити і свої права, оскільки такий учасник є бенефіціаром товариства і має право на дивіденди, має право на одержання частини майна товариства при виході зі складу учасників тощо. Тому майнові інтереси учасника товариства також порушуються протиправними діями посадової особи (посадових осіб), які вчинили відповідний значний правочин, що в подальшому прямо завдало збитків товариству і опосередковано – учасникам (учаснику) товариства.

У разі відкриття провадження за таким позовом саме товариство набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди учасника (учасників), який (які) подав (подали) позов. Реалізація таких спеціальних прав позивача, як відмова від позову, зменшення позовних вимог, подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду можуть бути використані як інструменти зловживання правом

посадовими особами товариства, які представляли б інтереси товариства в суді. Як справедливо зазначає Ковалишин О. Р., інститут похідного позову власне тому і ефективний, що забезпечує можливість захисту інтересів юридичної особи у разі неможливості ініціювання провадження нею безпосередньо [62, с. 63].

Посадова особа, до якої пред'явлений позов, не вправі представляти юридичну особу та призначати іншу особу для представництва юридичної особи в даній справі. Очевидно, що це законодавче положення спрямоване на уникнення конфлікту інтересів, який виникає між особою, яка набуває статусу позивача та суб'єктом, який є відповідачем у справі.

До закінчення підготовчого засідання у справі інший учасник (учасники) товариства має (мають) право приєднатися до поданого позову шляхом подання до суду відповідної заяви, після чого він (вони) набуває (набувають) таких самих процесуальних прав та обов'язків, як і учасник, який подав позов.

Із формулювання ч. 5 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ» чітко не вбачається, що йдеться виключно про класичну цивільно-правову відповідальність посадових осіб. Відтак, можливо припустити, що за заподіяння збитків товариству до посадової особи можуть застосовуватись і інші санкції. Зокрема, така посадова особа може нести кримінальну відповідальність, якщо вчинені нею дії містили ознаки складу кримінального правопорушення.

Так, наприклад, у справі за позовом ТОВ «Науково-виробнича фірма «Водполімер»» до ТОВ «Сіверекополімер» і ТОВ «Ріелті-Естейт» про визнання недійсними договорів щодо нерухомого майна та застосування наслідків віндикаційного позову суд у рішенні вказав, що укладенню значного правочину, що безпосередньо було пов'язано із ним, передували дії із підробки документів – статуту (ст. 366 Кримінального кодексу України – «службове підроблення») з метою розширення своїх повноважень, що свідчило про наявність зловмисних намірів представника товариства щодо

укладення значного правочину без згоди уповноваженого органу та чітке усвідомлення ним відсутності у нього повноважень на укладення спірного правочину [149]. У цій справі директор уклав значний правочин від імені товариства на вкрай не вигідних для нього умовах на підставі підробленого статуту з власною вигодою і з корисливих мотивів. Фактично – уклав його з перевищенням повноважень, оскільки статут, який він подав контрагенту для ознайомлення, був підробленим.

Як слушно зауважує Прокоп'юк А., це зумовлено, в тому числі, тією обставиною, що відповідальність, відповідно до норм публічного права, не виключає застосування за одне і те саме порушення кримінальної та цивільно-правової (майнової) відповідальності, оскільки остання виконує правовідновлюючу функцію, а перша має характер покарання [179, с. 177].

Згідно ч. 3 ст. 99 ЦК України повноваження члена виконавчого органу можуть бути в будь-який час припинені або він може бути тимчасово відсторонений від виконання своїх повноважень. На нашу думку, такі заходи також можна розглядати як свого роду засіб відповідальності за порушення своїх посадових обов'язків, у тому числі і за укладення значного правочину без дотримання положень закону і статуту товариства, які вимагають погодження його укладення (чи схвалення) уповноваженим органом. Таке відсторонення, згідно із позицією Конституційного Суду України, висловленою в його Рішенні від 12.01.2010 р. №1-рп/2010 не є відстороненням працівника від роботи в розумінні ст. 46 Кодексу законів про працю України [208].

Закон дещо деталізує положення ЦК України. Зокрема, відповідно до ч. 13 ст. 39 Закону «Про ТОВ та ТДВ» повноваження одноосібного виконавчого органу чи голови колегіального виконавчого органу можуть бути припинені або він може бути тимчасово відсторонений від виконання своїх повноважень лише шляхом обрання нового одноосібного виконавчого органу чи голови колегіального виконавчого органу або тимчасових виконувачів їхніх обов'язків. У разі припинення повноважень одноосібного

виконавчого органу або члена колегіального виконавчого органу договір із цією особою вважається припиненим. Статутом товариства може бути передбачено вимогу про обрання нових членів чи тимчасових виконувачів обов'язків для всіх членів колегіального виконавчого органу. Прийняття такого рішення віднесено згідно із п. 7 ч. 2 ст. 30 Закону «Про ТОВ та ТДВ» до виключної компетенції загальних зборів товариства.

Також важливо розмежувати юрисдикцію спорів щодо оскарження рішення про звільнення чи відсторонення від виконання обов'язків керівника чи члена виконавчого органу суб'єкта господарювання – юридичної особи. У Постанові від 13.10.2020 р. у Справі № 683/351/16-ц ВС однозначно висловився щодо визначення юрисдикції спору про припинення повноважень посадових осіб, а саме: за правилами цивільного судочинства треба розглядати спори, в яких позивач оскаржує законність розірвання з ним трудового договору з підстав, передбачених КЗпП України, крім такого розірвання за п. 5 ч. 1 ст. 41 КЗпП України (припинення повноважень за ч. 3 ст. 99 ЦК України). До юрисдикції господарського суду належать спори, у яких позивач, повноваження якого як керівника юридичної особи (її виконавчого органу) припинені за ч. 3 ст. 99 ЦК України, п. 5 ч. 1 ст. 41 КЗпП України, оскаржує законність дій органу управління юридичної особи (загальних зборів) щодо такого припинення повноважень (звільнення).

Відтак ініціювання розгляду питання притягнення посадової особи товариства до відповідальності за збитки, завдані у зв'язку із вчиненням значного правочину (укладенням договору), є можливим шляхом пред'явлення позову від імені товариства виконавчим органом з іншим (новим складом) або ж учасником цього товариства шляхом пред'явлення похідного позову згідно вимог ст. 54 ГПК України. Розгляд такої категорії справ належить до юрисдикції господарських судів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Закон «Про ТОВ та ТДВ» втілює принцип диспозитивності правового регулювання корпоративних відносин, відповідно до якого товариства мають право: самостійно визначати критерії віднесення правочинів до категорії значних; самостійно визначати уповноважені органи, які вправі приймати рішення про надання згоди на вчинення значного правочину чи наступне його схвалення; відступити від законодавчої вимоги про надання згоди загальними зборами товариства на укладення правочину, вартість предмету якого перевищує 50 відсотків вартості чистих активів товариства відповідно до останньої затвердженої фінансової звітності і визначити інший орган, що може приймати відповідне рішення.

Для унормування проблемних ситуацій щодо укладення значних правочинів на початку діяльності товариств запропоновано доповнити ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ» частиною 6: «Правило, встановлене ч. 2 цієї статті, застосовується для новостворених товариств після спливу 6 місяців з моменту їх державної реєстрації, якщо менший строк не встановлено статутом товариства».

2. За відсутності прямої законодавчої вказівки щодо моменту, на який має визначатися вартість предмету правочину, обґрунтовано, що така має визначатися на момент його вчинення (на момент укладення договору).

У разі, якщо вартість предмету окремих договорів наперед визначити практично неможливо (договори, виконання яких є триваючим в часі, з умовами про виконання частинами – поставка товарів, надання послуг, виконання робіт тощо), варто орієнтуватися на загальну суму договору, яка сплачується або ж отримується стороною впродовж усього строку його чинності.

3. Встановлено, що факт надання згоди на вчинення значного правочину загальними зборами ТОВ/ТДВ чи іншим органом товариств, згідно положень статуту, не розглядається як умова його дійсності. Така оцінка впливає і з аналізу судової практики. Надання згоди уповноваженим органом товариств

на вчинення значного правочину не розцінюється як етап в його укладенні, а розглядається крізь призму наявності в органі товариства необхідного обсягу повноважень. Відтак, значні правочини, вчинені без згоди уповноваженого органу товариств, вважаються такими, що вчинені з перевищенням повноважень відповідним органом товариств.

4. У разі визнання недійсним значного правочину ТОВ/ТДВ підлягають застосуванню нормативні приписи, встановлені ЦК України щодо підстав та порядку визнання правочинів недійсними.

Відсутність рішення уповноваженого органу товариства про надання згоди на вчинення значного правочину в сукупності з іншими обставинами може слугувати підставою для визнання правочину недійсним. Як засвідчує аналіз судової практики такими обставинами є: активні дії товариств чи його учасників, які засвідчують, що такий правочин не відповідає інтересам товариства; можливість (неможливість) визначення того, чи правочин дійсно є значним для товариств, а відтак – і обізнаність сторін правочину (особливо контрагента товариства) про факт того, що він є значним; притягнення особи, яка вчинила такий правочин з перевищенням повноважень, до відповідальності тощо.

5. Згідно імперативного припису ч. 1 ст. 46 Закону «Про ТОВ та ТДВ» значний правочин, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення.

У відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Для впорядкованості відносин щодо схвалення значного правочину рекомендовано встановлювати у локальних актах товариств часові рамки такого схвалення, наприклад, щомісячно, щоквартально чи щорічно.

Несхвалення укладеного і частково (чи повністю) виконаного значного правочину, який вчинений із порушенням встановленого законом чи статутом порядку надання згоди на його вчинення, без жодних мотивів, які вказують на невідповідність такого правочину інтересам товариства, є зловживанням своїм правом, яке спрямоване на завдання шкоди контрагенту. Несхвалення значного правочину, зумовлене небажанням здійснювати розрахунки чи вчиняти інші дії згідно із існуючими зобов'язаннями товариства, суперечить правилам чесної ділової практики.

6. За договором (у тому числі значним правочином), укладеним товариством, права та обов'язки набуває саме товариство як сторона договору. Вчиненням значного правочину товариств з порушення встановленого законом чи локальними актами порядку потенційно може створюватися загроза порушення корпоративних прав учасників. Застосування похідних позовів може слугувати механізмом захисту їх прав.

Встановлено, що похідний позов може бути поданий учасником (учасниками) товариства лише з метою захисту прав та інтересів самого товариства. Доведено, що опосередковано учасник (учасники), який (які) подає (подають) такий позов, намагається захистити не лише права товариства, а й свої права також, оскільки такий учасник є бенефіціаром товариства і має право на дивіденди, має право на одержання частини майна товариства при виході зі складу учасників тощо.

У разі відкриття провадження за таким позовом саме товариство набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди учасника (учасників), який (які) подав (подали) позов. Доведено, що реалізація таких спеціальних прав позивача, як відмова від позову, зменшення позовних вимог, подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду можуть бути використані як інструменти зловживання

правом посадовими особами товариства, які представляли б інтереси товариства в суді.

7. На підставі аналізу чинного законодавства та практики його застосування досліджено підстави та характер відповідальності посадових осіб ТОВ/ТДВ за збитки, заподіяні товариствам.

Суб'єктом відповідальності є посадова особа ТОВ/ТДВ (фізична особа), незалежно від того, чи вона одноособово приймала рішення, внаслідок якого товариствам було завдано збитків, чи вона входила до складу колегіального органу, який прийняв відповідне рішення. Фізичні особи – члени колегіального органу несуть солідарну відповідальність за завдані збитки.

Суб'єктом відповідальності є не лише посадові особи, які вчинили правочин без згоди уповноваженого органу, але і ті посадові особи, які надали таку згоду (або відмовили у схваленні правочину), якщо такі дії містять у собі ознаки зловживання правом та порушення прав чи інтересів товариства.

Проаналізовано склад правопорушення, що є підставою притягнення посадової особи до відповідальності. Досліджено об'єктивну сторону складу правопорушення, що проявляється у протиправності дій посадової особи (невиконанні нею свої посадових обов'язків), структуру збитків (прямі збитки та упущена вигода), що є у прямому причинному зв'язку з фактом протиправності; вину як умову відповідальності.

Для встановлення факту порушення посадовою особою товариства своїх обов'язків та факту протиправності її дій, окрім формальних підстав, слід враховувати: факт відповідності вчиненого правочину статутним цілям товариства та його інтересам на конкретному етапі здійснення господарської діяльності; правові наслідки від вчинення правочину, які повинні настати згідно із його змістом на підставі факту його вчинення, у порівнянні із тим станом прав та обов'язків товариства та його контрагента (за наявності), який має місце на момент вирішення питання про факт наявності порушення; факт обізнаності посадової особи з фінансовим станом контрагента та його

реальною спроможністю виконати свої зобов'язання за двостороннім правочином із дотримання меж нормального господарського ризику; відповідність дій посадової особи правилу ділового рішення, вимогам розумності та добросовісності; належним чином підтвержену наявність (відсутність) дій контрагента, які спрямовані на виконання правочину; наявність (відсутність) часткового виконання обов'язків контрагентом; визнання контрагентом своїх обов'язків та виявлення наміру виконання своїх обов'язків за договором та інші обставини, які можуть свідчити про відповідність (чи суперечність) вчинюваних посадовою особою дій інтересам товариства.

РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРІВ У РАЗІ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ВЧИНЕННЯ ЗНАЧНИХ ПРАВочИНІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ

Будь-яке договірне двостороннє чи одностороннє зобов'язання, крізь призму свого існування як наслідку вияву акту свободної волі двох сторін, є спрямованим на забезпечення їх прав та інтересів. Класичним є підхід, згідно із яким зобов'язаною та управненою сторонами зобов'язання є відповідно боржник і кредитор (ст. 510 ЦК України, ст. 175 ГК України). Водночас, якщо кожна зі сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї.

Укладаючи договір чи вчиняючи правочин, з моменту його укладення (вчинення) або ж з моменту вчинення певних дій (реальні договори) у сторін виникають права та обов'язки згідно змісту цього правочину. Крізь презумпцію правомірності і дійсності правочину, вважається, що сторони уклали цей договір (вчиняли правочин), ознайомившись зі всіма вимогами закону щодо умов дійсності правочинів, підстав визнання правочинів недійсними, розуміли зміст істотних умов договору (правочину), правові наслідки, які настають у зв'язку з його укладенням (вчиненням) та вчиняли його згідно норм чинного законодавства.

Попри те, що суб'єкти господарювання повинні здійснювати свою діяльність сумлінно і добросовісно, згідно із правилами чесної ділової практики, трапляються випадки, коли боржник чи кредитор діє з метою ухилення від виконання своїх обов'язків або ж зловживає наявними у нього правами.

Можна визначити щонайменше кілька ситуацій, за яких інтереси контрагента товариства потребуватимуть охорони: 1) укладення договору (вчинення значного правочину) виконавчим органом товариства без отримання згоди уповноваженого органу і його подальше несхвалення з

метою (або й без такої мети) уникнення виконання зобов'язань за договором; 2) вчинення значного правочину за згодою уповноваженого органу товариства, проте з подальшим визнанням такого акту (наприклад, рішення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства недійсним; 3) вчинення значного правочину без згоди уповноваженого органу товариства та без повідомлення контрагента про те, що такий правочин є значним для товариства тощо.

Відтак, потреба забезпечення інтересів кредиторів при укладенні значних правочинів посадовою особою без наявності у неї відповідних повноважень, виникає внаслідок того, що такий правочин може бути в подальшому не схвалений уповноваженим органом або ж визнаний недійсним судом за позовом товариства, що може призвести до значних фінансових втрат контрагента, організаційно-господарських проблем, чи навіть незручностей, пов'язаних із певним авторитетом компанії на ринку, адже укладення значного правочину може бути передумовою до розвитку господарських зобов'язань з іншими суб'єктами [32, с. 62].

Контрагент (кредитор) товариства, яке вчиняє значний правочин з ним, має наперед проявляти обачність у виборі боржника, у виборі предмета договору, має розуміти ризикованість укладення будь-якого договору під час здійснення господарської (підприємницької) діяльності. Нерідко традиційні «штампи», словосполучення, які відображені у преамбулі договорів (що керівник АТ або ТОВ/ТДВ діє на підставі статуту), мають спонукати кредитора ознайомитися зі змістом такого статуту, перевірити повноваження керівника (іншої посадової особи) щодо можливості укладення договору.

Аналіз наукової літератури і судової практики свідчить про наявність низки дискусійних моментів у питаннях забезпечення інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів посадовою особою товариства. Однак, слід зауважити, що встановлений законом особливий порядок укладення значних правочинів спрямований не лише на забезпечення відповідності укладеного значного правочину інтересам

товариства крізь призму потреби отримання згоди органу, який на думку учасників товариства, є уповноваженим виражати його волю в таких питаннях. Такий особливий порядок безпосередньо спрямований і на забезпечення дотримання інтересів кредитора. Ці законодавчі положення є своєрідною гарантією, адже спрямовані на те, щоб контрагент був обізнаний із положеннями статуту товариства, які регулюють питання критеріїв віднесення конкретної правочину до значних правочинів, а також з документами, які свідчать про наявність (чи відсутність) у правочину ознак значного. Кредитор перед укладенням договору мав би володіти інформацією про орган управління АТ чи ТОВ/ТДВ, який уповноважений на надання згоди (схвалення) на вчинення значного правочину, про порядок надання згоди на вчинення значного правочину (або порядок його схвалення). Також кредитор наперед мав би ознайомитися з рішенням відповідного органу управління, яким надано згоду уповноваженим органом на укладення значного правочину (протокол або витяг з протоколу загальних зборів учасників товариства, рішення наглядової ради тощо). Урахування всіх цих моментів надають можливість кредитору вирішити питання доцільності вчинення правочину (укладення договору) із контрагентом, для якого він є значним, а також перед укладенням такого договору розуміти існуючі ризики, пов'язані з можливим визнанням такого договору недійсним.

Окрім цього, саме на правову охорону інтересів кредиторів спрямований також законодавчий критерій віднесення правочину до категорії значних за вартістю предмета правочину (10 і більше відсотків вартості активів – для акціонерного товариства; 50 і більше відсотків від вартості чистих активів ТОВ/ТДВ). Врахування (чистих) активів товариства, а не лише майна гарантує в майбутньому можливість задоволення вимог кредитора у разі, якщо товариством не буде виконано своїх обов'язків згідно з умовами (змістом) правочину.

Проте сам лише факт порушення порядку вчинення значних правочинів не свідчатиме про порушення інтересів кредиторів. А відтак, відсутність

згоди на вчинення значного правочину (укладення договору) не завжди є безумовною і єдиною підставою для визнання такого правочину недійсним.

Можливою є практика укладення значних правочинів, із порушенням встановленого порядку отримання згоди на їх укладення від уповноваженого законом чи статутом органу, без подальшого визнання таких правочинів недійсними в судовому порядку, а навпаки – із реальним виконанням зобов'язань за ним та повним задоволенням інтересів обох контрагентів.

Судова практика свідчить про те, що такий правочин слід розглядати як оспорюваний – тобто такий, що може бути визнаний судом недійсним із врахуванням конкретних обставин справи.

У разі, якщо за рішенням суду значний правочин таки визнається недійсним з моменту його вчинення, судом за власною ініціативою чи на вимогу сторони застосовуються правові наслідки недійсності такого правочину, встановлені ст. 216 ЦК України.

Зокрема, недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. У разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Якщо у зв'язку із вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків та моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною. Зокрема, йдеться і про випадки відшкодування збитків посадовою особою товариства, завданих у зв'язку з укладенням такого значного правочину.

Слід зазначити, що навіть за умови, якщо на момент вчинення правочину (укладення договору) не було передбаченої законом необхідної згоди загальних зборів учасників (акціонерів) чи іншого уповноваженого

органу, визначеного статутом, можливим є схвалення значного правочину (ст. 108 Закону України «Про АТ», ст. 46 Закону України «Про ТОВ/ТДВ»).

Іноді товариства обирають собі таку модель ведення господарської діяльності, за якої схвалення значних правочинів відбувається постфактум – після їх вчинення (укладення договорів) за певний період часу, наприклад, за квартал. Закономірно, що це несе певні ризики для товариства і посадової особи виконавчого органу, яка приймає рішення про вчинення правочину. Водночас це несе певні ризики і для кредитора, який має бути повідомленим про таку схему діяльності (щодо укладення і схвалення укладених договорів). Втім, така модель є прийнятною в товариствах, де склались довірчі відносини між його учасниками та виконавчим органом, а також між органом, уповноваженим на надання згоди на укладення значних правочинів (якщо це інший орган, визначений статутом, а не загальні збори учасників товариства).

Відтак, правова вимога кредитора про визнання значного правочину, вчиненого із порушенням порядку надання згоди на його вчинення, недійсним може бути задоволена за умови встановлення як факту відсутності надання згоди уповноваженого органу, так і факту відсутності подальшого схвалення значного правочину або ж за наявності рішення (акту) уповноваженого органу товариства про несхвалення такого правочину.

Судова практика дає однозначну відповідь на те, що схвалення правочину може відбутися лише у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення та має бути здійснене відповідним уповноваженим суб'єктом.

Зокрема, у справі за позовом ТОВ «НВП АСУ» до ПрАТ «Факел» про стягнення 10 092 556, 66 грн. та за зустрічним позовом ПрАТ «Факел» до ТОВ «НВП АСУ» про визнання договору недійсним, суд встановив, що спір у цій справі виник у зв'язку з тим, що ТОВ «НВП АСУ» (постачальник товару) звернувся до ПрАТ «Факел» (покупця) з позовом про стягнення заборгованості з оплати за товар, а покупець звернувся із зустрічним позовом

про визнання договору недійсним. При цьому покупець стверджує що в порушення вимог статуту договір був укладений його генеральним директором без згоди наглядової ради. Постачальник стверджує, що він не був обізнаний з цими обмеженнями, адже вони відсутні в публічному реєстрі. ВС, переглядаючи справу в касаційному порядку, відхилив доводи скаржника про можливість схвалення значного правочину акціонерного товариства шляхом надання мовчазної згоди та погодився із висновками судів попередніх інстанцій про те, що генеральний директор вчинив значний правочин з перевищенням наданих йому повноважень за відсутності згоди або подальшого схвалення цього правочину наглядовою радою [142].

У науковій літературі також наголошують, що процедуру схвалення договору не можна розглядати у дуже широкому сенсі і необхідно уважно перевіряти повноваження особи, яка тим чи іншим чином здійснює дії, які можуть мати вигляд схвалення договору [111, с. 163]. Дійсно, правочини з дефектами в суб'єктному складі також можуть бути дійсними, оскільки вони згодом можуть отримати схвалення у встановленому законом порядку. Наступне схвалення надає юридичної сили правочину, таке схвалення може бути активним і пасивним [106, с. 142]. На думку Коструби А. В., правочини з дефектами форми можуть бути конвалідовані судом або іншими учасниками цивільних правовідносин, що може відбуватись автоматично за допомогою мовчазної згоди інших учасників цивільно-правових відносин [77, с. 172].

Водночас, існує судова практика, в якій суди розглядають як факт схвалення правочину уповноваженим органом не лише окреме його рішення, а й інші дії та документи: відповідне письмове звернення уповноваженого органу (посадової особи) такої юридичної особи до другої сторони правочину чи до її представника (лист, телефонограма, телеграма, телетайпограма тощо) або вчинення зазначеним органом (посадовою особою) дій, які свідчать про схвалення правочину (прийняття його виконання, здійснення платежу другій стороні, підписання товаророзпорядчих

документів тощо). Зокрема, вказані обставини були враховані судом при вирішенні спору у справі за позовом ТОВ «Алтанал-Агро» до ТОВ «Еко Клін Мастерс» про визнання договорів недійсними [164]. У цій справі суд додатково вказав, що згідно матеріалів справи спірний договір підписаний неуповноваженою особою. Юридична особа здійснює діяльність через свої органи, компетенція, порядок створення, функціонування яких визначається установчими документами юридичної особи. Водночас законодавець не ставить схвалення правочину в обов'язкову залежність від наявності рішень окремих органів управління товариства, оскільки підтвердженням такого схвалення закон визначає вчинені на його виконання дії особи, в інтересах якої його було укладено, і такі дії повинні свідчити про прийняття правочину до виконання [164].

Така позиція, відображена в аналізованій судовій справі, може бути обґрунтована тим, що воля уповноваженого органу може бути виявлена різними активними діями, які відображають позицію цього органу (посадової особи) щодо схвалення правочину та відсутність заперечень щодо факту його укладення без його згоди.

Акт схвалення значного правочину товариства, так і рішення про його несхвалення, прийняте уповноваженим органом, повинні бути ухвалені згідно вимог закону, відповідати інтересам товариства, не суперечити правилам чесної ділової практики та вимогам щодо добросовісності дій сторін. Так, добросовісна поведінка кожної зі сторін полягає у вчиненні комплексу дій (в утриманні від дій), метою яких є реалізація власних прав, чітке виконання зобов'язань перед іншою стороною, передбачених договірними правовідносинами, сприяння іншій стороні і створення умов, необхідних для повної реалізації нею своїх прав [92, с. 66].

Відмова у схваленні вчиненого правочину (укладеного договору) загальними зборами учасників товариства чи наглядовою радою може трактуватись як суперечлива поведінка та містити ознаки зловживання правом, і бути спрямованою на невиконання обов'язків перед кредитором. В

цьому контексті «зловживання правом» за своїм буквальним змістом означає здійснення такого права хоч і на законних підставах, проте з завідомо протиправною метою: невиконання існуючого зобов'язання, що може спричинити шкоду правам чи інтересам кредитора у цьому зобов'язанні. Тобто уповноважений орган, маючи суб'єктивне право не схвалити вчинений значний правочин, і спираючись на нього, формально начебто діє в рамках закону і статуту, однак фактично такі дії виходять за межі дозволеної поведінки, що може суперечити не лише інтересам товариства як суб'єкта підприємницької діяльності, але й відповідати їм, проте містити ознаки зловживання правом щодо кредитора. Тому кредитор повинен мати законні механізми щодо захисту своїх прав.

Відтак, будь-яке рішення уповноважених органів чи посадових осіб товариства слід розглядати крізь призму його відповідності вимогам законності, добросовісності та чесній діловій практиці, а також встановлювати реальну відповідність такого рішення інтересам самого товариства та відсутності в таких діях ознак зловживання правом, що може безпосередньо негативно вплинути на права та інтереси кредитора у зобов'язанні, яке виникло на підставі такого правочину і на можливість в подальшому виконання такого зобов'язання.

Наприклад, у справі за позовом ТОВ «НВП АСУ» до ПрАТ «Факел» про стягнення 10 092 556,66 грн. та за зустрічним позовом ПрАТ «Факел» до ТОВ «НВП АСУ» про визнання договору недійсним у суду виникли обґрунтовані сумніви щодо факту добросовісного ухвалення рішення наглядової ради (та щодо його реальної дати) про відмову у схваленні значного правочину, зважаючи на той факт, що про його наявність було повідомлено контрагенту лише тоді, коли він звернувся до суду з позовом до товариства. Ухваливши відповідне рішення, ані виконавчий орган, ані наглядова рада акціонерного товариства не звертались до контрагента з повідомленням про прийняте рішення, що дає підстави проявити обґрунтовані сумніви щодо справжності такого рішення загалом. Про це

також свідчив факт відсутності звернення товариства до колишнього генерального директора, який порушив приписи статуту і уклав спірний договір без його погодження з наглядовою радою. Відтак, суд встановив наявність в діях наглядової ради ознак зловживання правом та визнав такі дії суперечливою поведінкою – тобто поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці [142]. На це наголошують і в науковій літературі, вказуючи, що добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення, власне принцип добросовісності охоплює: естопель; заборона суперечливої поведінки (*venire contra factum proprium*); заборона зловживання цивільними та процесуальними правами [235, с. 265].

Фактично у вказаній вище справі суд захистив інтереси кредитора, адже факт наявності рішення уповноваженого органу про несхвалення значного правочину дає підстави для звернення до суду з вимогою про визнання правочину недійсним та може стати інструментом для невиконання своїх зобов'язань.

Отже, така позиція суду, серед іншого, обумовлена також тим, що схвалення стороною правочину, вчиненого від її імені з перевищенням повноважень або без повноважень, має юридичне значення також для інших зацікавлених осіб, а сторона оспорюваного правочину, дії якої вказують на її волю зберегти дійсність правочину, не може надалі оспорювати правочин з підстав, про які вона знала або повинна була знати при виявленні цієї волі (естопель), що впливає із засад добросовісності, на яких ґрунтується зобов'язання.

ВС у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання недійсним договору дарування грошових коштів слушно зауважив, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, слід вважати поведінку, що не відповідає попереднім заявам чи поведінці сторони, за умови, якщо інша сторона розумно покладається на них. Ініціювання спору

про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів, а з метою ухилення від виконання зобов'язань, є неприпустимим [131].

Якщо наглядова рада АТ, ТОВ/ТДВ наділена правом погоджувати вчинення значних правочинів, несхвалення нею правочину повинно мати розумне пояснення, мотиви, відповідати реальним інтересам товариства на конкретному етапі здійснення господарської діяльності та не порушувати інтереси контрагента – кредитора. Несхвалення укладеного і частково виконаного значного правочину, зумовлене небажанням розраховуватися чи вчиняти інші дії згідно із існуючими зобов'язаннями товариства, суперечить правилам чесної ділової практики.

У даному випадку йдеться про так звані фраздаторні правочини. У Рішенні Конституційного Суду України від 28.04.2021 р. № 2-р(П)/2021 у Справі № 3-95/2020(193/20) вказано, що фраздаторні правочини – це правочини, що вчинені боржником на шкоду кредиторам. Фраздаторним правочином може бути як оплатний (договір купівлі-продажу), так і безоплатний договір (договір дарування), а також може бути як односторонній, так і двосторонній чи багатосторонній правочин. Формулювання критеріїв фраздаторності правочину залежить від того, який правочин на шкоду кредитору використовує боржник для уникнення задоволення їх вимог [209]. Адже, вирішуючи спори, які виникають у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності, задля виключення ознак фраздаторності правочину (договору), суд повинен встановити факт наявності правомірного інтересу боржника при вчиненні правочину, а також відсутність зв'язку між вчиненням правочину (прийняттям відповідного рішення органом товариства) та уникненням відповідальності перед кредиторами за виконання зобов'язань.

У науковій літературі вказують, що при укладенні фраздаторних правочинів особа відчужує належне їй майно для того, аби на нього не могло бути звернено стягнення або з іншою корисливою метою на шкоду кредитору [214, с. 94]. Науковці чітко зазначають, що з моменту застосування судами

концепції фраздаторності позиція судів є незмінною: договори, які укладені на шкоду третім особам, повинні визнаватися недійсними. І якщо в недалекому минулому суди визнавали недійсними тільки безоплатні договори, то сьогодні чітко простежується розвиток судової практики в напрямку визнання недійсними й оплатних договорів, які укладені на шкоду третім особам [36; 219, с. 530]. Відтак і значні правочини можуть підпадати під поняття «фраздаторного».

Категорія фраздаторних правочинів має коріння у давньоримському конкурсному процесі, в якому на випадок розтрати майна боржником в обман кредиторів останнім надавалися особливі засоби судового захисту, одним з яких був *actio Pauliana*. Розтрата майна мала спричинити *fraudationis causa* з наміром боржника нанести майнову шкоду кредиторам. Такий намір з боку боржника презюмувався, якщо він, маючи борги, відчужував усе своє майно [100, с. 411]. Відтак ще в Римській імперії задумалися над тим, що деякі боржники вигадували певні конструкції для зменшення своїх активів, аби на них не було звернено стягнення через несплату боргів. Щоб швидко та ефективно повертати такі активи боржникові, застосовували різні правові засоби (*interdictum fraudatorium*, *actio Pauliana*, *restitutio in integrum ob fraudem*). «Протягом тисячоліть ця конструкція видозмінювалася, але вона завжди залишалася фраздаторністю, тобто конструкціями, які вчиняються на шкоду кредиторам [80].

Фраздаторність пов'язана з добросовісністю. У науковій літературі вказують, що однією із основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 статті 3 ЦК України), і дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [82].

Інші науковці також відзначають, що правовим підґрунтям застосування судами конструкції фраздаторного правочину є ст. 13 ЦК України, яка визначає межі здійснення цивільних прав. Оцінка фраздаторного правочину

знаходиться виключно в площині принципу добросовісності і заборони зловживання правом [9, с. 17].

У науковій літературі відзначають, що існує ряд чинників, які дають можливість кваліфікувати оспорювані договори у якості фраздаторних, а саме: момент учинення договорів, контрагент, із яким боржник учинив оспорювані договори, ціна у оспорюваних договорах, дії з відчуження боржником майна на користь третьої особи, якщо вони є спрямованими на недопущення звернення стягнення на майно боржника або з іншою метою на шкоду кредиторі [18, с. 69; 219, с. 529]. Суди, вирішуючи спори, роблять подібні висновки, зокрема, вказують, що вирішуючи питання про наявність підстав для визнання їх недійсним враховують таке: момент укладення договору; контрагента, з яким боржник укладає оспорюваний договір (родич боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціну (ринкова/неринкова); наявність/відсутність плати за продане майно; чи після відчуження спірного майна в боржника відсутнє інше майно, за рахунок якого він може відповідати за своїми зобов'язаннями перед кредитором [161].

Вважаємо, що відповідне рішення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, наглядової ради чи іншого уповноваженого органу щодо несхвалення вчиненого значного правочину, яке спрямоване на невиконання своїх зобов'язань, які виникли внаслідок вчинення такого правочину, і може завдати шкоди інтересам кредитора (не завдаючи при цьому шкоду боржнику, товариству), слід вважати фраздаторним, – таким, що спрямоване на шкоду інтересам кредитора товариства. Таке рішення, як відзначають у науковій літературі, приймається в контексті реалізації «права на зло» кредиторі [82]. Основна мета боржника у цьому випадку - відстояти свої інтереси ціною інтересів кредитора. Дійсно, фраздаторний правочин укладається шляхом зловживання особою своїми правами та явно суперечить принципу справедливості, добросовісності та розумності [43, с. 15].

Отже, рішення уповноваженого органу про несхвалення значного правочину, вчиненого товариством, повинне бути прийняте добросовісно та з

врахуванням, з однієї сторони, інтересів товариства, і з іншої сторони – інтересів контрагентів. Йдеться про те, що інститут схвалення значного правочину не може бути використаний на шкоду кредиторам, до прикладу, з реальним наміром не розраховуватися (чи не здійснювати інших дій, які боржник – товариство повинне було вчинити) за зобов'язаннями, які виникли за спірним правочином.

Слід звернути увагу на те, що концепція фраздаторності почала застосовуватися у цивільних справах в контексті недобросовісних боржників, які прагнули «вивести» своє майно з метою уникнути стягнення на нього, або з метою в інший спосіб уникнути передання такого майно кредитору, який має на це право [14, с. 7]. В контексті значних правочинів маємо подібну ситуацію, за якої боржник фактично відмовляється від схвалення значного правочину в ситуації, коли це шкодить виключно кредитору.

Вважаємо, що у разі виникнення ситуації, в якій мало місце прийняття уповноваженим органом товариства фраздаторного рішення про несхвалення вчиненого значного правочину, яке суперечить правилам чесної ділової практики та попередній поведінці товариства, кредитор вправі звертатись до суду з правовою вимогою про визнання такого рішення загальних зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради недійсним із посиланням на порушення ним його законних інтересів як контрагента за договором (кредитора у зобов'язанні), і обґрунтовувати дійсність такого правочину для його сторін та породження ним відповідних правових наслідків, крім випадків, передбачених абз. 2 ч. 2 ст. 92 ЦК України.

Водночас, звернення товариства до суду з вимогою про визнання правочину недійсним із посиланням на прийняте рішення про його несхвалення, що спрямоване радше на невиконання зобов'язання перед кредитором, слід також розглядати як зловживання правом на судовий захист, адже недійсність договору є приватно-правовою категорією, що покликана не допускати, припиняти порушення цивільних прав та інтересів (чи відновлювати їх у разі, якщо таке порушення мало місце). А ініціювання

спору про недійсність договору не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим. Судова практика виходить з того, що такий приватно-правовий інструментарій як ініціювання спору про недійсність договору (правочину) не для захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин є неприйнятним, він не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту при вирішенні питань невиконання публічних обов'язків, звільнення майна з під арешту в публічних відносинах або створення преюдиційного рішення суду для публічних відносин [15, с. 87].

Окремі науковці доволі радикально висловлюються щодо фразаторних правочинів, іменуючи їх шахрайськими, оскільки в момент укладання такого правочину головна його мета є прихованою, та лише в подальшому буде проявлятися в ухиленні від виконання обов'язку через бездіяльність або дії, котрі можуть вчинятися до і після настання виконання строку зобов'язань, тому саме заподіяння шкоди інтересам кредиторів, їх майновим правам є метою такої шахрайської угоди [17, с. 63] Доволі дискусійна думка, особливо в контексті несхвалення значного правочину без об'єктивної причини. Водночас несхвалення значного правочину може відбутися і без так званої «шахрайської» мети, оскільки учасники загальних зборів можуть мати різні позиції щодо схвалення / несхвалення значного правочину, що може бути зумовлено різними причинами.

Товариство, яке звертається до суду з позовом про визнання недійсним договору (чи його окремих положень), повинне довести конкретні факти порушення його майнових прав та інтересів, а саме: має довести, що його права та законні інтереси безпосередньо порушені оспорюваним договором і в результаті визнання його (чи його окремих положень) недійсним майнові права товариства буде захищено та відновлено. Тобто такий позов не повинен бути інструментом для зловживання правом на судовий захист.

При вирішенні справ про визнання значних правочинів недійсними за позовом контрагента товариства слід встановлювати факт реальної обізнаності контрагента із положеннями статуту товариства про критерії

віднесення правочинів до категорії значних (окрім тих, які встановлені в законі), а також суб'єкта та порядок надання згоди на вчинення значного правочину.

У судовій практиці питання визначення обсягу повноважень виконавчого органу товариства та добросовісність його дій розглядається як питання внутрішніх взаємовідносин юридичної особи та її органу, тому сам лише факт учинення виконавчим органом товариства протиправних, недобросовісних дій, перевищення ним своїх повноважень не може слугувати єдиною підставою для визнання недійсними договорів, укладених цим органом від імені юридичної особи з третіми особами [164].

Так, ВС в аналізованій справі за позовом ТОВ «НВП АСУ» до ПрАТ «Факел» про стягнення 10 092 556,66 грн. та за зустрічним позовом ПрАТ «Факел» до ТОВ «НВП АСУ» про визнання договору недійсним наголосив, що неправильним є висновок про те, що особа не могла не знати про обмеження, зроблений судами на підставі стандартного формулювання договору про те, що генеральний директор діє на підставі статуту, а отже сторона мала би проявити розумну обачливість і ознайомитися із положеннями статуту та положеннями Єдиного реєстру, який мав би містити обмеження повноважень виконавчого органу. Таким чином суди не мають змоги встановити реальну обізнаність постачальника про наявність обмежень повноважень генерального директора на укладення значних правочинів, а виходять лише з правової презумпції «не міг не знати» [142].

Задля уникнення обставин, за яких сторона правочину (договору) буде посилатись на той факт, що вона не мала змоги ознайомитись із положеннями статуту щодо повноважень виконавчого органу, критеріїв віднесення правочину до категорії значних правочинів та порядку і уповноваженого органу на надання згоди його вчинення, доцільно ці положення зазначити окремим пунктом у договорі. Наприклад, у разі, якщо правочин (договір) не є значним для товариства, можна вказати в договорі окреме його положення таким чином: «Згідно із положеннями законодавства

та положеннями статуту товариства, цей правочин (договір) не вважається значним правочином для товариства та не потребує згоди на його укладення загальними зборами учасників чи іншим уповноваженим органом». У разі ж, якщо правочин (договір), який має намір вчинити товариство підпадає під ознаки значного правочину для цього товариства, в договорі варто зазначити: «Цей правочин (договір) є значним правочином для товариства згідно із даними останньої (річної) фінансової звітності. Рішення про надання згоди на вчинення цього правочину прийняте (вказати орган, який прийняв рішення, його номер і дату), копія якого додається до цього правочину та є його невід'ємною частиною. Сторони договору повідомлені про те, що у виконавчого органу товариства відсутні обмеження щодо вчинення цього правочину». Свідома фіксація таких положень в тексті правочину (договору) значно спростила би сторонам можливість перевірки відповідності такого правочину законодавчим вимогам та відсутності потенційних ризиків.

Станом на сьогодні типовою позицією в судовій практиці є наступна: зазначення у правочині відомостей про те, що директор (керівник) діє на підставі статуту, не є достатньою підставою для того, щоб вважати контрагента таким, що повністю ознайомлений з повноваженнями керівника щодо укладення значних правочинів, у даному випадку, з огляду на визначення значного правочину через ціну договору [199]. Більше того, навіть реальне ознайомлення постачальника зі статутом, не дозволило би контрагентові дійти однозначного висновку про можливість кваліфікації правочину як значного. Така ситуація вбачається можливою лише у тому випадку, коли визначення значного правочину у статуті було зроблено у грошовому вигляді, без прив'язки до фінансових показників, а сам правочин має чітко встановлену його умовами ціну. Крім перевірки вказаних обставин, кредитор у випадку, коли в статуті АТ чи ТОВ/ТДВ не вказана «обмежуюча» для керівника сума договору, повинен визначити вартість чистих активів АТ чи ТОВ/ТДВ, з яким вступає у договірні відносини, укладаючи значний правочин.

Наприклад, як вказано у рішенні суду у справі за позовом ТОВ «Кемітурасіл» до ТОВ «Нітроген Енергія» про визнання договору недійсним, в статуті товариства міститься чітка прив'язка щодо віднесення правочину до категорії значних, зокрема, відповідно до п. 10.6.4 статуту товариства лише за наявності згоди загальних зборів учасників товариства, оформленої у відповідному протоколі засідання, директор може укладати та підписувати від імені товариства будь-які правочини, господарські договори та інші договори, контракти стосовно відчуження чи придбання нерухомого майна, інших основних фондів, якщо загальна вартість таких правочинів перевищує 5000 євро [150].

Водночас, на практиці, не завжди такі ситуації є можливими, а радше – поодинокими. Зазвичай, у статутах дублюються (і розширюються) законодавчі положення, згідно з якими визначення того, чи правочин є значним, здійснюється із прив'язкою до даних про активи (чисті активи) товариства згідно із річною (останньою) фінансовою звітністю, а також враховується ринкова вартість майна за договором. Саме тому обов'язковим є також встановлення факту реальної обізнаності контрагента (кредитора) із даними останньої затвердженої фінансової звітності (чи річної фінансової звітності), адже саме ці дані у співставленні із предметом правочину (його ринковою вартістю чи іншими характеристиками) дають підстави вважати, що вчинюваний правочин можна віднести до категорії значних, а відтак – і мати підстави для затребування у контрагента для ознайомлення рішення про надання згоди уповноваженого суб'єкта чи вимагати винесення такого питання на розгляд такого суб'єкта після укладення правочину.

При підготовці до вчинення значного правочину сторони можуть узгодити факт фіксації у самому тексті правочину відомостей про те, що мав місце факт ознайомлення контрагента із даними фінансової звітності. Щодо АТ – дані такої фінансової звітності є публічними, щодо ТОВ/ТДВ – ні. Очевидно, що про факт повідомлення контрагентів усіх необхідних відомостей мала би подбати та сторона, для якої такий правочин є значним в

розумінні закону чи статуту, зважаючи на те, що лише вона володіє такою інформацією (крім АТ, яке зобов'язане публічно її оприлюднити). Водночас, інша сторона може лише вчиняти активні дії, пов'язані із витребуванням такої інформації (документів) для ознайомлення.

Так, наприклад, у справі за позовом ТОВ «ПАЛИВНА ЕНЕРГЕТИЧНА КОМПАНІЯ «ФАКТОР»» до ТОВ «ЙЕ Енергія» про визнання недійсним договору суд встановив, що відповідачем надано суду документи, які підтверджували не лише наявність згоди єдиного учасника товариства (позивача) на вчинення генеральним директором значних правочинів, але й копії витягів з реєстру права власності; довідки на відкриті рахунки в банківських установах та про відсутність заборгованості перед попередніми постачальниками природного газу, тобто і інші документи, які свідчили про фінансову спроможність товариства виконати майбутні зобов'язання та добросовісність його як контрагента. Відтак, будучи заінтересованим в укладенні відповідного договору, позивач сам подбав про те, аби надати стороні усі документи задля того аби договір було укладено. Слід зауважити, що у цій справі суд визнав необґрунтованими доводи позивача про вчинення договору на постачання природного газу з перевищенням повноважень та всупереч положенням статуту, враховуючи, що позивачем не спростовано факту наявності рішення єдиного учасника ТОВ від 19.07.2021 р., яким генеральному директору товариства надано повноваження на підписання значних правочинів і яке було надане відповідачу для ознайомлення перед підписанням договору [201]. Тому інтереси кредитора у цій справі були захищені. Прийняття такого рішення, на нашу думку, було продиктоване тим, що у ТОВ, учасником якого є одна особа, вирішення всіх питань, віднесених до повноважень загальних зборів, здійснюється цією особою.

У разі вирішення питання про визнання недійсним правочину за заявою контрагента акціонерного товариства, обов'язковим є встановлення факту наявності незалежної оцінки вартості предмета договору, проведеної відповідно до вимог законодавства про оціночну діяльність та співставлення

цих даних із даними затвердженої фінансової звітності за останній фінансовий рік (чи останньої фінансової звітності) в аспекті кваліфікації стороною правочину (контрагентом) цього правочину як значного.

Водночас, слід визначити, на кого покладений тягар доказування низки фактів у разі пред'явлення позову про визнання значного правочину недійсним самим товариством. Справедливо, що задля забезпечення інтересів кредитора, такий обов'язок по доказуванню мав би покладатись на позивача – товариство, для якого правочин був значним і яке ініціює процес. Про це наголошує ВС у постанові Великої Палати Верховного Суду від 27.06.2018 р. у справі № 668/13907/13-ц [120], постановах ВС від 13.05.2021 р. у справі № 903/277/20 [141]; від 11.02.2021 р. у справі № 922/109/19 [138]; від 16.07.2020 р. у справі №923/831/18 [135], підкреслюючи, що обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи (кредитора у цих договірних зобов'язаннях) в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа (кредитор), вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це; при цьому тягар доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи несе юридична особа (тобто товариство).

Однак, трапляються і інші судові рішення. Зокрема, у справі за позовом ТОВ «Резон» до АТ «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд «Атлон»», ТОВ «Компанія з управління активами «Портофін» та Іпотечного центру м. Києва та Київської області державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному будівництву» про визнання додаткового договору недійсним, суд задоволити позовні вимоги ТОВ до контрагента про визнання недійсним додаткового договору, підписаного директором з перевищенням ним своїх повноважень [185]. Суд встановив, що загальні збори товариства не надавали

згоди на укладення такого договору, який підпадав під критерії значного правочину, не схвалювали його укладення в подальшому, що стало підставою для звернення з цим позовом. Втім, в рамках цієї справи не було досліджено питання повідомлення контрагента (кредитора) про умови статуту щодо значного правочину та порядку надання згоди на нього (чи його схвалення), повноважень директора та загальних зборів. У договорі містилось лише посилання про те, що директор діє на підставі статуту. Також не було досліджено факту ознайомлення контрагента з даними останньої затвердженої фінансової звітності. Відтак, суду для задоволення позову було достатньо лише факту доведення відсутності згоди і схвалення уповноваженого органу товариства на укладення значного правочину (договору). При цьому суд не врахував дії відповідача як кредитора за договором – його добросовісність, ознайомлення з необхідним обсягом повноважень керівника контрагента тощо.

На противагу цьому рішенню можемо навести приклад іншої справи. Так, у справі за позовом ТОВ «ХОРСАГРО ІНВЕСТ» до ТОВ «ОЛСІДЗ ГРУП Україна» про визнання недійсним контрактів відповідач реалізував своє право на подання заперечення проти позову, в якому посилався на те, що обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це [189]. Суд вказав у рішенні, що відповідач посилався на факт того, що не був ознайомлений із повним текстом статуту товариства, зокрема: його положеннями, які регулюють питання укладення значних правочинів, повноваженнями загальних зборів учасників та повноваженнями директора, а також даними останньої затвердженої фінансової звітності. Відтак, попри відсутність згоди загальних зборів та відсутність схвалення

значного правочину, суд відмовив у задоволенні позовних вимог, зважаючи на висловлені відповідачем мотиви [189].

Схожі мотиви стали підставою для відмови у задоволенні позовних вимог і у справі за позовом ПрАТ «Мода-Сервіс» до відповідача-1 ТОВ «Бонорум Компані», відповідача-2 JACKTOWN UNIVERSAL LLP, Кінгтон, Велика Британія, відповідача-3 ТОВ «Рентон ЛТД» про визнання правочинів недійсними та витребування майна у власність [191]. Судом було встановлено, що позивач звернувся до суду з вимогою про визнання договорів, укладених акціонерним товариством, недійсними, посилаючись на те, що вони укладені без згоди наглядової ради чи загальних зборів учасників товариства, є взаємопов'язаними правочинами на загальну суму 3 245 206 грн., тобто на суму, яка складає 86,34 % вартості активів позивача за 2017 рік.

Однак суд, ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, виходив із двох ключових моментів: по-перше, відсутності активних дій уповноважених органів товариства, які б свідчили про несхвалення такого правочину; по-друге, дії (краще зазначити – не дії) обмежень повноважень щодо представництва юридичної у відносинах із третіми особами (ч. 3 ст. 92 ЦК України).

Зокрема, суд зазначає, що в матеріалах справи були відсутні докази, які б свідчили про те, що позивач не схвалює спірних договорів, як-от: докази притягнення голови правління до будь-якого виду відповідальності за перевищення своїх повноважень під час підписання оспорюваних договорів; докази звернення позивача (нового голови правління, спостережної ради, загальних зборів, окремих акціонерів) до правоохоронних та інших органів з відповідними заявами про притягнення голови правління до відповідальності; докази звернення до суду з позовом про відшкодування збитків, заподіяних товариству за позовом власника (учасника, акціонера), поданим в її інтересах; докази звернення до відповідачів з відповідними пропозиціями щодо розірвання договорів, повернення майна та грошових

коштів; докази корегування податкових зобов'язань, внесення змін до фінансових документів тощо. Також відсутні будь-які корпоративні документи позивача, які могли б бути прийняті у разі виявлення з боку керівника товариства перевищення повноважень, які призвели до позбавлення товариства майна, такі як: рішення спостережної ради та (або) загальних зборів про виявлені факти зловживання з боку голови правління щодо укладення спірних договорів; прийняття рішення про звільнення голови правління саме за неналежне виконання своїх обов'язків, перевищення своїх повноважень; рішення про проведення аудиту діяльності голови правління тощо [191].

У мотивувальній частині рішення суд виходив із потреби охорони прав кредитора за цими договорами. Зокрема, йдеться про те, що такі договори, укладені представником товариства з перевищенням своїх повноважень можна визнати недійсними лише, якщо буде доведено факт, що контрагент, вступаючи в правовідносини на підставі цих договорів, діяв недобросовісно або нерозумно: достеменно знав про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинен був про це знати, проявивши принаймні розумну обачність. Ані на момент укладення оспорюваних договорів, ані на момент вирішення справи в суді, в єдиному державному реєстрі не міститься застережень стосовно наявності у керівника позивача будь-яких обмежень на представництво товариства. Доказів того, що відповідач був ознайомлений зі статутом позивача, матеріали справи не містять. Також, в матеріалах справи не було доказів на підтвердження того, що відповідач на момент укладення з ним спірних договорів знав, або міг знати про загальну вартість активів позивача за минулий рік. Це дає підстави стверджувати, що не лише факт наявності повноважень у виконавчого органу на укладення оспорюваного значного правочину має значення для вирішення питання про визнання його недійсним, але й усвідомлення контрагентом факту, що сам правочин має правовий режим значного.

Відтак, питання доведення факту ознайомлення кредитора (контрагента) із положеннями статуту товариства, які регулюють питання критеріїв віднесення правочинів до категорії значних, порядку та уповноваженого органу на надання згоди (схвалення) таких правочинів, даними фінансової звітності і вартості предмета правочину повинно було би охоплюватись предметом доказування, адже відіграє ключову роль у вирішенні питання про визнання значного правочину недійсним.

Отже, охорона прав кредиторів при укладенні з господарськими товариствами правочинів, які для товариств є значними, забезпечується законодавчими положеннями, які передбачені ч. 3 ст. 92 ЦК України. Обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи (зокрема, і АТ, ТОВ/ТДВ) її органами управління набуває юридичної сили для третьої особи (кредитора у цих договірних зобов'язаннях) лише у тому разі, якщо саме вона, ця третя особа (кредитор), вступаючи у відносини з юридичною особою (АТ, ТОВ/ТДВ) та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно, точно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або ж повинна була, проявивши принаймні розумну обачність, знати про це. Обов'язок доказування недобросовісності та нерозумності в поведінці третьої особи (кредитора) несе юридична особа (тобто товариство).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

1. На підставі аналізу судової практики встановлено, що права та інтереси контрагента значного правочину товариства можуть бути під загрозою порушення у разі: вчинення значного правочину виконавчим органом товариства без отримання згоди уповноваженого органу і його подальше несхвалення з метою (або й без такої мети) уникнення виконання зобов'язань за договором; вчинення значного правочину за згодою уповноваженого органу товариства, проте з подальшим визнанням такого акту недійсним; вчинення значного правочину без згоди уповноваженого органу товариства та без повідомлення контрагента про те, що такий правочин є значним для товариства тощо.

Контрагент (кредитор) товариства, яке вчиняє значний правочин з ним, має наперед проявляти обачність у виборі боржника, у виборі предмета договору, оцінювати ризикованість укладення будь-якого договору під час здійснення господарської діяльності; детально ознайомитися зі змістом статуту, обсягом повноважень посадових осіб, що діють від імені товариства тощо.

2. Якщо значний правочин товариства спрямований на заподіяння шкоди самому товариству, а не на настання реальних наслідків, у заінтересованої сторони існує можливість доводити недійсність такого правочину як фраздаторного. Фраздаторність пов'язана з добросовісністю, відтак не кожен значний правочин може підпадати під поняття фраздаторності.

Обґрунтовано, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, наглядової ради чи іншого уповноваженого органу щодо несхвалення вчиненого значного правочину, яке спрямоване саме на невиконання своїх зобов'язань за таким правочином і може завдати шкоди інтересам кредитора (не завдаючи при цьому шкоду боржнику, товариству), слід вважати фраздаторним, – таким, що спрямоване на шкоду інтересам кредитора товариства.

Доведено, що у разі прийняття уповноваженим органом товариства фраздаторного рішення про несхвалення вчиненого значного правочину, яке суперечить правилам чесної ділової практики та попередній поведінці товариства, кредитор вправі звертатись до суду з вимогою про визнання такого рішення загальних зборів учасників (акціонерів) чи наглядової ради недійсним.

Водночас, звернення товариства до суду з вимогою про визнання правочину недійсним із посиланням на прийняте рішення про його несхвалення, що спрямоване радше на невиконання зобов'язання перед кредитором, слід розглядати як зловживання правом на судовий захист.

3. Обґрунтовано, задля уникнення спірних ситуацій, доцільність зазначати окремими пунктами у конкретному договорі наступне положення: «Згідно з положеннями законодавства та положеннями статуту товариства, цей правочин (договір) не вважається значним правочином для товариства, тому не потребує згоди на його укладення загальними зборами учасників чи іншим уповноваженим органом». Якщо правочин, який має намір вчинити товариство, підпадає під ознаки значного правочину для цього товариства, в договорі варто зазначити: «Цей правочин (договір) є значним правочином для товариства згідно із даними останньої (річної) фінансової звітності. Рішення про надання згоди на вчинення цього правочину прийняте (вказати орган, який прийняв рішення, його номер і дату), копія якого додається до цього правочину та є його невід'ємною частиною. Сторони договору повідомлені про те, що у виконавчого органу товариства відсутні обмеження щодо вчинення цього правочину».

Свідома фіксація таких положень в тексті правочину спростить сторонам можливість перевірити його відповідність вимогам закону і локальних актів та перевірити відсутність потенційних ризиків визнання такого правочину недійсним.

4. Обґрунтовано, що доведення факту ознайомлення кредитора (контрагента) із положеннями статуту товариства, які регулюють питання

критеріїв віднесення правочинів до категорії значних, порядку надання згоди (схвалення) таких правочинів, відповідного уповноваженого на це органу, із даними фінансової звітності (в контексті вартості предмета правочину) охоплюється предметом доказування, бо відіграє ключову роль у вирішенні питання про визнання значного правочину недійсним.

ВИСНОВКИ

1. На підставі комплексного аналізу національного корпоративного законодавства щодо значних правочинів господарських товариств виокремлено наступні етапи його становлення та розвитку:

I. Становлення правового регулювання значних правочинів у національному корпоративному законодавстві: від моменту проголошення незалежності України до прийняття у 2008 році Закону України «Про АТ».

II. Деталізація та позитивне наповнення національного корпоративного законодавства відповідними правовими приписами: 2008 – 2018 рр.

III. Удосконалення національного корпоративного законодавства з урахуванням європейських стандартів корпоративного управління: 2018 р. – по сьогодні.

2. Досліджено роль та значення локальних корпоративних актів у механізмі правового регулювання значних правочинів господарських товариств. На підставі аналізу правової природи, функціонального призначення локальних корпоративних актів встановлено, що такі покликані деталізувати, конкретизувати нормативні приписи щодо вчинення значних правочинів з огляду на суб'єкта їх вчинення, повноваження органу, що вправі приймати рішення щодо вчинення значного правочину, порядок їх прийняття тощо.

3. Ураховуючи специфіку корпоративного управління у повних та командитних товариствах, відсутнє пряме законодавче регулювання значних правочинів цих товариств. З огляду на такий факт вважаємо за доцільне урегульовувати відносини щодо значних правочинів на локальному рівні – у засновницькому договорі, що є єдиним установчим документом для повного та командитного товариства. У засновницькому договорі доцільно визначати критерії віднесення правочинів до категорії значних, особливості надання згоди на їх вчинення, правові наслідки недотримання процедури погодження тощо.

4. На основі проведеного аналізу локальних актів існуючих АТ та ТОВ встановлено найбільш поширені спеціальні критерії віднесення правочину до категорії значних: вартість предмета правочину; характер правочину.

Запропоновано уніфікувати законодавчі підходи та при визначенні належності правочину до категорії значних використовувати саме ринкову вартість предмета правочину, яку порівнювати із вартістю активів товариства.

Обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 1 та 2 ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ», виклавши їх в такій редакції:

«1. Законом або статутом товариства може встановлюватися особливий порядок надання згоди уповноваженими на те органами товариства на вчинення певних правочинів залежно від *ринкової* вартості предмета правочину чи інших критеріїв (значні правочини).

2. Рішення про надання згоди на вчинення правочину, якщо *ринкова вартість предмета такого правочину*, перевищує 50 відсотків *вартості активів* товариства відповідно до останньої *поданої* фінансової звітності, приймаються виключно загальними зборами учасників, якщо інше не передбачено статутом товариства».

5. На підставі проведеного аналізу чинного законодавства, локальних актів, доктринальних підходів встановлено такі основні ознаки значного правочину господарського товариства:

- 1) вчинення такого правочину господарським товариством;
- 2) необхідність надання згоди на його вчинення уповноваженим на це органом управління, як спеціальна умова вчинення такого правочину;
- 3) відповідність такого правочину певним критеріям, встановленим у законах України та/або локальних актах юридичної особи.

Запропоновано визначати значний правочин як правочин господарського товариства, для вчинення якого необхідним є надання згоди на це уповноваженим органом управління товариством у встановленому

законом порядку та який відповідає спеціальним критеріям, визначеним у законах України та/або локальних актах товариства.

6. Значний правочин АТ повинен вчинятися із додержанням загальних умов дійсності правочинів, що визначені нормами ст. 203 ЦК України. Спеціальною умовою вчинення значного правочину є прийняття рішення про це компетентним органом управління АТ, визначеним законом. Ця умова буде дотримана також у разі вчинення значного правочину виконавчим органом ПрАТ на підставі раніше наданої попередньої згоди на це. Важливим при цьому є дотримання викладених в попередній згоді обмежень: 1) часових – протягом не більш як одного року з дати прийняття такого рішення; 2) вартісних – в межах зазначеної граничної сукупної вартості предмету правочину; 3) змістовних – з урахуванням характеру правочинів, на вчинення яких надана попередня згода.

Відповідно до ч. 9 ст. 106 Закону «Про АТ» значний правочин може бути вчинено з відкладальною умовою отримання погодження на його вчинення в порядку, встановленому цим Законом. Обґрунтовано доцільність встановлення у значному правочині з відкладальною умовою граничного строку для отримання погодження на його вчинення.

7. Чинний Закон «Про АТ» встановив для значних правочинів імперативне правило, згідно з яким вчинення АТ протягом року кількох правочинів з одним контрагентом та/або з афілійованими особами такого контрагента щодо одного предмета вважається вчиненням одного правочину.

Запропоновано обчислювати річний строк з моменту укладення першого правочину з контрагентом та/або з його афілійованими особами щодо відповідного предмета. З цією метою доцільно доповнити ч. 6 ст. 106 Закону України «Про АТ» нормою такого змісту: «Обчислення річного строку починається від дня вчинення першого правочину з таким контрагентом та/або його афілійованою особою щодо відповідного предмета».

8. Порівняльний аналіз норм Законів «Про АТ» 2008 та 2022 років доводить розширення переліку випадків, до яких не застосовуються законодавчі положення щодо порядку вчинення значного правочину.

Відповідно до п. 1 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ» положення цього Закону не застосовуються у разі вчинення правочинів за державними регульованими цінами і тарифами відповідно до законодавства. За результатами комплексного аналізу норм щодо державного регулювання цін та тарифів встановлено, що останні можуть встановлюватися також і органами місцевого самоврядування. Запропоновано доповнити зазначену норму, виклавши її в такій редакції: «1) вчинення правочинів за державними регульованими цінами і тарифами, а також за тарифами, встановленими органами місцевого самоврядування, відповідно до законодавства».

9. Обґрунтовано, що в АТ, 100 відсотків акцій якого належать одній особі, дотримання процедури надання згоди на вчинення значних правочинів, за загальним правилом, є недоцільним. Аргументовано, що в такому АТ обмеження повноважень директора на вчинення значних правочинів може бути необхідним при залученні директора на договірних засадах. Для запобігання зловживанням такої посадової особи запропоновано доповнити п. 5 ч. 8 ст. 106 Закону «Про АТ», виклавши його у такій редакції: «5) вчинення правочинів товариством, 100 відсотків акцій якого належать одній особі, якщо *інше не встановлено статутом такого товариства*».

10. Згідно Закону «Про АТ» прийняття рішення про вчинення значного правочину належить до компетенції різних органів управління АТ. Конкретний орган, уповноважений приймати відповідне рішення, визначається з урахуванням двох аспектів: 1) ринкової вартості предмета значного правочину; 2) структури управління конкретним товариством, визначеної в його статуті.

Досліджено компетенцію та порядок прийняття рішень про вчинення значного правочину загальними зборами, наглядовою радою та радою директорів.

Виконавчий орган АТ вправі вимагати у наглядової ради скликання позачергових загальних зборів у разі необхідності вчинення значного правочину. Однак, він позбавлений можливості самостійно скликати позачергові загальні збори, якщо наглядова рада відмовить у такому скликанні чи проігнорує вимогу. Запропоновано доповнити ст. 49 Закону «Про АТ» нормою, відповідно до якої надати виконавчому органу право вносити пропозиції до проекту порядку денного загальних зборів акціонерів у разі необхідності вчинення значного правочину.

11. У разі, коли ринкова вартість предмета значного правочину становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, таке рішення приймається більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості. З огляду на те, що акціонери-власники привілейованих акцій, за загальним правилом, не мають права голосу з відповідного питання, запропоновано викласти абз. 3 ч. 3 ст. 106 Закону «Про АТ» у такій редакції: «Якщо ринкова вартість предмета значного правочину становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності товариства, рішення приймається більш як 50 відсотками голосів акціонерів від їх загальної кількості, які є власниками голосуючих з цього питання акцій».

12. Досліджено механізм попереднього погодження значних правочинів, який можливий лише у ПрАТ. Встановлено, що при прийнятті рішення про попереднє надання згоди на вчинення значних правочинів, загальні збори повинні чітко зазначити характер правочинів, на які надається така згода, та їх граничну сукупну вартість. Обґрунтовано, що попередня згода на вчинення значних правочинів може бути надана із зазначенням суб'єктів, які можуть бути їх стороною.

13. Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 108 Закону «Про АТ» нормою такого змісту: «У разі зміни структури корпоративного управління з дворівневої на однорівневу подальше схвалення значного правочину товариством, вчиненого з порушенням порядку прийняття рішення про його

вчинення, здійснюється загальними зборами. Кількість голосів, необхідних для прийняття рішення про схвалення такого правочину, визначається відповідно до ч. 3 ст. 106 цього Закону з огляду на ринкову вартість його предмета».

Норму ч. 2 ст. 108 Закону «Про АТ» доцільно викласти у такій редакції: «2. Подальше схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки акціонерного товариства з моменту вчинення такого правочину».

14. Досліджено умови та порядок укладення значних правочинів ТОВ/ТДВ.

Для унормування проблемних ситуацій щодо укладення значних правочинів на початку діяльності товариств запропоновано доповнити ст. 44 Закону «Про ТОВ та ТДВ» частиною 6: «Правило, встановлене ч. 2 цієї статті, застосовується для новостворених товариств після спливу 6 місяців з моменту їх державної реєстрації, якщо менший строк не встановлено статутом товариства».

15. За відсутності прямої законодавчої вказівки щодо моменту, на який має визначатися вартість предмету правочину, обґрунтовано, що така має визначатися на момент його вчинення (на момент укладення договору).

У разі, якщо вартість предмету окремих договорів наперед визначити практично неможливо (договори, виконання яких є триваючим в часі, з умовами про виконання частинами – поставка товарів, надання послуг, виконання робіт тощо), варто орієнтуватися на загальну суму договору, яка сплачується або ж отримується стороною впродовж усього строку його чинності.

16. Встановлено, що факт надання згоди на вчинення значного правочину загальними зборами ТОВ/ТДВ чи іншим органом товариств, згідно положень статуту, не розглядається як умова його дійсності. Така оцінка випливає і з аналізу судової практики. Надання згоди уповноваженим

органом товариств на вчинення значного правочину не розцінюється як етап в його укладенні, а розглядається крізь призму наявності в органі товариства необхідного обсягу повноважень. Відтак, значні правочини, вчинені без згоди уповноваженого органу товариств, вважаються такими, що вчинені з перевищенням повноважень відповідним органом товариств.

17. У разі визнання недійсним значного правочину ТОВ/ТДВ підлягають застосуванню нормативні приписи, встановлені ЦК України щодо підстав та порядку визнання правочинів недійсними.

Відсутність рішення уповноваженого органу товариства про надання згоди на вчинення значного правочину в сукупності з іншими обставинами може слугувати підставою для визнання правочину недійсним. Як засвідчує аналіз судової практики такими обставинами є: активні дії товариств чи його учасників, які засвідчують, що такий правочин не відповідає інтересам товариства; можливість (неможливість) визначення того, чи правочин дійсно є значним для товариств, а відтак – і обізнаність сторін правочину (особливо контрагента товариства) про факт того, що він є значним; притягнення особи, яка вчинила такий правочин з перевищенням повноважень, до відповідальності тощо.

18. Згідно імперативного припису ч. 1 ст. 46 Закону «Про ТОВ та ТДВ» значний правочин, вчинений з порушенням порядку прийняття рішення про надання згоди на його вчинення, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки товариства лише у разі подальшого схвалення правочину товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення.

Згідно імперативного припису ч. 3 ст. 92 ЦК України у відносинах із третіми особами обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи не має юридичної сили, крім випадків, коли юридична особа доведе, що третя особа знала чи за всіма обставинами не могла не знати про такі обмеження.

Для впорядкованості відносин щодо схвалення значного правочину товариств слухними видаються рекомендації про встановлення у локальних актах товариств часових рамок такого схвалення, наприклад, щомісячно, щоквартально чи щорічно.

19. За договором (у тому числі значним правочином), укладеним товариством, права та обов'язки набуває саме товариство як сторона договору. Сукупність корпоративних прав та обов'язків учасників товариств жодним чином не змінюється. Слід враховувати, що вчиненням значного правочину товариств з порушення встановленого законом чи локальними актами порядку потенційно може створюватися загроза порушення корпоративних прав учасників. Вважаємо, що застосування похідних позовів може слугувати механізмом захисту їх прав.

У разі відкриття провадження за таким позовом саме товариство набуває статусу позивача, але не вправі здійснювати свої процесуальні права та обов'язки без згоди учасника (учасників), який (які) подав (подали) позов. Доведено, що реалізація таких спеціальних прав позивача, як відмова від позову, зменшення позовних вимог, подання заяви про залишення позовної заяви без розгляду можуть бути використані як інструменти зловживання правом посадовими особами товариства, які представляли б інтереси товариства в суді.

20. На підставі аналізу чинного законодавства та практики його застосування досліджено підстави та характер відповідальності посадових осіб ТОВ/ТДВ за збитки, заподіяні товариствам.

Суб'єктом відповідальності є посадова особа ТОВ/ТДВ (фізична особа), незалежно від того, чи вона одноособово приймала рішення, внаслідок якого товариствам було завдано збитків, чи вона входила до складу колегіального органу, який прийняв відповідне рішення. Фізичні особи – члени колегіального органу несуть солідарну відповідальність за завдані збитки.

Проаналізовано склад правопорушення, що є підставою притягнення посадової особи до відповідальності. Досліджено об'єктивну сторону складу

правопорушення, що проявляється у протиправності дій посадової особи (невиконанні нею свої посадових обов'язків), структуру збитків (прямі збитки та упущена вигода), що є у прямому причинному зв'язку з фактом протиправності; вину як умову відповідальності.

21. На підставі аналізу чинного законодавства та судової практики досліджено проблемні питання охорони прав та інтересів кредитора як контрагента значного правочину господарського товариства.

Обґрунтовано, що рішення загальних зборів учасників (акціонерів) товариства, наглядової ради чи іншого уповноваженого органу про несхвалення вчиненого значного правочину, яке спрямоване на невиконання зобов'язань з правочину і може завдати шкоди інтересам кредитора слід вважати фродакторним, – таким, що спрямоване на шкоду інтересам кредитора товариства.

22. Обґрунтовано, що у разі, якщо правочин (договір) не є значним для товариства, доцільно вказати в договорі наступне положення: «Згідно із положеннями законодавства та положеннями статуту товариства, цей правочин (договір) не вважається значним правочином для товариства, тому не потребує згоди на його укладення загальними зборами учасників чи іншим уповноваженим органом». Водночас у разі, якщо правочин (договір), який товариство має намір вчинити, підпадає під ознаки значного правочину для цього товариства, в договорі варто зазначити: «Цей правочин (договір) є значним правочином для товариства згідно із даними останньої (річної) фінансової звітності.

Рішення про надання згоди на вчинення цього правочину прийняте (вказати орган, який прийняв рішення, його номер і дату), копія якого додається до цього правочину та є його невід'ємною частиною.

Сторони договору повідомлені про те, що у виконавчого органу товариства відсутні обмеження щодо вчинення цього правочину».

Обґрунтовано, що свідома фіксація таких положень в тексті правочину (договору) спростить сторонам можливість перевірити відповідність такого

правочину вимогам закону чи локальних актів щодо значних правочинів та перевірити відсутність потенційних ризиків визнання такого правочину недійсним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Commercial Law of the Republic of Latvia of 13.04.2000. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/5490-commercial-law>
2. Companies Act of New Zealand of 28.09.1993. URL: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/1993/0105/latest/whole.html>
3. Corporate Enterprises Act of Spain of 2.07.2010. URL: <https://www.mjusticia.gob.es/es/AreaTematica/DocumentacionPublicaciones/Documents/Royal%20Legislative%20decree%201%2C%20of%2002%20july.pdf>
4. International Valuation Standards 31.01.2022. URL: <http://www.afo.com.ua/doc/ivsc-effective-31-jan-2022.pdf>
5. Law of the Republic of Moldova on Joint-Stock Companies of 2.04.1997. URL: <http://www.law-moldova.com/laws/emg/law-on-joint-stock-companies-english.htm>
6. Law on Companies of the Republic of Lithuania of 13.07.2000. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2af0c0d049b811e68f45bcf65e0a17ee?jfwid=rivwzvpvg>
7. Model Business Corporation Act of 9.12.2016. URL: https://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/business_law/corplaws/2016_mbca.authcheckdam.pdf
8. Антошкіна В.К. Роль правочину, корпоративних актів у процесі саморегуляції цивільноправових відносин. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 156-161.
9. Беляневич О.А. Про застосування у справах про банкрутство конструкції фраздаторного правочину. Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса. 2021. № 2. С. 14-23.
10. Беляневич О.А. Про предмет значного правочину. 2020. URL: <https://coordynata.com.ua/pro-predmet-znasnogo-pravocinu>
11. Берназюк Я. О. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному

судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. № 66. С. 135-141.

12. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса : Національний університет “Одеська юридична академія”, 2018. 467 с.

13. Бігняк О. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *European political and law discourse*. 2018. Vol. 5. Issue 3. P. 227–236.

14. Білецька Л. Умови легітимізації механізму судового прецеденту (на прикладі сфери страхування). Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Юридичні науки. 2022. Вип. 2 (62). С. 5-10.

15. Борисова В.І. Оновлення Цивільного кодексу України: до проблеми недійсних та неукладених правочинів (договорів). На шляху до європейського приватного права: збірник матеріалів XI Міжнародного цивілістичного форуму. Київ: Київський регіональний центр НАПрН України 2021. С. 85-91.

16. Бровченко Т. І. Законодавче регулювання установчих документів юридичних осіб. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2021. Том 32 (71). № 6. С. 24-30.

17. Бугаєць А. Щодо розуміння фраздаторних договорів. Сталий розвиток суспільства та держави: сучасні виклики та напрямки розвитку: матер. Всеукр. наук. конф. молодих вчених. Одеса. 2022. С. 62-64.

18. Бугаєць А.С. Щодо співвідношення фраздаторних договорів з недійсними та нікчемними договорами. Проблеми цивільного права у постпандемічну добу : матер. круг. Столу. Одеса. 2023. С. 68-72.

19. Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права. Приватне право. 2013. № 1. С. 135–145.

20. Васильєва В.В. Загальні положення про обов'язки посадових осіб товариства в законодавстві України. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. 2020. №54. С. 3-10.
21. Васильєва В.В. Рішення загальних зборів при вчиненні товариством правочинів як умова їх дійсності. Корпоративні правочини: Матеріали Веукраїнської науково-практичної конференції, 27-28 вересня 2013 р. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 229 с.
22. Ватраль М., Оверко Г. Управління товариством з обмеженою відповідальністю. Підприємництво, господарство і право. 2021. №2. С.31-35.
23. Вінник О. М. Науково-практичний коментар Закону «Про акціонерні товариства». К., «Юрінком Інтер», 2009. 312 с.
24. Вінник О. Роль модельних установчих документів (шаблонів) у процесі цифровізації сфери господарювання. Підприємництво, господарство і право. 2020 №7. С.62-68.
25. Вінтоняк Н.Д. Вчинення значного правочину з порушенням встановленого порядку. Юридичний науковий електронний журнал. № 9. 2023. С. 61-64.
26. Володимир Васильович Луць. Служу пером своїй Вітчизні. Вибрані праці. До 80-річчя від дня народження та 50-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності. К. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 282 с.
27. Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств: проблеми теорії і практики : монографія. НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. К., 2019. 406 с.
28. Гарагонич О.В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарське процесуальне право (081 – Право). Державна установа «Інститут економіко-

правових досліджень Національної академії наук України» НАН України, Київ, 2020. 466 с.

29. Гончаренко О. Корпоративний акт як засіб саморегулювання господарської діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 7. С. 34-39.

30. Гончаренко О. М. Теоретико-правові засади саморегулювання господарської діяльності: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака. Національна академія правових наук України. Київ, 2020. 489 с.

31. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

32. Гринишин Х. М. Охорона прав та інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів господарських товариств. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 59-68.

33. Гринишин Х. М. Умови дійсності значних правочинів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 78. Т. 1. С.159-165.

34. Гринишин Х.М. Ознаки значного правочину: проблеми законодавчої визначеності. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 219-223.

35. Гринишин Х.М. Правочини акціонерних товариств, що не підпадають під ознаки значних правочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, Том 1, № 76, с. 158-163.

36. Демченко Ю. Чому після рішення ВС будь-який правочин щодо відчуження майна може бути підданий сумніву та оскаржений. Закон і бізнес. 2021. URL: <https://zib.com.ua/ua/149142.html>;

37. Деякі питання дерегуляції господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.03.2019 р. № 367.

38. Джамгуров Р. Підводні рифи «чистих» активів. ЛІГА. Блоги. 2018. URL: <https://blog.liga.net/user/rdzhamgurov/article/pidvodni-rifi-chistih-aktiviv>
39. Директива Європейського парламенту і Ради 2009/101/ЄС від 16.09.2009 р. про узгодження гарантій, що їх для захисту інтересів учасників і третіх осіб вимагають держави-члени від компаній у розумінні другого параграфу статті 48 Договору, для забезпечення рівнозначності таких гарантій. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2009-101-es.pdf>
40. Директива Європейського парламенту і Ради 2012/30/ЄС від 25.10.2012 р. про узгодження гарантій, яких вимагають держави-члени від товариств у розумінні другої частини статті 54 Договору про функціонування Європейського Союзу для захисту інтересів учасників та третіх осіб, з огляду на створення акціонерних товариств, збереження та зміни капіталу з метою встановлення рівності таких гарантій. URL: <https://minjust.gov.ua/files/52183>
41. Директива ЄС № 2009/102/ЄС від 16.09.2009 р. у сфері корпоративного права про компанії з обмеженою відповідальністю, які мають одного учасника. URL:
42. Директива ЄС № 2017/1132 від 14.06.2017 р. щодо деяких аспектів корпоративного права.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_014-17#Text
43. Ділігул А.С., Калюта Д.О. Фраудаторний правочин як новий тренд судової практики. Перспективи розвитку територій: теорія і практика: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. 2022. С. 14-15.
44. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.

45. Єременко К.О. Цивільно-правові наслідки недотримання вимоги щодо форми правочину: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.ю.н. 2014. Одеса. 22 с.

46. Єфименко Є.П., Попов Ю.Ю. Значні правочини та правочини з заінтересованістю у проекті Закону України № 2011-1 «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Корпоративні правочини: Матеріали Веукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2013 року, м. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). НДІ приватного права і підприємництва ім. Ф.Г. Бурчака, 2013; за ред. В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2013. С. 64-70

47. Жорнокуй В. Вина юридичної особи: сучасний стан учення. Підприємництво, господарство і право. 2020. №1 С.160-164.

48. Жорнокуй В. Г. Обов'язок діяти в інтересах юридичної особи добросовісно і розумно як основний складник правового становища осіб, що здійснюють функції органів підприємницьких товариств як суб'єктів цивільної відповідальності. Нове українське право. 2022. Вип. 3. С. 25-31.

49. Жорнокуй В. Г. Правове становище посадових осіб господарських товариств. Актуальні питання забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобалізації. Харків. 2022. С.129-133.

50. Жорнокуй В. Г. Учинення ризикованих дій як підстава притягнення до відповідальності посадових осіб підприємницького товариства. Право і безпека. 2022. № 3 (86). С.70-80.

51. Жорнокуй Ю. М. Цивільно-правова природа корпоративних конфліктів в акціонерних товариствах : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 476 с.

52. Жорнокуй Ю.М. Невирішені питання притягнення органу юридичної особи до цивільно-правової відповідальності. Актуальні проблеми приватного права: Матеріали XVI науково-практичної конференції,

присвяченої 97 річниці з дня народження доктора юридичних наук, професора В.П. Маслова. 2019. С.37-40.

53. Засновницький договір повного товариства «ЛОМБАРД ДОНКРЕДИТ ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ІНТЕР-РЕЛТІ» І КОМПАНІЯ» від 2022 р. URL: <https://blago.ua/uploads/elFinder/docs/ustav.pdf>

54. Звонков Є.Є. Корпоративні акти: природа, сутність та значення. Часопис Київського університету права. 2014. № 3. С. 307-309.

55. Зозуляк О. І, Парута Ю.І. Перспективні напрями удосконалення цивільно-правової відповідальності. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. Серія «Право». Випуск 63. С.141-146

56. Зозуляк О. І. Рішення загальних зборів акціонерного товариства про попереднє схвалення правочинів та його правові наслідки. Корпоративні правочини: Матеріали Веукраїнської науково-практичної конференції, 27-28 вересня 2013 р. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 229 с.

57. Канарьова Н. Як підтвердити повноваження керівника ТОВ/ТДВ на вчинення правочину? Дебет-Кредит: Право і відповідальність. 2018. URL: <https://news.dtkk.ua/law/other/50450>

58. Карчевський К. А. Поняття значного правочину (доктринальний аспект). Форум права. 2009. № 3. С. 308–316.

59. Карчевський К.А. Значний правочин ТОВ: вимоги до його предмета й вартості. 2018. URL: <https://zib.com.ua/ua/131841.html>

60. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2006. 40 с.

61. Ковалишин О. Р. Судовий захист корпоративних прав: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного

права і підприємництва Національної академії правових наук України. К., 2013. С. 16

62. Ковалишин О.Р. Непрямий (похідний) позов як засіб захисту учасників корпоративних правовідносин. Вісник Академії адвокатури України. 2010. № 1. С. 61–67.

63. Кодекс України з процедур банкрутства від 18.10.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>

64. Кологойда О. Інститут юридичної відповідальності в корпоративному праві. Право України. 2021. №6. С.59-77.

65. Кологойда О. Щодо поняття та критеріїв корпоративного спору. Право України. 2019. №3. С.237-259.

66. Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія. За ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2021. 512 с.

67. Корпоративне право Польщі та України : монографія. Васильєва В. А., Герберт Анджей, Ковалишин О. Р. [та ін.] ; за ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 377 с.

68. Корпоративне право у таблицях і схемах. / Яворська О.С., Шпуганич І.І., Тарасенко Л.Л., Суханов М.О., Самагальська Ю.Я., Мартин В.М., Гладь Ю.О., Гринчак В.І., Дюкарева-Бержаніна К.Ю., Кметик-Подубінська Х.І., Паєнок А.О. Дрогобич : Коло, 2023. 472 с.

69. Корпоративне право України : підручник. В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 384 с.

70. Корпоративне право. За заг. ред. проф. О. С. Яворської. Львів: Видавництво «Коло», 2020. 650 с.

71. Корпоративне право: навч. посібник. О. В. Гарагонич, С. М. Грудницька, Л. М. Дорошенко [та ін.]; за заг. ред. О. В. Гарагонича, С. М. Грудницької, Л. М. Дорошенко. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Видавничий дім “АртЕк”, 2018. 400 с.

72. Корпоративне управління за законодавством України: теоретико-прикладні проблеми монографія / О. А. Беяневич, А. В. Мякий. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2017. 320 с.
73. Корпоративні правовідносини : монографія. Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. Харків : ЕКУС, 2021. 248 с.
74. Корпоративні спори: правові позиції Верховного Суду та коментарі науковців / [І. В. Спасибо-Фатєєва, Г. О. Вронська та ін.] ; за заг. ред. І. В. СпасибоФатєєвої. Харків : ЕКУС, 2019. 280 с.
75. Коссаk В.М. Правові наслідки вчинення значного правочину без згоди загальних зборів акціонерів. Корпоративні правочини: Матеріали Веукраїнської науково-практичної конференції, 27-28 вересня 2013 р. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 229 с.
76. Костова Н.І. Правове регулювання статуту акціонерного товариства. Часопис цивілістики. 2013. Вип. 15. С. 136-140.
77. Коструба А.В. Правові механізми поновлення прав суб'єктів дефектних правочинів. Право України. 2014. № 9. С.171 – 178.
78. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики. К., 2008. 720 с.
79. Краєвський І. В. Правова природа відносин між товариством з обмеженою відповідальністю й управителем товариства. Право і суспільство. 2015. № 6. С. 96-101.
80. Крат В. Історія фраздаторності. Верховний Суд. 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276877/> (дата звернення 01.10.2023).
81. Крат В. Прояви римських ідей у сучасній судовій практиці: презентація виступу. 2022. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_07_07_Krat.pdf

82. Крат В. Фраудаторні конструкції: судова практика 13 травня 2022 року. Верховний Суд. 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276877/> (дата звернення 01.10.2023).
83. Кулаков В.В. Товариство з обмеженою відповідальністю однієї особи: проблеми створення та функціонування. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. Харків. 2019. С. 102-106.
84. Лантінов Ю. Ф. Звичайна господарська діяльність як можливе виключення із правила про значні правочини господарського товариства. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2013. № 4 (63). С. 171-179.
85. Лукашов Р.С. Товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю як суб'єкти цивільного права. Дисерт. Тернопіль. 2020. 223 с.
86. Луць В. В. Деякі питання здійснення та захисту корпоративних прав в Україні. Наше право. 2008. № 2. С. 26–28.
87. Луць В. В. Деякі питання щодо моментів виникнення суб'єктивних корпоративних прав учасників господарських товариств. Корпоративне право України та інших європейських країн: шляхи гармонізації [текст] : зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (2–3 жовтня 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 147–149.
88. Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право : навч. посібник. За заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. Київ : Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. 256 с.
89. Матвіїв С. Рішення про попереднє схвалення значних правочинів за своєю суттю є рішенням про вчинення значного правочину. Юридична газета. 2013. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/cinni-paperi-ta-fondoviy-rinok/poperedne-shvalennya-znachnih-pravochiniv-ta-obovyazkoviy-vikup-akciy/oppinions/rishennya-pro-poperedne-shvalennya-znachnih-pravochiniv-za-svoeyu-suttyu-e-rishennyam-pro-vchinennya.html>

90. Мельниченко Р. Запобігання зловживанню конструкцією «значних правочинів» чи «правочинів з заінтересованістю». Публічне та приватне право. 2022. № 1. С. 53-63.
91. Морозов А. Вчинення керівником юрособи правочину з перевищенням повноважень. 2023. URL: <https://buhgalter911.com/uk/blogs/post-1070139.html>
92. Назарова І.В. Принцип добросовісності у системі законодавства України. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 9 (49). С. 65-70.
93. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» за заг. ред. В.А. Васильєвої. Харків. Право. 2020. 336 с.
94. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. Наказом Міністерства фінансів України 07.02.2013 р.
95. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р.
96. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затв. постановою Кабінету Міністрів України від 10.09.2003 р. №1440.
97. Никифорак В. Удаваний правочин: наслідок недобросовісності чи несвідомості. Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання». Хмельницький. 2022. С. 148-149.
98. Овчаренко В. С. Правова доктрина і наука: тлумачення, проблеми використання. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління. 2022. № 6 (24). С. 38-45.
99. Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Крата В.І. від 25.11.2020 р., справа № 639/5187/17. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93564537>

100. Ольшевський І. Застосування конструкції фразаторного правочину у цивільному праві та судовій практиці України. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна. 2023. С. 411-416.

101. Пальчук П. Відповідальність посадових осіб господарських товариств. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2023. №2. С. 98-112.

102. Пилипенко П. Д., Синчук С.М. Реалізація прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю у корпоративному договорі. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 6. С.109-115.

103. Питання акціонерного товариства "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України": Постанова КМУ від 14.12.2016 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP161044?an=2314>

104. Питання акціонерного товариства "Українська залізниця": Постанова КМУ від 02.09.2015 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp150735?an=3663&ed=2021_10_20

105. Повідомлення про особливу інформацію емітента АТ "ПРАВЕКС БАНК" від 30.07.2020 р. URL: <https://www.pravex.com.ua/storage/files/poperednye-nadannya-zgodi-navchinennya-znachnih-pravochiniv.pdf>

106. Погребняк О. С. До питання про конвалідацію нікчемних правочинів. Наше право. 2015. № 3. С.140-144.

107. Подоляк С. Значний правочин та правочин, щодо якого є заінтересованість окремих господарських товариств. National Law Journal: theory and practice. МАІ 2019. С. 102–106.

108. Положення про вчинення значних правочинів та правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість. АТ «Райффайзен Банк Аваль» 2020 р. URL: <https://raiffeisen.ua/storage/files/polozhennya-pro-vchinennya-znachnikh-pravochiniv-clean-copy.pdf>

109. Положення про порядок вчинення правочинів, затверджене Рішенням наглядової ради ПАТ «Завод «Львівсільмаш» (припинено) від 12.07.2012 р. URL: http://lvivsilmasch.pat.ua/files/builders/8197/documents/46951/doc_21741.pdf
110. Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів, затв. Рішенням НКЦПФР від 03.12.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2180-13#n17>
111. Пономарьова Т. С. Правове значення схвалення договору у визначених законом випадках. Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні. К. НАВС. 2015. С. 162-165.
112. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
113. Порядок подання фінансової звітності, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF#Text>
114. Порядок проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/550-2006-%D0%BF#Text>
115. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.12.2019 р. у справі № 904/10956/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333853>
116. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.10.2019 р. у справі № 916/2084/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84911545>
117. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2020 р. у справі № 145/2047/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90933484>
118. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.10.2019 р. у справі № 911/2129/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85743713>
119. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.11.2019 р. у справі № 910/20261/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86333859>

120. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.06.2018 р. у справі № 668/13907/13-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/78977588>
121. Постанова Верховного Суду від 21.02.2018 р. у справі № 910/18506/16. URL: <http://reestr.court.gov.ua/Review/72550855>
122. Постанова Верховного Суду від 20.03.2018 р. у справі № 910/8794/16. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/73097929>
123. Постанова Верховного Суду від 10.04.2018 р. у справі № 910/11079/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/73533295>
124. Постанова Верховного Суду від 25.04.2018 р. у справі № 910/9915/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/73730406>
125. Постанова Верховного Суду від 16.04.2019 р. у справі № 915/508/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/81266196>
126. Постанова Верховного Суду від 16.05.2018 р. у справі № 910/11163/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/74329945>
127. Постанова Верховного Суду від 29.08.2018 р. у справі № 522/15095/15-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/76207185>
128. Постанова Верховного Суду від 02.04.2019 р. у справі № 904/2178/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/80953317>
129. Постанова Верховного Суду від 24.07.2019 р. у справі № 916/1419/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/83243719>
130. Постанова Верховного Суду від 07.08.2019 р. у справі № 753/7290/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/83552852>
131. Постанова Верховного Суду від 05.09.2019 р. у Справі № 638/2304/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/84152558>
132. Постанова Верховного Суду від 11.09.2019 р. у Справі № 922/3010/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/84320490>
133. Постанова Верховного Суду від 12.12.2019 р. у справі № 916/40/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86336770>
134. Постанова Верховного Суду від 20.05.2020 р., у справі № 922/1903/18. Режим доступу: <https://reestr.court.gov.ua/Review/89539141>

135. Постанова Верховного Суду від 16.07.2020 р. у справі № 923/831/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90489674>
136. Постанова Верховного Суду від 09.09.2020 р. у справі № 925/1224/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91466069>
137. Постанова Верховного Суду від 24.11.2020 р. у Справі № 905/173/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93229274>
138. Постанова Верховного суду від 11.02.2021 р. у справі № 922/109/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94932031>
139. Постанова Верховного Суду від 04.03.2021 р. у справі № 905/1132/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95343944>
140. Постанова Верховного Суду від 17.03.2021 р. у справі № 360/1742/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95848726>
141. Постанова Верховного суду від 13.05.2021 р. у справі № 903/277/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96926759>;
142. Постанова Верховного Суду від 09.06.2021 р. у Справі № 911/3039/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97926318>
143. Постанова Верховного Суду від 21.07.2021 р. у Справі № 910/12930/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99647717>
144. Постанова Верховного Суду від 18.08.2021 р. у справі № 916/3844/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99146709>
145. Постанова Верховного Суду від 25.08.2021 р. у справі № 910/16519/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99225432>
146. Постанова Верховного Суду від 03.11.2021 р. у справі № 10/189-09(902/186/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101064036>
147. Постанова Верховного Суду від 22.02.2022 р. у справі № 924/658/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103561912>
148. Постанова Верховного Суду від 19.05.2022 р. у справі № 925/680/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104414769>
149. Постанова Верховного Суду від 05.07.2022 р. у справі № 911/3448/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105148040>

150. Постанова Верховного Суду від 06.07.2022 р. у справі № 909/276/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301090>
151. Постанова Верховного Суду від 07.12.2022 р. у справі № 904/6735/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108086416>
152. Постанова Верховного Суду від 07.02.2023 р., справа № 909/207/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109072194>
153. Постанова Верховного Суду від 21.02.2023 р. у справі № 908/2182/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109239581>
154. Постанова Верховного Суду України від 01.07.2015 р., справа № 3-327Гс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46078534>
155. Постанова Верховного Суду України від 06.04.2016 р. у справі № 3-84Гс16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57169342>
156. Постанова Верховного суду України від 25.05.2016 р. у справі № 6-2612цс15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/58636060>
157. Постанова Верховного Суду України від 05.10.2016 р. у справі № 910/29382/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61939640>
158. Постанова Вищого господарського суду України від 12.06.2013 р. у справі № 07/5026/796/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31893450>
159. Постанова Вищого господарського суду України від 15.04.2013 у справі № 5024/1448/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/30738449>
160. Постанова Вищого господарського суду України від 24.05.2012 р. у справі №7/5005/13431/2011. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/24268900>
161. Постанова Київського апеляційного суду від 30.03.2021 р. справа № 755/17944/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96433475> (дата звернення 01.10.2023).
162. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 14.07.2021 р. у Справі № 910/16519/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99711555>

163. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 16.08.2022 р. у Справі № 910/15853/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105782309>

164. Постанова Північного апеляційного господарського суду від 07.09.2021 р. у Справі № 910/15118/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99711555>

165. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» №9 від 16.11.2009 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-09>

166. Про акціонерні товариства: Закон Республіки Казахстан від 13.05.2003 р. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039594&pos=1484;-52#pos=1484.

167. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>

168. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n428>

169. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>

170. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів) : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.1996 р. Урядовий кур'єр. 1997

171. Про державне регулювання у сфері комунальних послуг: Закон України від 09.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-17#Text>

172. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

173. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

174. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 р.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>

175. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12.07.2001 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

176. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

177. Про товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>

178. Про ціни та ціноутворення: Закон України від 21.06.2012 р. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5007-17#Text>

179. Прокопюк А. Поняття та ознаки корпоративної відповідальності. Підприємництво, господарство і право. 2020. №9. С.75-81.

180. Протокол Наглядової ради Акціонерного товариства «Дойче Банк ДБУ» від 30.05.2022 р. № 91. URL:
https://country.db.com/ukraine/documents/special-information-of-the-issuer/Decision%20on%20material%20transactions_30.05.2022_Рішення%20про%20значний%20правочин_30.05.2022.pdf

181. Рішення Господарського суду Київської області від 03.02.2020 р. у справі № 911/1658/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87994749>

182. Рішення Господарського суду Запорізької області від 16.07.2021 р. у справі № 98700718. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/98700718/>

183. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 16.11.2021 р. у Справі № 904/3046/21. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101400296>

184. Рішення Господарського суду м. Києва від 12.01.2022 р. у Справі №910/14105/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102995397>

185. Рішення Господарського суду м. Києва від 13.01.2022 р. у Справі № 910/14120/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102730505>
186. Рішення Господарського суду м. Києва від 21.02.2022 р. у Справі № 910/1895/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104362765>
187. Рішення Господарського суду Київської області від 23.05.2022 р. у Справі №911/2394/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104746951>
188. Рішення Господарського суду м. Києва від 29.06.2022 р. у Справі № 910/18913/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105178282>
189. Рішення Господарського суду м. Києва від 06.07.2022 р. у Справі № 910/19794/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105189130>
190. Рішення Господарського суду Рівненської області від 12.07.2022 р. у Справі № 918/84/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105189721>
191. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 04.08.2022 р. у Справі № 904/2465/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105889396>
192. Рішення Господарського суду м. Києва від 05.09.2022 р. у Справі № 910/4870/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107961678>
193. Рішення Господарського суду Житомирської області від 09.09.2022 р. у справі №906/20/22.URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106666800>
194. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 04.10.2022 р. у Справі № 904/1192/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106755191>
195. Рішення Господарського суду Львівської області від 05.10.2022 р. у справі № 902/205/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106826189>
196. Рішення Господарського суду Харківської області від 17.10.2022 р., справа № 922/158/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106800388>
197. Рішення Господарського суду Харківської області від 27.10.2022 р. у Справі № 922/5155/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107136832>

198. Рішення Господарського суду м. Києва від 14.11.2022 р. у Справі № 910/3245/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107350932>
199. Рішення Господарського суду Черкаської області від 14.12.2022 р. у Справі № 925/791/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108285154>
200. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 26.01.2023 р. у Справі № 904/1913/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108737708>
201. Рішення Господарського суду м. Києва від 02.02.2023 р. у Справі № 910/11103/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108984720>
202. Рішення Господарського суду Хмельницької області від 20.04.2023 р. у Справі № 924/120/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110484887>
203. Рішення загальних зборів ПАТ "ІНТЕРПАЙП НТЗ" від 19.04.2017 р. URL: <https://ntrp.interpipe.biz/upload/689bc344f0cee1dc1c3cf7573a885292.pdf>
204. Рішення загальних зборів ПАТ «ЖИДАЧІВСЬКИЙ ЦЕЛЮЛОЗНО-ПАПЕРОВИЙ КОМБІНАТ» від 06.12.2022 р. URL: <https://00278801.smida.gov.ua/>
205. Рішення загальних зборів ПрАТ «ДТЕК Київські електромережі» від 09.08.2019 р. URL: <https://dtek.com/content/files/protokol-richnikh-zagalnikh-zboriv-tovaristva-vid-09.08.2019.pdf>
206. Рішення загальних зборів ПрАТ «ЗАПОРІЖКОКС» від 24.04.2017 р. URL: <https://zaporozhcoke.com/img/akcionerov/protokolosa24042016.pdf>
207. Рішення загальних зборів ПрАТ «СТРАХОВА ГРУПА «ТАС» від 07.12.2022 р. URL: <https://sgtas.ua/upload/pdf/Protokol-RZZA-07.12.2022.pdf>
208. Рішення Конституційного Суду України від 12.01.2010 р. №1-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-10#Text>

209. Рішення Конституційного Суду України від 28.04.2021 р. № 2-р(П)/2021 у Справі № 3-95/2020(193/20). URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/2-rii2021>

210. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням ТОВ «Ліхтнер Бетон Львів» щодо офіційного тлумачення положень ч. 4 ст. 58, ч. 1 ст. 64 Закону України «Про господарські товариства», справа № 1-3/2013 від 5.02.2013 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-13>

211. Рішення Наглядової ради ПрАТ «Харківенергозбут» від 30.01.2023 р. URL: https://zbutenergo.kharkov.ua/sites/default/files/pdf/protokol_4_2023.pdf

212. Ромовська З. В. Українське цивільне право Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс: підручник. К.: Атіка, 2005. 559 с.

213. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : НДІ приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2007. 156 с.

214. Сівіцька Г. Є., Гелецька І. О. Фраудаторний правочин з позиції судової практики. Publishing House Baltija Publishing. 2021. С. 93-97.

215. Сіщук Л. В. Відповідальність учасників підприємницьких товариств за порушення корпоративного договору. Приватне право і підприємництво. 2020. Вип. 20. С. 147-152.

216. Сіщук Л. В. Новели законодавства щодо корпоративного договору. Підприємництво, господарство і право. 2018. №10. С.49-54.

217. Сліпченко С. О. Деякі питання визначення предмета корпоративних правочинів. Корпоративні правочини [текст] : матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції, 27–28 вересня 2013 року. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 41–45.

218. Сліпченко С. О., Жорнокуй Ю. М. Правомірні очікування як об'єкт корпоративних правовідносин. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2020. № 3 (90). С. 50–62.

219. Слободська І.А. Фраудаторний правочин як новий тренд судової практики. Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції. м. Київ. 2023 р. С. 527-531.

220. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980. URL:<http://sum.in.ua/s/znachnyj>

221. Соляр С. Корпоративна нормотворчість інститутів громадянського суспільства. Вісник Академії правових наук України. 2010 . № 4(63). С. 80-89. С. 86

222. Спасибо-Фатеева І. В. Архітектоніка корпоративного права. Короткий огляд корпоративного законодавства України із зазначенням принципів засад його переформатування. Корпоративне право крізь призму судової практики : монографія за ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків. ЕКУС. 2021. С. 8–30.

223. Спасибо-Фатеева І. Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав. Вісник академії правових наук України. 2009. № 1 (56). С. 150– 155.

224. Статут АТ «Державне акціонерне товариство «Чорноморнафтогаз» від 2020 р. URL: https://chornomornaftogaz.com.ua/images/statuty/statut_18.12.2020.pdf

225. Статут АТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» від 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1044-2016-%D0%BF#n635>

226. Статут АТ «Оператор ринку» від 2021 р. URL: <https://www.oree.com.ua/index.php/web/10310>

227. Статут благодійного фонду «ЧОРНОБИЛЬСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОНД ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ» від 2022 р. URL: https://www.ispnpp.kiev.ua/wp-content/uploads/2022/06/statut_fund.pdf

228. Статут ПАТ «Центренерго» від 2018 р. URL: <http://www.centrenergogo.com/upload/page/attachment/6b4de209ce1c.pdf>

229. Статут ПрАТ «Президент-Готель» від 2018 р. URL: <https://www.spfu.gov.ua/userfiles/files/dod657.pdf>

230. Статут ПрАТ «Укргазбанку» від 2020 р. URL: https://www.ukrgasbank.com/upload/file/charter_2020_eng.pdf

231. Статут ПрАТ «ЧЕРКАСИЦИВІЛЬПРОМПРОЕКТ» від 2020 р. URL: <http://www.project.ck.ua/resources/notices/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%82%202020.pdf>

232. Сурженко О. А. Судові механізми подолання складнощів при вирішенні спорів за відсутності норми права або суперечливості її застосування. *Theory and practice of jurisprudence*. 2020. № 2 (18). С. 4.

233. Суханов М.О. Аналіз практики Верховного Суду щодо судового захисту корпоративних прав учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Право і суспільство*. 2020. №6. С. 56-61.

234. Суханов М.О. Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю. Дис. на здоб. наук. ступ. доктора філософії за спец. 081 Право. ЛНУ ім. І. Франка. Львів. 2022. 261 с.

235. Татулич І.Ю. Естопель як складова добросовісності у цивільному судочинстві. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали V Міжн. наук.-практ. конф. Чернівці. 2021. С. 264-267.

236. Томашевська М.О. Корпоративні акти в системі джерел права України. *Держава і права. Юридичні і політичні науки*. 2002. Вип. 18. С. 47-50.

237. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

238. Ухвала Верховного Суду від 21.03.2023 р. у справі № 912/2131/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109898099>

239. Харитонова О.І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин. Наукові праці Національного університету “Одеська юридична академія”. 2011. Том X. С. 324–334.

240. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

241. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія. Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 590 с.

242. Цікало В. І. Проблеми здійснення та захисту корпоративних прав. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 “Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право”. Галузь знань 081 “Право”. – Львівський національний університет імені Івана Франка; Львів, 2023. 485 с.

243. Шишка Р. Б. Корпоративні правочини. Корпоративні правочини [текст] : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27–28 вересня 2013 року. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. С. 15–19.

244. Шпуганич І.І. Підстави, порядок та правові наслідки звільнення з посади голови виконавчого органу юридичної особи. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 72-76.

245. Штим Т.Б. Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 20 с.

246. Шуба Б.В. Корпоративне право і законодавство: поняття і систематизація. Європейські перспективи. 2013. № 5. С. 137-140.

247. Щербина В.С., Боднар Т.В. Відповідальність посадових осіб за збитки, завдані юридичній особі: матеріально-правовий та процесуальний аспекти. *Право і суспільство*. 2023. №1. С 120-128.

248. Яворська О. Імплементация, апроксимация, рекодифікація чи впорядкування цивільного законодавства. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXVI звітної науково-практичної конференції (6– 7 лютого 2020 р.) : у 2-х ч. Ч. 1. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2020. С. 220–225.

249. Яворська О. С. Корпоративний договір у механізмі корпоративного управління. Адаптація корпоративного законодавства України до права Європейського Союзу [текст] : зб. наук. праць за матеріалами Міжнародної науковопрактичної конференції (30 вересня – 1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України ; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. С. 286–289.

250. Яворська О.С. Договірне право як регулятор цивільних відносин. *Соц.-ек. проблеми сучас. періоду України*. 2008. Вип. 6(74) С. 148-158.

251. Яценко Т. Вчинення значних правочинів: відмінності за законодавством про ТОВ і АТ. *Юридична газета*. 2019. №25-26. С. 679-680.

ДОДАТОК**Додаток А****СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*****Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації, статті у фахових виданнях України:***

1. Гринишин Х. М. Правочини акціонерних товариств, що не підпадають під ознаки значних правочинів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 76. Т. 1. С. 158-163.

2. Гринишин Х. М. Умови дійсності значних правочинів товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. № 78. Т. 1. С.159-165.

3. Гринишин Х. М. Охорона прав та інтересів кредиторів у разі порушення порядку вчинення значних правочинів господарських товариств. Право і суспільство. 2023. № 4. С. 59-68.

4. Гринишин Х.М. Ознаки значного правочину: проблеми законодавчої визначеності. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 219-223.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Гринишин Х.М. Особливості укладення значних правочинів товариствами з обмеженою та додатковою відповідальністю. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XXV звітн. наук.-практ. конф. (Львів, 7-8 лют. 2019 р.): у 2 ч. Ч. 1. Львів : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2019. С. 187-190.

2. Гринишин Х.М. Вплив законодавства про компанії Європейського союзу на правове регулювання значних правочинів в Україні. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: Матеріали XIX міжнар. студент.-аспірант. конф. (Львів, 24 квіт. 2020 р.) Львів: Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2020. С. 85-87.

3. Гринишин Х.М. Новий підхід в правовому регулюванні відповідальності посадових осіб акціонерних товариств у проекті закону «Про акціонерні товариства» № 2493. Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи: Матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф.(Івано-Франківськ, 23 жовт. 2020 р.) Юрид. інст. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника. С. 29-33.

4. Гринишин Х. М. Особливості порядку укладення значних правочинів акціонерним товариством. Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи: матеріали XX Міжнародної студентсько-аспірантської наукової конференції. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 72-74.

5. Гринишин Х. М. Правові наслідки порушення порядку вчинення значних правочинів. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVII звітної науково-практичної конференції: у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2021. С. 203-205.

6. Гринишин Х. М. Особливості захисту прав акціонерів на інформацію про фінансово-господарську діяльність товариства. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції: у 2-ох ч. Ч. 1. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 189-191.

7. Гринишин Х. М. Значні правочини в ТЗОВ. Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, ІТ та Інтернет права: матеріали Сьомої всеукраїнської науково – практичної конференції. Львів: Юрид. ф–т Львів. нац. ун–ту ім. І. Франка, 2023. С. 42-46.

8. Гринишин Х. М. Поняття та ознаки значного правочину. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира

Васильовича Луця (1933-2021) «Договір як універсальна форма правового регулювання». Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2023. 175-178.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

1. XXV звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», Львів, Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 7-8 лютого 2019 р., форма участі – очна.

2. XIX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи». м. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 24 квітня 2020 року, форма участі – дистанційна.

3. Міжнародна науково-практична конференція, Івано-Франківськ, Юридичний інститут Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, 23 жовтня 2020 р. форма участі – очна.

4. XX Міжнародна студентсько-аспірантська наукова конференція «Актуальні проблеми прав людини, держави та правової системи». м. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 22 квітня 2021 року, форма участі – дистанційна.

5. XXVII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», Львів, Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 5-6 лютого 2021 р., форма участі – дистанційна.

6. XXVIII звітна науково-практична конференція «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», Львів, Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 3-4 лютого 2022 р., форма участі – дистанційна.

7. Сьома всеукраїнська науково – практична конференція «Актуальні проблеми інтелектуального, інформаційного, ІТ та Інтернет права», Львів,

Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 25 травня 2023 р., форма участі – очна.

8. Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена пам'яті академіка Національної академії правових наук України, Заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) «Договір як універсальна форма правового регулювання», Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 07 квітня 2023 р., форма участі – очна.